

Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2001

Ir. C.J.A.M. de Bont (red.)

Projectcode 63007.00

December 2001

Rapport 1.01.03

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2001

Bont, C.J.A.M. de (red.)

Den Haag, LEI, 2001

Rapport 1.01.03; ISBN 90-5242-697-x; Prijs 39,- / € 17,70 (inclusief 6% BTW)

100 p., fig., tab., bijl.

Deze rapportage geeft inzicht in de actuele bedrijfsresultaten en inkomens van de verschillende agrarische bedrijfstypen.

Voor de melkveebedrijven, de varkens- en pluimveebedrijven, de akkerbouwbedrijven, de glastuinbouwbedrijven en de champignonbedrijven wordt ingegaan op de ontwikkeling van opbrengsten, kosten, rentabiliteit en inkomens in 2001/02 respectievelijk 2001. Voor de groenteteelt in de open grond, de bloembollenteelt, de fruitteelt en de boomteelt wordt een eerste zicht op de resultaten in 2001 geboden. Tevens wordt ingegaan op de resultaten van bedrijven met vleesstieren, schapen en vleeskalveren. Voor de gehele agrarische sector worden de productiewaarde en de netto toegevoegde waarde geraamd.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie@lei.wag-ur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie@lei.wag-ur.nl

© LEI, 2001

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponereerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Karakteristiek van de actuele inkomenssituatie	9
Samenvatting	11
Summary	17
1. Inleiding	23
1.1 Doel	23
1.2 Methode	23
1.3 Uitgangspunten	24
1.4 Resultaten	24
2. Rundveehouderij	26
2.1 Melkveehouderij	26
2.1.1 Structuur	26
2.1.2 Opbrengsten en kosten	26
2.1.3 Rentabiliteit en inkomen	30
2.2 Vleesstierenhouderij	32
2.2.1 Structuur	33
2.2.2 Resultaten	33
2.3 Schapenhouderij	34
2.3.1 Structuur	35
2.3.2 Opbrengsten, kosten en saldo	35
2.4 Vleeskalverenhouderij	36
2.4.1 Structuur	36
2.4.2 Rentabiliteit en inkomen	37
3. Intensieve veehouderij	39
3.1 Opbrengsten en kosten varkenshouderij	39
3.2 Opbrengsten en kosten pluimveehouderij	43
3.3 Rentabiliteit en inkomen	45

	Blz.
4. Akkerbouw	51
4.1 Structuur	51
4.2 Opbrengsten en kosten	51
4.3 Rentabiliteit en inkomen	55
5. Glastuinbouw	59
5.1 Opbrengsten en kosten glasgroentebedrijven	59
5.2 Opbrengsten en kosten snijbloemenbedrijven	60
5.3 Opbrengsten en kosten pot- en perkplantenbedrijven	61
5.4 Rentabiliteit en inkomen in de glastuinbouw	62
6. Champignonteelt	66
6.1 Opbrengsten en kosten	66
6.2 Rentabiliteit en inkomen	67
7. Tuinbouw in de open grond	69
7.1 Groenteteelt in de open grond	69
7.2 Bloembollenteelt	70
7.3 Fruitteelt	71
7.4 Boomteelt	72
8. Agrarische sector	74
8.1 Productie en inkomen	74
8.2 Toegevoegde waarde en inkomen	77
8.3 Ontwikkeling van agrarisch inkomen en inkomen in het midden- en kleinbedrijf	80
8.4 Agrarische inkomens in Europees perspectief	82
Literatuur	85
Bijlagen	
1. Toelichting op indicatoren	87
2. Prijsontwikkeling algemene kosten en meststoffen	89
3. Aanvullende gegevens melkveehouderij	90
4. Aanvullende gegevens intensieve veehouderij	91
5. Aanvullende gegevens akkerbouw	93
6. Aanvullende gegevens glastuinbouw en champignonteelt	94
7. Translation of table and figure headings	95
8. Samenvattende tabel in guldens	100

Woord vooraf

Het LEI verschaft elk jaar in december inzicht in de actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens voor de land- en tuinbouwbedrijven en voor de totale sector. Ook worden de resultaten van de agrarische sector vergeleken met het MKB in Nederland en met de land- en tuinbouw in andere EU-landen.

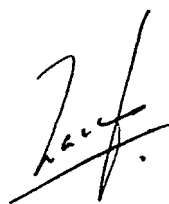
In deze rapportage wordt aangesloten bij de methoden en begrippen die gangbaar zijn in het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet). Vanwege de snelheid waarmee deze publicatie wordt uitgebracht, is daarom geen uitgebreide toelichting opgenomen. Hiervoor wordt verwezen naar de publicatie *LEI-boekhoudnet van A tot Z*.

Deze rapportage en de daarin gepubliceerde berekeningen zijn opgesteld door:

- ing. J.H. Jager (rundveehouderij, hoofdstuk 2, en akkerbouw, hoofdstuk 4);
- ing. J.H. Wisman (intensieve veehouderij, hoofdstuk 3 en vleeskalverhouderij);
- ir. R. Bakker, ir. J. Bremmer, mw. ir. A. van der Knijff en ir. R.W. van der Meer (glastuinbouw, champignons en tuinbouw in de open grond, hoofdstukken 5, 6 en 7);
- A.J. de Kleijn en drs. B. Koole (agrarische sector, hoofdstuk 8).

Zij konden daarbij gebruikmaken van de boekhoudingen die door een groot aantal medewerkers zijn uitgewerkt, en waarvan de gegevens door de aan het Informatienet deelnemende ondernemers ter beschikking werden gesteld. Ook werden gegevens beschikbaar gesteld door het CBS, het EIM, Eurostat, het Praktijkonderzoek Champignonteelt, met name door de bijdrage van de heer A.J.J. van Roestel, en werd informatie benut van Productschappen. Ing. J. Bolhuis (prognose prijzen) en ing. W.H. van Everdingen leverden bijdragen aan de berekeningen voor akkerbouw- en veehouderijbedrijven. De coördinatie en eindredactie van deze rapportage was in handen van ir. C.J.A.M. de Bont.

De directeur,

Prof.dr.ir. L.C. Zachariasse

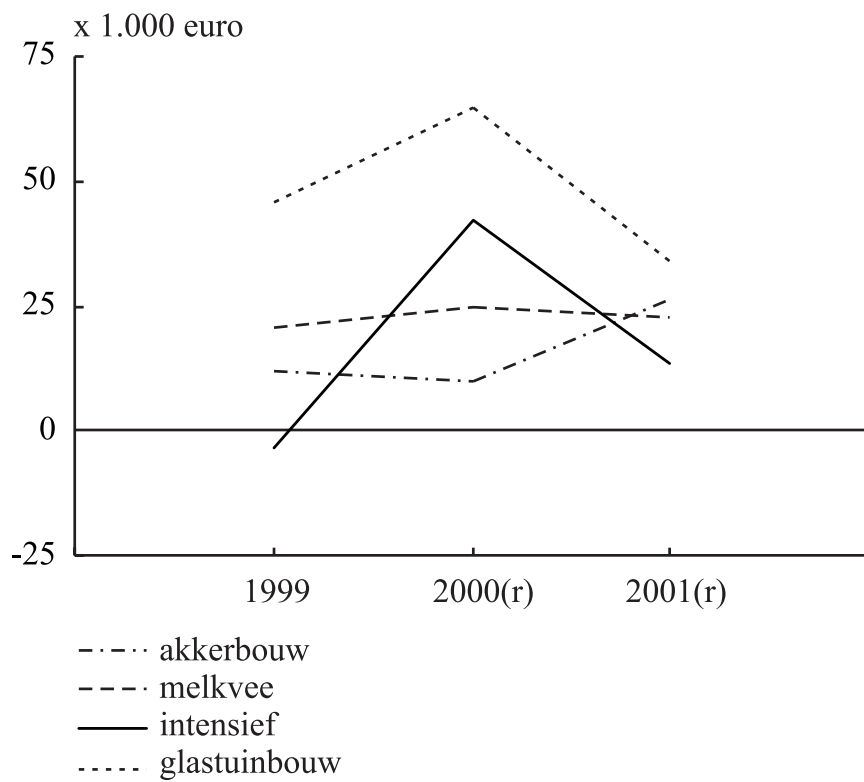

Karakteristiek van de actuele inkomenssituatie

De actuele inkomenssituatie in de land- en tuinbouw in 2001(/01) ziet er beknopt weergegeven als volgt uit:

Melkveehouderij	een lichte daling ondanks hogere melkprijzen. De sterke daling van de prijzen van kalveren en slachtvee, vanwege de BSE- en MKZ-affaires, is doorslaggevend voor de inkomenssteruggang.
Varkenshouderij	de inkomens dalen fors door lagere prijzen van biggen en varkens en gestegen voerprijzen, na het sterke inkomensherstel vorig jaar.
Pluimveehouderij	voor leghennenhouders komt het inkomen lager uit, na zeer goede resultaten vorig jaar. Vleeskuikenhouders zien het inkomen opnieuw stijgen.
Akkerbouw	inkomensherstel door hogere prijzen van poot- en consumptieaardappelen, na twee slechte jaren, voor de meeste akkerbouwbedrijven.
Glastuinbouw	in de groenteteelt dalen de inkomens sterk, na goede resultaten in 2000. Door hogere kosten voor de bloemen- en potplantentelers wat lagere inkomens. Dit geldt ook voor champignon telers
Tuinbouw open grond	de groenteteelt en de fruitteelt boeken betere resultaten, bloembollentelers hebben een wat minder goed jaar en voor de boomtelers blijft het gelijk.
Gehele land- en tuinbouw	productieomvang is licht gedaald en de prijzen van de producten zijn 6% hoger dan in 2000. Productiekosten stijgen met 4%. Het reële inkomen is gemiddeld per bedrijf ongeveer 5% hoger dan in 2000, maar blijft nog duidelijk onder het niveau van het midden van de jaren negentig.

De ontwikkeling van de resultaten van enkele bedrijfstypen wordt geïllustreerd met de volgende figuur over de ontwikkeling van het gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer in de melkveehouderij, akkerbouw, glastuinbouw en intensieve veehouderij (figuur 1).

Figuur 1 Ontwikkeling gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer

Samenvatting

Deze rapportage geeft een beeld van de actuele inkomenssituatie in de land- en tuinbouw. Naast de ontwikkeling in de gehele sector wordt het reilen en zeilen van de verschillende bedrijfstypen onderbouwd met cijfers. Door het presenteren van prognoses en ramingen van bedrijfsuitkomsten wordt een zo goed mogelijke inschatting van de werkelijke situatie in het jaar 2001 respectievelijk het boekjaar 2001/02 gegeven.

Algemeen beeld

2001 was voor veel land- en tuinbouwbedrijven een moeizaam jaar. Onzekerheden en economische tegenvallers waren vooral het gevolg van de uitbraken van Mond- en Klauwzeer (MKZ) in het voorjaar en de nog doorlopende gevolgen van de BSE-crisis in vooral de maanden voordien. In het begin van het najaar verliep de oogst van gewassen in een aantal gebieden niet vlekkeloos. Door de MKZ liepen vooral bedrijven in en rond de besmette gebieden grote schade op (De Bont en Wisman, 2001).

Bij een gemiddelde verbetering voor de gehele sector, zullen de economische resultaten van veel bedrijven dit jaar lager uitkomen dan vorig jaar. Tegenover hogere prijzen van enkele belangrijke producten (melk, aardappelen), staat dat de prijzen van onder meer kalveren, runderen en slachtvee en enkele belangrijke groentegewassen sterk daalden. Daarnaast stegen de productiekosten dit jaar sterk. Vooral door de uiteenlopende ontwikkelingen van de prijzen van producten en productiemiddelen laten de resultaten van de afzonderlijke sectoren en bedrijfstypen verschillen zien ten opzichte van vorig jaar.

Voor de agrarische sector als geheel levert het jaar 2001 een lichte verbetering van het inkomen op ten opzichte van de resultaten in 2000, die op zich ook wat beter waren dan die in 1999. Gerekend vanaf 1995 was het agrarisch inkomen in 1999 echter op een dieptepunt beland (LEB, 2001). Het herstel in 2000 en 2001 is al met al zo gering dat de zorgen voor veel bedrijven niet zijn weggenomen. In verschillende sectoren van de land- en tuinbouw, zoals de varkenshouderij, de vleesveehouderij en de fruitteelt, blijft het beeld al met al nog weinig rooskleurig en er zijn veel bedrijven met een laag inkomen (Venema et al., 2001; Van Everdingen et al., 1999). Voor de akkerbouw volgt het herstel in 2001 op twee jaar met zeer magere resultaten (De Bont en Jager, 2001). Binnen de sectoren, zoals de glastuinbouw, zullen de inkomensverschillen erg groot zijn (Alleblas et al., 1998)

De duidelijke stijging van de productiekosten voor de sector in 2000 en 2001 is vooral het gevolg van hogere energieprijzen, een relatief hoge inflatie en loonstijging. Daarbij daalde overigens dit jaar de rentestand. Dit is mede het gevolg van een omslag in de economie, na een periode van sterke groei en schaarste op de arbeidsmarkt. De nog relatief hoge koers van de Amerikaanse dollar ten opzichte van de euro, en dus ook de gulden, is mede oorzaak van hogere energie- en veevoederprijzen. Door het, vanwege de BSE-problemen, in 2001 ingegane verbod op het gebruik van diermeel in veevoer trokken de veevoerprijzen nog extra aan. Genoemde omslag in de economie, die is versterkt door

de dramatische gebeurtenissen op 11 september 2001 in de Verenigde Staten, kan de kostenstijging in 2002 matigen.

Ondanks de economische omslag en de BSE- en MKZ-perikelen laten de prijzen van agrarische producten in 2001 gemiddeld een positieve ontwikkeling zien. Maar er zijn hierbij in 2001 en het afzetseizoen 2001/02 duidelijke verschillen te constateren. De prijzen van de tuinbouwgewassen liggen gemiddeld nauwelijks hoger dan in 2000, waarbij de prijzen van tomaten en komkommers een sterke daling vertonen en die van fruit fors stijgen. Voor de veehouderij is er een duidelijk verschil tussen de prijzen van runderen en eieren, die flink daalden, en de prijsstijging van onder meer melk en pluimveevlees. Voor varkensvlees is er nog wel een stijging voor het kalenderjaar, maar wordt voor het boekjaar 2001/02 met een daling rekening gehouden. Het cyclische patroon van de prijsontwikkeling van varkensvlees laat zich dus opnieuw gelden. Voor de akkerbouw is dat evenzeer aan de orde, maar nu in positieve zin; vooral de prijzen van aardappelen stegen na twee jaar met erg lage prijzen doordat de oogstomvang in de EU in 2001 geringer is.

Beeld per bedrijfstype

In de melkveehouderij daalt, ondanks een hogere melkprijs, het inkomen ten opzichte van dat in 2000/01 (tabel 1). Oorzaak hiervan is vooral dat de prijzen van slachtkoeien en nuchtere kalveren sterk zijn gedaald, terwijl de kosten, vooral de voerkosten, toenamen. De opbrengsten-kostenverhouding daalt hierdoor licht (van ongeveer 80 naar 79%) en het gezinsinkomen uit bedrijf neemt af met circa 2.500 euro per ondernemer tot ruim 22.000 euro (50.000 gulden). Dit is een niveau dat overeenkomt met het langjarig gemiddelde. Hierdoor kunnen de bedrijven gemiddeld dit jaar ruim 4.000 euro minder besparen dan vorig jaar. Toen werd gemiddeld per bedrijf een besparing van 11.000 euro gerealiseerd.

Voor vleesstierhouders zullen door de BSE- en MKZ-perikelen de resultaten aanzienlijk verslechteren. De voordelen van lagere aankooprijzen voor kalveren en de hogere premies vanwege de aanpassingen in het Europese landbouwbeleid (Agenda 2000) wegen niet op tegen de nadelige effecten van de lagere afzetprijzen. Ook voor vleeskalverhouders is de situatie dit jaar verslechterd door de BSE en MKZ. De contractvergoedingen zijn verlaagd en er is meer leegstand. De bedrijven komen met veel lagere inkomens voor het eerst sinds lange tijd voor ontsparingen te staan.

Schapenhouders zien hun resultaten dit jaar door hogere opbrengstprijzen en een wat hogere oopremie daarentegen wel, zij het licht, toenemen.

Voor de intensieve veehouderij (varkens en pluimvee) waren de resultaten in het voorgaande boekjaar (2000/01) nog goed; de opbrengsten-kostenverhouding kwam uit op ruim 100. Dat loopt terug naar circa 90 in het lopende boekjaar. In samenhang hiermede dalen in de varkens- en de legpluimveesector de bedrijfsresultaten. Mede door de uitbraken van MKZ, waardoor tijdelijk geen afzet mogelijk was in het voorjaar van 2001 en de cyclische ontwikkeling van de prijzen, komen de prijzen van biggen en varkensvlees gemiddeld in het boekjaar 2001/02 ongeveer 10% lager uit dan vorig jaar. Gelijktijdig stijgen de voerkosten met ongeveer 5%. De arbeidsopbrengst per dier wordt hierdoor dit jaar duidelijk lager, maar blijft nog positief. Per zeug komt deze op 45 euro, per vleesvarken op nog minder dan 10 euro. Het gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer daalt drastisch en komt

op een dusdanig laag niveau dat, na de nog ruime besparingen vorig jaar, er voor dit jaar ontsparingen worden verwacht.

De leghennenhouders, die vorig jaar nog profiteerden van circa 20% hogere prijzen van de eieren, zien de resultaten dit jaar weer duidelijk afnemen. Bij een daling van de eierprijs met circa 7% stijgt de voerprijs met circa 5%. Een en ander resulteert in een halvering van de arbeidsopbrengst per leggen; deze was met circa 2,5 euro vorig jaar erg hoog ten opzichte van voorgaande jaren. Ook het gezinsinkomen uit het bedrijf per ondernemer halveert dit jaar ongeveer en komt daarmee uit op ruim 30.000 euro. Ondanks deze daling kunnen de leghennenhouders ook dit jaar een behoorlijk bedrag aan besparing realiseren.

De vleeskuikenhouders zien dit jaar hun resultaten echter wel verbeteren. De vraag naar het product nam toe doordat vanwege de MKZ- en BSE-crisis de vraag naar andere vleessoorten is gedaald. De prijs van de afgeleverde dieren stijgt met ongeveer 10%, ruim voldoende om de stijging van de voerprijs met 4% op te vangen. De arbeidsopbrengst per 1.000 kg afgeleverd gewicht, die vorig jaar al positief was, wordt dubbel zo hoog. Het gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer verbetert dan ook sterk. Gemiddeld per bedrijf is er voor dit jaar uitzicht op een behoorlijk bedrag aan besparingen, hetgeen na enkele jaren van overwegend aanzienlijke ontsparingen ook dringend gewenst werd.

In de akkerbouw verbetert in het lopende jaar het inkomen duidelijk, nadat het twee jaar voor de meeste bedrijven zeer laag was. De wat minder gunstige groeiomstandigheden en in het algemeen lagere kilogramopbrengsten, rekening houdende met oogstverliezen door de vele neerslag, hebben dit jaar voor enkele belangrijke gewassen, vooral poot- en consumptieaardappelen, hogere prijzen tot gevolg. De rentabiliteit kan hierdoor, ondanks de aanzienlijke kostenstijging van met name kunstmest, verbeteren van minder dan 80 naar bijna 90. Het gemiddelde gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer stijgt van circa 10.000 euro in 2000/01 naar ruim 25.000 euro in het lopende boekjaar. Het inkomensherstel in de akkerbouw geldt met name voor de kleigebieden. In de Veenkoloniën zal het inkomen dalen, vooral door lagere prijzen van zetmeelaardappelen. Door de inkomensverbetering komt het akkerbouwbedrijf gemiddeld op een besparing van ruim 6.000 euro. Door de negatieve besparingen in de twee voorgaande werd het weerstandsvermogen van veel bedrijven overigens flink op de proef gesteld.

De glastuinbouw ondervindt in 2001, na de goede resultaten in 2000, een terugval, met name in de glasgroenteteelt. Van enkele belangrijke gewassen, tomaten en komkommers, zijn de prijzen drastisch gedaald. Ook voor de snijbloemenbedrijven bleven de opbrengsten per vierkante meter achter bij de kosten. Deze stegen sterk vooral door de forse verhoging van de gasprijzen (+20%) en de lonen (+4%). De rentabiliteit van de gehele glastuinbouw daalt van 101 in 2000 naar 94 in 2001. Deze daling komt vrijwel geheel voor rekening van de groentesector, waar het van 106 naar 88 ongekend sterk terugloopt. Het gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer neemt hierdoor gemiddeld in de glastuinbouw duidelijk af, tot ruim 30.000 euro. In de glasgroenteteelt daalt het meer dan 60.000 euro tot circa 15.000 euro, terwijl het in de bloemeteelt en de potplantenteelt rond de 45.000 uitkomt. Voor de bloemtelers betekent dit een daling met ruim 10.000 euro, alleen voor de potplantenteelt verandert het nauwelijks. De besparingen, die in 2000 nog duidelijk waren toegenomen, dalen in 2001 drastisch; vooral voor de groenteteeltbedrijven. Deze bedrijven komen op basis van de geraamde bedrijfsuitkomsten tot een negatieve besparing van circa

40.000 euro per bedrijf, terwijl in 2000 een ongeveer gelijk, maar dan positief bedrag kon worden bijgeschreven. Voor snijbloemen- en vooral potplantentelers is de verandering aanzienlijk minder fors, veel van die bedrijven kunnen nog wel besparingen boeken.

De champignonbedrijven zien in 2001 de resultaten teruglopen doordat vooral in de tweede helft van het jaar de prijzen en daardoor ook de opbrengsten achterblijven bij de kostenontwikkeling. De rentabiliteit daalt van 95 naar 93 en het gezinsinkomen uit het bedrijf per ondernemer komt in 2001 op ongeveer 40.000 euro, ruim 6.000 euro lager dan in 2000. De besparingen per bedrijf zullen gemiddeld nog nauwelijks positief zijn.

Voor de groenteteelt in de open grond wordt voor 2001, na een matige jaar 2000, een per saldo beter resultaat verwacht. Dit is nog afhankelijk van de afzet van wintergroenten. De zomergroenten leverden voor een aantal producten gemiddeld hogere prijzen op, waardoor de stijging van de kosten kon worden opgevangen. Het gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer zal in 2001 op ongeveer 35.000 euro uitkomen, hetgeen, anders dan vorig jaar, mogelijkheden voor besparingen levert.

De bloembollenteelt zal in 2001 door wat achterblijvende prijzen van sommige producten en kostenstijgingen waarschijnlijk een wat minder goed resultaat boeken dan in 2000. Het gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer zal niettemin nog op ruim 50.000 euro uitkomen, waardoor de besparingen per bedrijf nog circa 30.000 euro zijn.

De fruitteelt heeft in het afzetseizoen 2000/01 door een kleinere productie, vooral van peren, te maken met een hoger prijsniveau dan vorig jaar. De bedrijfsresultaten zullen hierdoor beter zijn dan in de voorgaande drie jaren. Een gemiddeld gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer van circa 40.000 euro biedt de fruittelers dit jaar de ruimte om het vermogen met circa 10.000 euro te versterken.

In de boomteelt nemen de kosten waarschijnlijk wat meer toe dan de opbrengsten. Niettemin blijven de gemiddelde inkomens (ruim 40.000 euro per ondernemer) en besparingen (ruim 10.000 euro per bedrijf) in 2001/02 op een ongeveer gelijk niveau als in het vorige afzetjaar.

Beeld voor de gehele sector

Voor de gehele agrarische sector zal 2001 in een wat hoger inkomen resulteren dan vorig jaar. Het productievolume is per saldo met ruim 2% gedaald, terwijl de prijzen van de producten met 6% zijn gestegen. Meer dan gemiddeld stegen de prijzen van aardappelen, fruit, slachtpluimvee en (althans op kalenderjaarbasis) varkensvlees. Per saldo stijgt de productiewaarde van de gehele sector met circa 3,5% ofwel met 0,7 miljard euro (ruim 1,5 miljard gulden). De kosten van aangekochte goederen en diensten nemen vooral toe door hogere prijzen van veevoer en energie; in totaal stijgen deze kosten met circa 4% ofwel 0,4 miljard euro. Per saldo stijgt de netto toegevoegde waarde van de sector met circa 0,3 miljard euro. Het inkomen dat resteert na de betaalde factorkosten (rente, lonen en pacht) in rekening te hebben gebracht neemt tenslotte ook met circa 0,2 miljard euro (5%) toe tot ruim 3,2 miljard euro (ruim 7 miljard gulden). De stijging is mede het gevolg van de vergoedingen voor de MKZ-schade. Door de inflatie van ongeveer 4,5% en de daling van het aantal bedrijven met ruim 4% neemt de koopkracht per bedrijf met gemiddeld ongeveer 5% toe. Overigens is het in 2001 bereikte inkomensniveau (reëel, gemiddeld per bedrijf) nog betrekkelijk

laag. Over de laatste tien jaar was het alleen in 1993, 1999 en 2000 lager. In de andere jaren duidelijk hoger.

Een vergelijking met het midden- en kleinbedrijf (MKB) leert dat de inkomens in de land- en tuinbouw de laatste jaren, vooral in 1998 en 1999, zijn achter gebleven. In 2000 en 2001 kan de opgelopen achterstand enigszins worden ingelopen. Het MKB kent een vrijwel continue reële stijging van de inkomens van circa 2% per jaar. In 2001 zal deze door de economische omslag echter wat lager zijn. Dit kan ook gelden voor 2002; de terreuraanslag op 11 september jl. heeft onder meer invloed op de exportmogelijkheden.

Vergeleken met de inkomensontwikkeling in de land- en tuinbouw in andere EU-landen scoort Nederland in 2001 redelijk goed, hoewel een aantal landen, waaronder Denemarken, dit jaar een forsere inkomensstijging kennen. De gunstige inkomensontwikkeling in andere landen is vooral het gevolg van hogere prijzen van melk, varkensvlees en aardappelen, terwijl de tegenvallende prijzen voor glasgroenten er minder van invloed zijn op het gehele beeld voor de sector. Daarnaast hebben naar het zich laat aanzien de BSE- en MKZ-crisis in ons land naar verhouding diepere sporen achter gelaten dan in de meeste andere lidstaten. Opmerkelijk is wel dat de landbouw in het Verenigd Koninkrijk, waar deze crisis het meest aan de orde zijn, dit jaar een inkomensverbetering kent. Overigens na een aantal jaren met dalingen.

Tabel 1 Rentabiliteit en inkomen op agrarische bedrijven

Bedrijfstype	Opbrengsten-kostenverhouding			Gezinsinkomen uit bedrijf (x 1.000 euro per ondernemer)		
	1999	2000 (raming)	2001 (prog.)	1999	2000 (raming)	2001 (prog.)
Boekjaar mei/april a)						
Melkveebedrijven	77	80	79	20,4	25,0	22,5
Intensieve veehouderij	84	101	90	-3,3	42,0	14,0
W.v. fokvarkensbedrijven	81	95	84	0,2	37,0	6,0
vleesvarkensbedrijven	79	101	86	-17,1	33,0	-2,0
gesloten varkensbedrijven	82	101	87	-7,2	55,0	7,0
legghennenbedrijven	91	105	96	20,9	65,0	33,0
vleeskuikenbedrijven	88	95	102	-13,4	17,0	58,0
Akkerbouwbedrijven	79	78	87	12,0	10,0	25,5
Boekjaar januari/december b)						
Glastuinbouwbedrijven	97	101	94	45,6	64,5	34,0
W.v. glasgroenten	99	106	88	53,6	80,5	15,0
glasbloemen	96	99	96	40,7	57,5	44,0
pot- en perkplanten	97	97	97	42,1	46,0	44,5
Champignonbedrijven	92	95	93	32,2	46,5	40,5

a) Kosten op pachtbasis; b) 2001: raming.

Summary

This report presents a picture of the current income situation in agriculture and horticulture. Besides the trend in the sector as a whole, it contains statistical information on the performance of the different types of farms. By presenting the prognoses and estimates of company results, the best possible estimate of the actual situation for 2001 and regarding fiscal year 2001/02 can be given.

General picture

2001 was a difficult year for many agricultural and horticultural holdings. Uncertainty and economic setbacks resulted primarily from the outbreaks of foot-and-mouth disease in the spring and the continuing effects of the BSE crises in the preceding months. At the beginning of autumn the harvesting of crops in some areas was not without problems. Due to foot-and-mouth disease, farms in the infected areas were severely affected (De Bont and Wisman, 2001).

With an average improvement for the whole sector, the economic results for many enterprises this year will be much lower than last year. In contrast to higher prices for some important products (milk, potatoes) the prices of calves, cattle and beef cattle and some important vegetable crops have dropped dramatically. In addition to this, the production costs have risen considerably this year. Due to the varying developments of the prices of products and production goods, the results of the separate sectors and types of farms show changes compared to last year.

The year 2001 produced a slight improvement in income for the agricultural sector as a whole compared to the results in 2000, which were also better than in 1999. Calculated from 1995 onward, the agricultural income reached a low point in 1999 (LEB, 2001). The recovery in 2000 and 2001 is not enough to allay the concerns about the enterprises. In various sectors of agriculture and horticulture, such as pig farming, beef cattle farming and fruit cultivation, the prospects remain less than ideal, and many enterprises have a low income (Venema et al, 2001; Van Everdingen et al, 1999). The recovery for arable farming in 2001 follows two years of very poor results (De Bont and Jager, 2001). In sectors such as the greenhouse industry the differences in income are considerable (Alleblas et al, 1998).

The distinct rise in production costs for the sector in 2000 and 2001 particularly resulted from the higher energy costs, a relatively high inflation and wage increase. The rate of interest therefore dropped this year. This is partly due to a change in the economy, after a period of strong growth and scarcity on the job market. The still relatively high price of the American dollar compared to the euro, and therefore also the Dutch guilder, is partly to blame for the higher energy and cattle-feed prices. The ban on the use of meat-and-bone meal in cattle-feed in 2001, due to the BSE problems, affected cattle-feed prices even more. The change in the economy already mentioned, strengthened by the dramatic events of 11 September 2001 in the United States, can reduce the rise in costs in 2002.

Despite the economic changes and the BSE and foot-and-mouth crises, the prices of agricultural products in 2001 display a positive development on average. But in 2001 and the marketing season 2001/02 clear differences can be established. The prices of horticultural crops are on average scarcely higher than in 2000, while the prices of tomatoes and cucumbers show a dramatic fall and those of fruit a considerable rise. For the livestock industry there is a clear difference between the prices of beef cattle and eggs, which have fallen considerably, and a rise in the price of milk and poultry, among other products. Regarding pork meat, there is a rise in price for the calendar year, but a drop is expected for fiscal year 2001/02. The cyclical pattern of the development of prices of pork therefore again applies. This is just as much the case with arable farming, but now in a more positive manner; the prices of potatoes in particular have risen after two years of very low pricing as a result of the small harvest in the EU in 2001.

Picture per type of enterprise

In dairy farming, despite higher milk prices, incomes have dropped compared to those in 2000/01. The cause is principally that the prices of cattle for slaughter and newborn calves have dropped, while the costs, particularly transport costs, have risen.

The returns-costs ratio has dropped a little due to this (from around 80 to 79%) and family farm income has dropped by about 2,500 euros per farm to around 22,000 euros (NLG 50,000). This is a level that complies with the long-term average. As a result, enterprises can save approximately 4,000 euros less this year than last year. Per enterprise, an average savings of 11,000 euros was made last year.

For beef cattle farmers the results will be much worse due to the disasters of BSE and foot-and-mouth disease. The advantage of lower purchase prices for calves and the higher premiums due to adjustments made in European agricultural law (Common Agricultural Policy, Agenda 2000) do not weigh up to the disadvantageous effects of the lower sales prices. For veal calf farmers the situation this year has also worsened due to BSE and foot-and-mouth disease. The contract compensations are lower and there is increased lack of occupancy. With much lower incomes, the enterprises have to deal with lack of savings for the first time in a long time. On the other hand, sheep farmers have seen their results for this year increase, if only minimally, due to higher selling prices and a higher ewe premium.

For intensive livestock farming (pigs and poultry) the results in the previous fiscal year (2000/01) were still good; the returns-costs ratio came out at around 100. That has dropped back to around 90 in the present fiscal year. In relation to this, the operating results dropped in the pork and laying poultry sector. Partly due to the outbreak of foot-and-mouth disease, as a result of which no sales were possible in the spring of 2001, and due to cyclical development of the prices, the prices of piglets and pork was, on average, in the fiscal year 2001/02, approximately 10% lower than last year. At the same time feed costs have risen by 5%. The profit per animal is therefore much lower this year but remains positive. It comes to around 40 euros per sow, and per pig even less than 10 euros. Family farm income has drastically fallen, with 30,000 to around 40,000 euros depending on type of enterprise, and comes to such a low level that after the considerable savings of last year negative savings results are expected for this year.

The egg producers, who still profitted last year from around 20% higher prices for eggs, have seen the results diminish clearly this year. With a drop of 7% in the price of eggs, the transport price rises by around 5%. One way or another it results in the reduction by half of the profit per hen; this was very high at around 2.5 euros last year in comparison to previous years. Family farm income per operator is also approximately half of what it normally is this year and comes to approximately 30,000 euros. Despite these losses, the egg producers can also realise a considerable amount of savings this year.

Broiler farms are, however, seeing their results improve this year. The demand for the product increased substantially due to the fact that other types of meat were less in demand as a result of foot-and-mouth disease and BSE crises. The price of animals delivered rose by about 10%, more than sufficient to compensate for the 4% rise in transport costs. The profit per 1,000 kg delivery weight, which appeared positive last year, doubled in value. Family farm income per operator also improved considerably. On average per farm there is a very good outlook for this year in terms of savings, something which was ardently hoped for and needed after several years of predominantly substantial lack of savings.

In arable farming the income this year has clearly improved, having been very low for most companies two years ago. The slightly less favourable growing conditions and the generally lower yields in kilos, taking the loss of harvests due to frequent rainfall into account, has resulted in higher prices this year for many important crops, particularly seed potatoes and potatoes for consumption. The productivity can, despite the evident price rises for products such as fertiliser in particular, improve from less than 80 to almost 90. The average family farm income per operator has risen from around 10,000 euros in 2000/01 to around 25,000 euros in the present fiscal year. The recovery in income in the arable farming sector applies in particular to the clay areas. In the peat district (Veenkoloniën) incomes drop especially due to lower prices of starch potatoes. Through the improvements in income, arable farming can achieve on average a saving of around 6,000 euros. Through negative savings in the previous two years, the stamina of many farms was considerably put to the test anyway.

Greenhouse growers experienced a setback in 2001 after the good results in 2000, particularly in relation to greenhouse vegetable cultivation. In the case of some important crops, tomatoes and cucumbers, the prices have fallen drastically. For the cut flower trade also the profits per square metre fall behind in relation to the costs. These have risen considerably, mainly due to the dramatic rise in the price of gas (+ 20%) and salaries (+ 4%). The productivity of the whole greenhouse industry has dropped from 101 in 2000 to 94 in 2001. This decrease is almost entirely at the expense of the vegetable sector, in which it drops at a hitherto unknown rate from 106 to 88. Family farm income per operator on average drops in the greenhouse sector to around 30,000 euros. In the greenhouse vegetable sector it drops by more than 60,000 euros to around 15,000 euros, while in the flower industry and the potplant industry it stands at around 45,000. For flower growers this means a decrease of around 10,000 euros, only for the potplant industry it hardly changes. The savings, which had clearly increased in 2000, decreased drastically in 2001; in particular this is true for vegetable farms. These farms come to a negative savings of around 40,000 euros per farm on the basis of the estimated operating results, while in 2000 a very similar, but in that case a positive figure, could be entered. For cut flower growers and especially

for potplant growers, this change is notably less substantial, as many of these enterprises can still post savings.

The mushroom growers have seen their results decline in 2001 due to the fact that in the second half of the year the prices and consequently also the profits are behind in relation to the cost development per m². The productivity fell from 95 to 93 and the family farm income per operator in 2001 came to around 40,000 euros, around 6,000 euros lower than in 2000. The savings per enterprise will on average scarcely be positive.

Better results on balance are expected in 2001 for the outdoor vegetable growers after a moderate year in 2000. This depends on the sales of winter vegetables. The summer vegetable crop yielded on average higher prices for some products, by means of which the rise in costs can be met. Family farm income per operator in 2001 comes to approximately 35,000 euros, which, unlike last year, creates opportunities for savings.

The bulb cultivation industry in 2001 will probably produce less favourable results than in 2000, due to a shortfall in the prices of some products and the rise in costs. Family farm income per operator will nevertheless come to around 50,000 euros, by means of which the savings per enterprise remain at approximately 30,000 euros.

In the marketing season 2000/01 the fruit cultivation industry has had to cope with higher price levels than last year due to a smaller production level, particularly in pears. The operating results will be better in this case than in the previous three years. An average family farm income per operator of around 40,000 euros offers the fruit farmers the opportunity this year to increase their potential by around 10,000 euros.

In the arboriculture sector the costs have increased perhaps even more than the profits. However, the average income (around 40,000 euros per farm) and savings (around 10,000 euros per farm) in 2001/02 come to approximately the same level as in the previous fiscal year.

Picture for the whole sector

For the whole agricultural sector in 2001 there will be a somewhat higher income than last year. The volume of production has dropped on balance by around 2%, while the prices of the products has risen by 6%. The prices of potatoes, fruit, poultry for the table, and (on the basis of the calendar year at any rate) pork have risen more than average. On balance the production value has risen for the whole sector by around 3.5% or by 0.7 billion euros (around NLG 1.5 billion). The costs of goods and services purchased have increased particularly due to higher prices of cattle feed and energy; these costs have risen in total by around 4% or 0.4 billion euros. On balance the net added value of the sector has risen by around 0.3 billion euros. The remaining income after the paid factor costs (interest, salaries and tenancy) have been calculated have also increased by around 0.2 billion euros (5%) to around 3.2 billion euros (around NLG 7 billion). The increase is partly the result of the compensation paid for damages during the outbreaks of foot-and-mouth disease. Because of inflation of approximately 4.5% and the drop in the number of farms by around 4%, the purchasing power per farm has increased by around 5% on average. For that matter, the income level achieved in 2001 (actual average per farm) is still relatively low. Over the past ten years it has only been lower in 1993, 1999 and 2000. In the other years it was clearly higher.

A comparison with small and medium-sized companies demonstrates that the incomes in the agriculture and horticulture sectors in the past few years, particularly in 1998 and 1999, have remained behind. In 2000 and 2001 the arrears which have built up have been made up to a certain extent. Small and medium sized businesses have experienced a more-or-less continual actual increase in the growth of incomes from around 2% per year. In 2001 this will probably be somewhat lower due to the economic changes. This may also be the case for 2002; the terrorist attack on 11 September has an influence on the export possibilities, among other things.

Compared to the development of income in agriculture and horticulture in other EU countries, the Netherlands scored quite well in 2001, while some countries, among them Denmark, enjoyed a more dramatic rise in income this year. The favourable development in income in other countries is chiefly the result of higher prices of milk, pork en potatos, while the disappointing prices for greenhouse vegetables have less influence on the overall view of the sector. In addition to this, the BSE and foot-and-mouth crises have left their mark in our country proportionately more in these sectors than in most other Member States. A remarkable fact is that agriculture in the UK, where these crises mostly appeared, has experienced an income improvement, as a matter of fact after a few years of decreases.

Table 1 Productivity and income in agricultural enterprises

Type of farm	Returns-costs ratio			Family farm income (x 1,000 euro per operator)		
	1999	2000 (estimate)	2001 (prog.)	1999	2000 (estimate)	2001 (prog.)
Fiscal year May/April a)						
Dairy farms	77	80	79	20.4	25.0	22.5
Intensive livestock farming						
pig breeding farms	84	101	90	-3.3	42.0	14.0
pork production farms	81	95	84	0.2	37.0	6.0
closed pig farms	79	101	86	-17.1	33.0	-2.0
egg production farms	82	101	87	-7.2	55.0	7.0
table poultry farms	91	105	96	20.9	65.0	33.0
table poultry farms	88	95	102	-13.4	17.0	58.0
Arable farms	79	78	87	12.0	10.0	25.5
Fiscal year January/December b)						
Horticulture under glass						
vegetables under glass	97	101	94	45.6	64.5	34.0
flowers under glass	99	106	88	53.6	80.5	15.0
pot and border plants	96	99	96	40.7	57.5	44.0
pot and border plants	97	97	97	42.1	46.0	44.5
Mushroom farms	92	95	93	32.2	46.5	40.5

a) Costs on tenancy basis; b) 2001: estimate.

1. Inleiding

1.1 Doel

Het LEI rapporteert met regelmaat over bedrijfsuitkomsten in de land- en tuinbouw en over de ontwikkeling van het inkomen van de agrarische sector. Elk jaar wordt in december een prognose/raming gepresenteerd, waarin een actueel beeld van de te verwachten bedrijfsresultaten en inkomens in het lopende boekjaar wordt gegeven.

Deze publicatie voorziet in deze informatie. In de hoofdstukken 2 tot en met 7 wordt met gegevens per bedrijfstype inzicht geboden in de ontwikkeling op bedrijfsniveau. De gehanteerde begrippen sluiten aan bij de definities van het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet). In hoofdstuk 8 wordt een globaal beeld geschetst van de ontwikkeling van productie, prijzen en inkomen van de totale land- en tuinbouwsector in 2001. Deze sectorraming is overeenkomstig het systeem van de op EU-niveau geharmoniseerde landbouwrekeningen, zoals deze voor Nederland worden opgesteld door het CBS. De gegevens voor de jaren tot en met 2000 zijn dan ook afkomstig van het CBS, de raming voor 2001 is gemaakt door het LEI. Omdat de opzet van de sectorrekening in 1999 is herzien - overeenkomstig de in Europees verband gemaakte afspraken - kunnen de cijfers voor voorgaande jaren afwijken van die in eerdere publicaties.

1.2 Methode

In de tuinbouw komt een boekjaar overeen met een kalenderjaar, in de akkerbouw en veehouderij loopt een boekjaar van 1 mei tot en met 30 april. Op dit moment zijn de gegevens van het laatst afgesloten boekjaar (1999 voor (glas)tuinbouw en 1999/00 voor landbouw) voor alle bedrijven beschikbaar. Op basis hiervan en de informatie over de ontwikkeling van opbrengsten en kosten (volume en prijzen) zijn de resultaten voor 2000(/01) geraamd en zijn ook voor 2001(/02) ramingen en prognoses opgesteld. De betreffende cijfers voor 2000(/01) hebben daarom een voorlopig karakter. In de tabellen in deze publicatie is dit aangegeven door '(r)' achter het jaartal te plaatsen.

Van het lopende boekjaar 2001(/02) zijn opbrengsten- en kostenontwikkelingen geraamd op basis van gegevens van externe bronnen, zoals het CBS, Productschappen en bedrijven in de agrarische toelevering, verwerking en afzet. De in rekening gebrachte prijzen van de verschillende producten en productiemiddelen zijn door het LEI afgestemd op het prijspeil zoals dat thans bekend is en (voor de akkerbouw en veehouderij) voor de resterende maanden van het boekjaar te verwachten is.

Gezien het moment van presentatie hebben de gegevens van tuinbouwbedrijven voor het jaar 2001 het karakter van een raming, voor akkerbouw en veehouderij van 2001/02 van een prognose. In de tabellen is dit jaar voor tuinbouw met '(r)' en voor akkerbouw en veehouderij met '(p)' achter het jaartal gekenmerkt.

De in deze publicatie gepresenteerde prognoses en ramingen worden in de loop van 2002 aangepast met de dan beschikbare nadere informatie en voor het *Landbouw Economisch Bericht (LEB)* in 2002 bijgesteld tot (herziene) ramingen.

1.3 Uitgangspunten

In deze rapportage worden de in het Informatienet gebruikelijke methoden en begrippen gebezigd. In bijlage 1 zijn enkele van deze begrippen kort uiteengezet. Bedrijven worden ingedeeld naar bedrijfstype met de NEG-typering (Van Everdingen, 1998). Bedrijven kleiner dan 16 nge worden buiten beschouwing gelaten (Van Dijk, 2000).

In de kosten wordt de arbeid van het gezin gewaardeerd tegen CAO-loon, inclusief werkgeverslasten, en de kosten van het totale vermogen tegen een deels van inflatie geschoonde rentevoet. Er is bij de arbeidskosten geen beloning opgenomen voor bedrijfsleiding en het dragen van ondernemersrisico. De niet-uitbetaalde kosten vormen een belangrijk deel van de resultatenrekening en het inkomen.

Voor akkerbouw- en veehouderijbedrijven worden de kosten van grond berekend op pachtbasis. De opbrengsten en kosten zijn bij deze typen inclusief BTW weergegeven. Voor het deel van de tuinbouwbedrijven dat opteert voor de ondernemersregeling zijn de opbrengsten en kosten exclusief BTW.

Bijlage 2 geeft de prijsontwikkeling van de niet-sectorspecifieke kosten. De invloed van de inflatie is hierin te herkennen. De meeste productiemiddelen zullen in prijs stijgen. Mede door het gebruik van verschillende boekjaren voor tuinbouwbedrijven en akkerbouw- en veehouderijbedrijven kunnen de ingerekende prijzen en de ingerekende rente verschillen. Bij de vaststelling van de rentepercentages is rekening gehouden met de inflatie; een deel daarvan is in mindering gebracht omdat de productiemiddelen door de inflatiestijging in het algemeen in waarde toenemen.

1.4 Resultaten

De rapportage geeft zicht op de resultaten voor de gehele agrarische sector en de afzonderlijke bedrijfstypen. Het gaat hierbij vooral om opbrengsten, kosten en inkomen. Het gezinsinkomen uit bedrijf is een van de centrale kengetallen in deze rapportage; dit resultaat wordt in het algemeen per ondernemer aangegeven. Verder worden per bedrijf het totale gezinsinkomen, inclusief de inkomsten van buiten het bedrijf, en de besparingen vermeld. Bij het laatste gaat het om hetgeen van het totale gezinsinkomen resteert na de gezinsbestedingen en de betaalde belastingen. Voor bedrijven met meerdere ondernemers(gezinnen) heeft dit uiteraard invloed op de bestede bedragen. In de gezinsbestedingen zijn onder meer verzekeringspremies voor ziektekosten opgenomen. Ook de weergegeven besparingen zijn per bedrijf aangegeven en kunnen dus gelden voor meer dan één ondernemers(gezin).

Bij de gepresenteerde gemiddelde resultaten per bedrijfstype zijn de opbrengsten-kostenverhouding (rentabiliteit) en het gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer de centrale indicatoren. Daarnaast wordt bij verschillende bedrijfstypen als indicatie ook de

spreadings van het inkomen binnen een bedrijfstype gepresenteerd. Voor een toelichting op de in de rapportage gebruikte indicatoren wordt verwezen naar bijlage 1.

2. Rundveehouderij

2.1 Melkveehouderij

2.1.1 Structuur

De gestage afname van het aantal melkveebedrijven in Nederland zet zich onverminderd voort. In 1990 waren er nog ruim 35.000 melkveebedrijven. In 2000 was dit aantal gedaald tot circa 25.000 melkveebedrijven (-28%). In 2001 is het aantal melkveebedrijven met ruim 4,5% verder gedaald. De laatste jaren is de daling sterker dan in de jaren negentig (gemiddeld 3% per jaar).

De melkveebedrijven worden in dit hoofdstuk onderscheiden in grotere en kleinere, waarbij een grens wordt gesteld van 45 koeien, en in intensief en extensief. Hiertussen ligt de grens bij 1,65 koeien per hectare. Nederland telde volgens de Landbouwtelling in 2000 ruim 6.400 kleine extensieve bedrijven, ruim 3.450 kleine intensieve bedrijven, bijna 7.150 grote extensieve bedrijven en ruim 8.300 grote intensieve bedrijven. In 2001 vindt er door het langer aanhouden van de dieren een verschuiving plaats van extensief naar intensief en van kleinere naar grotere bedrijven.

Normaal gesproken wordt het aantal bedrijven in de groepen klein en (en in mindere mate) groot intensief steeds kleiner. Dit ten gunste van de groep groot extensief. Door deze ontwikkeling wordt het gemiddelde melkveebedrijf steeds groter.

2.1.2 Opbrengsten en kosten

Opbrengsten

De geproduceerde hoeveelheid melk per bedrijf stijgt in boekjaar 2001/02 licht. Ook de melkgift per koe zal naar verwachting verder stijgen (tabel 2.1). Op basis van productiegegevens blijkt de melkaanvoer in het lopende boekjaar hoger te zijn dan voorgaand jaar. Aan het einde van het vorige boekjaar ondervond door de MKZ-uitbraken de melkaflevering problemen. Hierdoor werd het melkquotum in 2000/01 niet overschreden. In 2001/02 zal dit naar verwachting wel het geval zijn. De verleasde hoeveelheid melk zal hoger zijn na de sterke daling in het voorgaande jaar terwijl de verkochte hoeveelheid melkquotum fors is afgenomen. De melkprijzen zijn tot nu toe hoopgevend. Echter voor de komende maanden zal het positieve prijsverschil in vergelijking met het vorig jaar afnemen. Mede door het verlagen van de exportsubsidies zijn de prijzen van boter en melkpoeder gedaald. Daarnaast is er wereldwijd meer melk geproduceerd. Het boekjaar zal volgens prognose wel afgesloten worden met een hogere melkprijs dan vorig jaar. Naar het zich laat aanzien zal de uiteindelijke melkprijs op € 35,40 per 100 kg uitkomen (tabel 2.2). De melkprijs is na aftrek van de MKZ-heffing van € 0,61 per 100 kg 4,0% hoger dan in het voorgaande jaar.

De post omzet en aanwas rundvee zal op bedrijfsniveau met ruim 5.000 euro fors afnemen. Melkkoeien zullen bij verkoop gemiddeld 160 euro minder opbrengen. Hierbij is rekening gehouden met de BSE-heffing, de verwerkingskosten van slachtafvallen en de hogere transportkosten. De opbrengstprijs van nuchtere kalveren is, nadat de handel na de MKZ-crisis weer aanving, sterk teruggelopen. Was een kalf in oktober 2000 nog circa 160 euro waard, na de BSE-perikelen en de MKZ-crisis was de waarde teruggelopen naar circa 100 euro. Per saldo zal de omzet en aanwas uitkomen op circa 200 euro per koe. Dit is circa 110 euro lager dan in het voorgaande boekjaar.

De opbrengsten op melkveebedrijven uit de varkenshouderij nemen, na de sterke stijging in het vorige boekjaar, met 4% af. De overige opbrengsten, afkomstig uit rundveehouderij, akkerbouw en diversen, zullen op bedrijfsniveau toenemen door onder andere hogere premies voor snijmaïs, hogere (+25%) opbrengstprijzen voor akkerbouwproducten en hogere dierpremies. De slachtpremies, die in het kader van Agenda 2000 besluiten zijn ingesteld, nemen in 2001/02 ook weer toe.

Bovenstaande ontwikkelingen resulteren in toename van de geldopbrengsten met 3.000 euro, mede door gemiddeld licht gestegen prijzen (+0,5%) (tabel B3.2).

De opbrengsten zullen op de grote extensieve bedrijven sterker stijgen dan bij de grote intensieve bedrijven (tabel 2.3). De eerstgenoemde bedrijven hebben relatief minder opbrengsten uit de varkenshouderij en meer uit de akkerbouw. Deze sectoren behalen respectievelijk lagere en hogere resultaten. De daling van de omzet en aanwas is met 8.500 euro het grootst op de grote intensieve melkveebedrijven.

Kosten

Het weer in boekjaar 2001/02 viel voor de melkveehouderij over het geheel genomen niet tegen. Na een zachte winter begon het voorjaar in 2001 somber en nat. Maar deze slechte start werd al gauw goedge maakt door een warme, zonnige en droge maand mei. Hierdoor was het gewonnen kuilvoer van goede kwaliteit. Uit onderzoeksresultaten van Bedrijfslaboratorium voor Grond- en Gewasonderzoek in Oosterbeek blijkt dat met name de voorjaarskuilen in 2001 een hogere VEM-waarde hebben dan die in 2000. In het najaar is door het wisselvallige weer de kwaliteit van de graskuilen minder dan die van het voorgaande jaar. Om dezelfde reden is ook de snijmaïs dit jaar van mindere kwaliteit. Door de langere stalperiode in het voorgaande boekjaar 2000/01 vanwege het natte voorjaar zal de krachtvoergift per koe in het lopende boekjaar afnemen (tabel 2.1). Mede door een prijsstijging (4,5%) van krachtvoer naar € 16,95 per 100 kg (tabel 2.2) nemen de voederkosten per koe toe met bijna 5%. De prijs van ruwvoer zal met ruim 20% stijgen maar blijft nog onder het langjarig gemiddelde.

Door de vrijwel gelijke stijging van de krachtvoerprijs en van de melkprijs is de prijsverhouding tussen melk en krachtvoer nauwelijks veranderd. De totale voerkosten per koe zullen door voornoemde redenen met 3,5% stijgen ten opzichte van 2000/01.

De kosten voor meststoffen zullen, ondanks een lagere kunstmestgift in 2001/02, fors toenemen evenals het voorgaande jaar (tabel B2.2). Nu zijn het alleen de hoge energieprijzen die voor een stijging zorgen terwijl in het voorgaande jaar de BTW-verhoging er nog een schepje bovenop deed. De bewerkingskosten per hectare stijgen met 2%, mede door het feit dat het ingerekende uurloon ruim 4% hoger ligt dan in het voorgaande jaar (tabel

B2.1). De grond- en gebouwenkosten nemen iets toe door de gestegen prijzen. De melkveehouders investeren in 2001/02 fors minder in quotum. Dit is enerzijds veroorzaakt door het verruimen van de leasemogelijkheden zodat de door MKZ getroffen bedrijven makkelijker hun niet benutte quotum kunnen verleasen en anderzijds door hogere koopprijzen voor melkquota. Toch nemen de quotumkosten (inclusief lease) onder invloed van de gedane transacties toe met 6%. De totale kosten nemen met ruim 3% toe tot 235.000 euro per bedrijf.

Tabel 2.1 *Ontwikkeling van krachtvoerverbruik, stikstofverbruik (uit kunstmest), veebezetting en melkproductie op melkveebedrijven*

Boekjaar	Kg krachtvoer per melkkoe	Kg stikstof per hectare grasland	Kg melk per melkkoe	Koeien per ha voeder-gewas	Kg melk per ha voeder-gewas
Kilogram respectievelijk aantallen					
1998/99	2.208	263	7.345	1,65	12.120
1999/00	2.143	249	7.540	1,64	12.345
2000/01 (r)	2.200	237	7.640	1,64	12.500
2001/02 (p)	2.150	213	7.700	1,63	12.550
Mutatie in procenten ten opzichte van vorig jaar					
2001/02 (p)	-2	-3	+1	-1	0

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Tabel 2.2 *Prijzontwikkeling van melk, krachtvoer en vee op melkveebedrijven*

Boekjaar	Melk (bij werkelijke gehalten)	Krachtvoer	Verhouding melk/krachtvoer	Melk-koeien	Nuchtere kalveren
Euro per 100 kg, respectievelijk per stuk					
1998/99	34,42	15,43	2,23	508	180
1999/00	32,91	15,45	2,13	511	196
2000/01 (r)	34,05	16,20	2,10	517	178
2001/02 (p)	35,40	16,95	2,10	361	104
Mutatie in procenten ten opzichte van vorig jaar					
2001/02 (p)	+4	+4,6	0	-30	-42

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

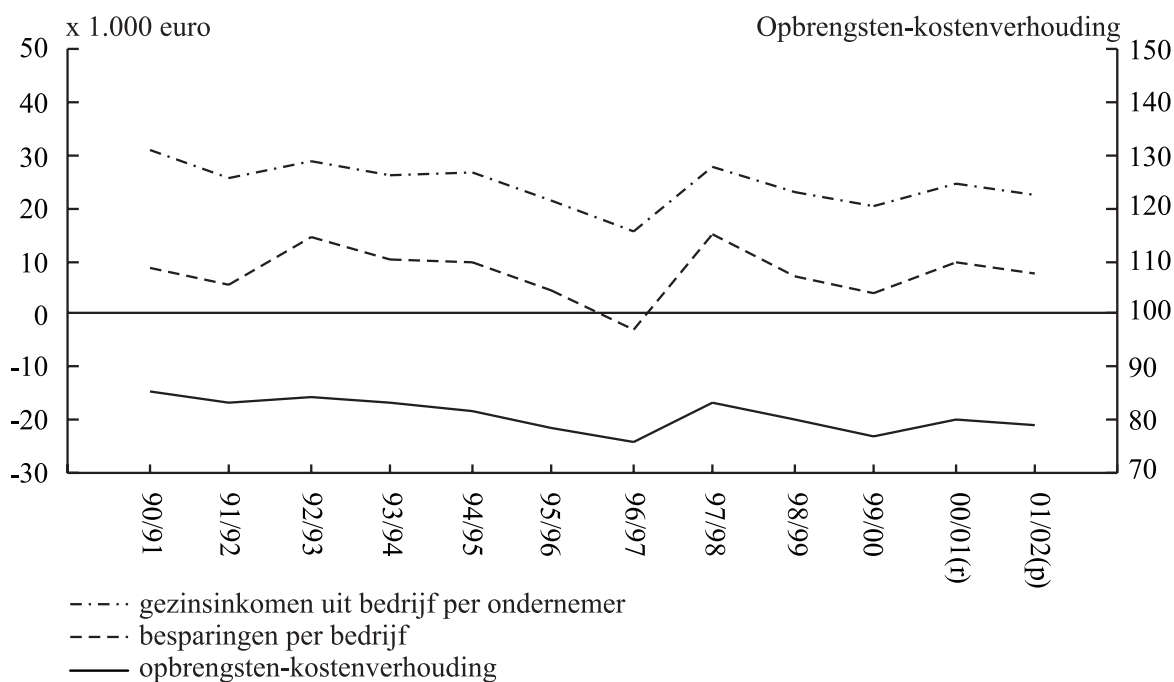
Op de intensieve bedrijven zijn door de hogere veebezetting de toegerekende kosten rundvee hoger dan op de extensieve. De grond- en gebouwkosten zijn daarentegen op de extensieve bedrijven hoger ondanks een geringer aantal melkkoeien. De quotumkosten zijn op de bedrijven met een intensief karakter hoger doordat in het verleden meer quotum is aangekocht.

Tabel 2.3 *Opbrengsten en kosten per bedrijf, bedrijfsresultaten (pb) en inkomen op melkveebedrijven (x 1.000 euro) a)*

	Kleine bedrijven				Grote bedrijven			
	extensief		intensief		extensief		intensief	
	00/01 (r)	01/02 (p)	00/01 (r)	01/02 (p)	00/01 (r)	01/02 (p)	00/01 (r)	01/02 (p)
Melkkoeien per bedrijf	30,2	31,0	28,4	29,6	71,4	72,2	78,1	79,0
Oppervlakte (ha per bedrijf)	24,0	24,4	15,0	15,3	51,5	52,3	39,0	39,5
Nge per bedrijf	55	56	52	54	124	125	130	132
Ondernemers per bedrijf	1,23	1,23	1,25	1,25	1,64	1,64	1,55	1,55
Opbrengsten								
Melk	73,5	79,3	70,7	77,8	188,1	199,5	208,8	220,5
Omzet en aanwas rundvee	11,6	7,7	9,0	6,1	23,2	15,9	23,4	14,9
Varkens	8,1	7,6	21,9	20,7	4,3	4,0	12,3	11,6
Overig	9,2	10,0	4,1	4,6	16,9	19,6	12,4	13,7
Totaal	102,3	104,7	105,7	109,2	232,5	239,0	256,8	260,8
Kosten								
Arbeid	58,0	60,3	56,7	59,3	85,9	89,6	85,1	88,0
Ov. bewerkingskosten	20,5	20,8	16,5	16,9	45,2	45,5	42,0	42,3
Toegerekende kosten rundvee	22,5	23,9	22,6	24,7	52,6	55,5	58,3	62,3
Grond en gebouwen (pb)	22,2	22,7	17,1	17,4	44,2	45,0	40,7	41,3
Quotumkosten	9,3	9,7	9,9	10,6	27,7	28,7	33,4	34,5
Overige	18,8	19,7	27,4	29,2	26,6	27,4	33,1	34,4
Totaal (pb)	151,3	157,1	150,2	158,2	282,2	291,9	292,7	302,8
Opbrengsten-kostenverhouding								
Inkomens (per ondernemer)	67,6	66,6	70,4	69,0	82,4	81,9	87,7	86,1
Arbeidsopbrengst	0,1	-0,9	3,4	1,4	15,3	15,4	22,5	20,4
Ondernemersinkomen	4,7	2,7	6,8	4,1	21,4	20,0	30,9	26,8
Gezinsinkomen	12,0	10,5	13,5	11,0	27,0	26,0	38,0	34,0
Gezinsinkomen (1.000 gld.)	27,0	23,0	29,0	24,0	60,0	57,0	83,0	75,0

a) Het onderscheid tussen klein en groot is gelegd bij 45 koeien en tussen in- en extensief bij 1,65 melkkoeien per hectare.

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Figuur 2.1 Ontwikkeling uitkomsten melkveebedrijven

2.1.3 Rentabiliteit en inkomen

Rentabiliteit

In boekjaar 2000/01 vertoonde de opbrengsten-kostenverhouding een stijging ten opzichte van het voorgaande boekjaar. In het lopende boekjaar daalt de rentabiliteit van 80 naar 79 (figuur 2.1). De hogere melkprijs compenseert bijna de hogere kosten van meststoffen, energie, voer en arbeid, en de lagere omzet en aanwas. De arbeidsopbrengst per ondernemer daalt met 1.000 euro tot 11.000 euro per ondernemer.

Het ondernemersinkomen en het gezinsinkomen uit het bedrijf nemen door de lagere ingerekende rentekosten iets af. Het gezinsinkomen uit het bedrijf komt uit op 22.500 euro per ondernemer (-2.500 euro) en ligt hiermee nominaal op het voorliggende 5-jarig gemiddelde, hetgeen lager is dan van de voorgaande vijf jaar. Rekeninghoudend met inflatie is er derhalve sprake van een reële inkomensdaling in de afgelopen 10 jaar.

Spreiding gezinsinkomen

Achter het gemiddelde gezinsinkomen uit bedrijf gaat een grote spreiding schuil (tabel 2.5). Ruim een kwart van de ondernemers in de melkveehouderij zal in 2001/02 een negatief gezinsinkomen uit bedrijf beneden de 10.000 euro behalen. Dit zijn vooral kleine bedrijven met gemiddeld een lage melkgift per koe, een lage melkprijs en daarmee een

Tabel 2.4 *Opbrengsten en kosten per bedrijf, bedrijfsresultaten (pb) en inkomen op melkveebedrijven per ondernemer (x 1.000 euro)*

	1998/99	1999/00	2000/01 (r)	2001/02 (p)
Aantal bedrijven	28.330	27.807	26.231	25.216
Melkkoeien per bedrijf	53,5	53,3	54,9	55,5
Oppervlakte (ha per bedrijf)	33,6	33,5	34,5	35,0
Nge per bedrijf	94	92	95	96
Ondernemers per bedrijf	1,41	1,42	1,43	1,43
Opbrengsten				
Melk	135,3	132,2	142,7	151,1
Omzet en aanwas rundvee	16,9	16,1	17,5	11,3
Varkens	7,0	7,7	10,7	10,1
Overig	9,5	9,7	11,7	13,1
Totaal	168,7	165,8	182,6	185,7
Kosten				
Arbeid	67,4	69,5	73,1	75,6
Ov. bewerkingskosten	30,7	31,4	32,9	33,4
Toegerekende kosten rundvee	40,1	37,2	41,0	43,3
Grond en gebouwen (pb)	29,7	31,7	32,7	33,0
Quotumkosten	17,4	20,0	21,6	22,4
Overige	24,1	24,7	26,6	27,3
Totaal (pb)	209,4	214,6	227,9	235,1
Opbrengsten-kostenverhouding	80,6	77,3	80,1	79,0
Inkomens (per ondernemer)				
Arbeidsopbrengst	12,2	7,6	12,0	11,0
Ondernemersinkomen	17,3	14,2	18,5	16,0
Gezinsinkomen uit bedrijf	23,2	20,4	25,0	22,5
Gezinsink. uit bedrijf (x 1.000 gld.)	51,1	44,9	55,0	50,0

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

laag saldo per koe. Eveneens ruim een kwart van de ondernemers behaalt een gezinsinkomen uit bedrijf boven de 30.000 euro. Ruim 40% van de melkveehouders zal in 2001/02 een inkomen tussen de 10.000 en de 30.000 euro hebben.

De gezinsinkomens zijn, na een overigens vrij geringe terugval in 1999/2000 de laatste jaren redelijk stabiel. Was in 1999/00 het inkomen circa 20.000 euro en kwam bij bijna 10% van de melkveehouders het inkomen niet boven de nullijn, in het lopende boekjaar zal het beeld in grote lijnen niet veranderen. Hiermee ligt de spreiding van het inkomen op een langjarig gemiddelde.

Inkomensvorming en -besteding

Rekening houdend met het aantal ondernemers en het inkomen van buiten het bedrijf, zal het totale gezinsinkomen in 2001/02 op het gemiddelde melkveebedrijf ongeveer 42.500 euro bedragen. Hiervan komt ruim 25% van buiten het bedrijf. Vanwege het hogere inkomen in het voorafgaande jaar zullen de naijlende belastingbetalingen in 2001/02 naar verwachting iets hoger zijn dan in 2000/01. Het besteedbaar inkomen daalt met 2.000 euro naar 38.000 euro per bedrijf. Rekening houdend met licht toenemende gezinsbestedingen zal per bedrijf een besparing van 6.500 euro resterend (tabel 2.6).

Tabel 2.5 Verdeling (%) van de ondernemers naar gezinsinkomen uit bedrijf op melkveebedrijven

Inkomen in euro per ondernemer	1998/99	1999/00	2000/01 (r)	2001/02 (p)
Minder dan 0	9	9	8	9
0 tot 10.000	18	22	17	19
10.000 tot 20.000	26	26	25	27
20.000 tot 30.000	17	18	18	17
30.000 tot 40.000	15	11	16	14
40.000 tot 50.000	6	7	7	6
50.000 tot 75.000	6	5	6	5
Meer dan 75.000	3	2	3	3
Gemiddeld inkomen (euro)	23.200	20.400	25.000	22.500

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Tabel 2.6 Inkomen en inkomensbesteding op melkveebedrijven, per bedrijf (x 1.000 euro)

Boekjaar	Gezinsinkomen uit bedrijf	Inkomen buiten bedrijf	Totaal gezinsinkomen	Besparingen
1998/99	31,9	10,9	42,8	7,2
1999/00	28,2	11,3	39,4	4,1
2000/01 r	34,5	11,5	46,0	11,0
2001/02 p	31,5	11,5	42,5	6,5
Idem in gld.	69,0	25,0	94,5	15,0

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

2.2 Vleesstierenhouderij

De basisgegevens zijn ontleend aan bedrijven met meer dan 75 stieren in het boekjaar 1998/99, waarvan het LEI de gegevens heeft verzameld. De resultaten voor de boekjaren

hierna zijn berekend aan de hand van externe prijs- en volumeontwikkelingen. Vanwege het ontbreken van voldoende waarnemingen in de LEI-steekproef worden enkele ontwikkelingen gevolgd en meegenomen in het berekende effect op het resultaat voor een gemiddeld bedrijf dat niet verandert in grootte en het aantal verkochte stieren. In het effect op het resultaat zijn slechts de veranderingen in de aan- en verkoopprijzen, de voerkosten (aangekocht voer), snijmaïspremie (Agenda 2000), stierenpremie en slachtpremie ten opzichte van het voorgaande jaar verwerkt. Hiermee wordt de ontwikkeling van het inkomen niet beïnvloed door de ontwikkeling van de resultaten van de andere takken.

2.2.1 Structuur

Het aantal bedrijven met vleesstieren is de laatste jaren sterk teruggelopen; het is in tien jaar tijd vrijwel gehalveerd. In 1990 waren er volgens de Landbouwtelling van het CBS namelijk nog ruim 18.000 bedrijven met vleesstieren, terwijl er in 2000 nog bijna 9.700 waren (-46%). Het aantal stieren liep in sterkere mate terug, van 446.000 naar 181.500 (-60%). Het gemiddeld aantal dieren per bedrijf daalde daardoor van 24,5 in 1990 tot 18,8 in 2000. In 2001 daalt het aantal stieren met 5%. Dit is minder dan gemiddeld in de jaren negentig (-9%). De geringere afname kan verband houden met MKZ, omdat het transport van dieren enige tijd niet mogelijk was in het voorjaar van 2001. Het aantal bedrijven met stieren is toegenomen met 669 (+7%). Dit betekent dat het gemiddeld aantal stieren per bedrijf verder afneemt tot 16,7.

De meeste bedrijven hebben slechts een beperkt aantal vleesstieren. Op slechts 4% van de bedrijven vindt de stierenhouderij op een grotere schaal plaats (meer dan 75 stieren per bedrijf). Deze bedrijven houden bijna 35% van alle stieren in Nederland. De afname van zowel het aantal bedrijven als stieren is het grootst op de grote bedrijven. De stieren worden dus op kleinere schaal gehouden.

De vleesstierenhouderij is op de kleinere bedrijven duidelijk een neventak, vaak naast de melkveehouderij. Ook de grotere bedrijven hebben veelal een gemengd karakter. Daar worden stieren behalve naast melkvee ook naast akkerbouw en varkens gehouden.

2.2.2 Resultaten

De prijs van het verkochte vee die in 2000/01 al verslechterde (tabel 2.7) daalt in nog veel sterkere mate in het lopende boekjaar 2001/02. Daar staat tegenover dat ook de prijs van het uitgangsmateriaal (-40%) is gedaald door de BSE- en MKZ-crisis. Per saldo dalen de opbrengsten uit omzet en aanwas met 10.800 euro.

Het premiebedrag per stier bedraagt in 2001/02 193 euro, 25 euro meer dan in 2000/01. Met ingang van 2000 is het maximum van 90 stieren waarover premie kon worden aangevraagd, vervallen. De reeds in 2000 verhoogde premie voor het telen van snijmaïs in de 'lage productieregio' (regio 2) in combinatie met een verder stijging in 2001 heeft een gunstig effect op het resultaat; echter in 2001 is door een uitbreiding van het areaal maïs de totaal te betalen premie in deze regio overschreden en is met 1,5% gekort. Naast de stierenpremie kan voor de stieren ook een slachtpremie worden verkregen. Deze bedraagt 62 euro per stier met een aanvulling van 28 euro uit de nationale enveloppe. Dit laatste bedrag is onder voorbehoud van het aantal slachtingen. De huidige bedragen zijn

gebaseerd op het aantal in 1998. Is het aantal in 2001 hoger dan daalt het bedrag per dier. Alle dier- en gewaspremies samen zijn in 2001/02 met circa 6.200 euro toegenomen.

De ontwikkeling van de krachtvoerprijzen in 2001/02 is ongunstig voor de bedrijfsresultaten (+5%). Het ruwvoer is dit jaar van een goede kwaliteit. Aan een periode van lage ruwvoerprijzen lijkt een einde te zijn gekomen. De prijs hiervan stijgt met ruim 20%. De totale voerkosten nemen toe met 8%

Voorgaande ontwikkelingen van de opbrengsten en kosten, waarbij het belangrijkste zijn de aanzienlijk lagere opbrengstprijzen, resulteren uiteindelijk in een verslechtering van bijna 7.000 euro voor een bedrijf met 145 stieren (tabel 2.7). Dit is 13% van de omzet. De sterke prijsdaling voor de afgeleverde dieren houdt in dat de premieverhogingen in de jaren 2000/01 en 2000/02 in het kader van het Europese landbouwbeleid niet voldoende zijn geweest om het inkomen uit het houden van vleesstieren op peil te houden.

Tabel 2.7 Ontwikkeling enkele kengetallen van de vleesstierenhouderij, bedragen in euro

	1999/00 (r)	2000/01 (r)	2001/02 (p)	Idem in gld.	Index
Gemiddeld aantal stieren	145	145	145		100
Verkochte stieren (%)	85	85	85		100
Verkoop stier (euro/kg gesl. gewicht)	2,56	2,43	1,86	4,10	77
Aankopen (euro/kg) nuka	3,72	3,38	1,97	4,35	58
Stierenpremie (per stier)	143	168	193	426	115
Slachtpremie per stier a)	.	52	90	198	174
Snijmaïs premie (regio 2)	271	391	413	911	106
Prijs krachtvoer (euro/100 kg)	15,97	17,20	18,02	39,70	105
Prijs ruwvoer (euro per kVEM)	10,16	9,56	11,56	25,48	121
Bedrag verkopen vleesvee	124.550	117.940	90.380	199.170	
Bedrag aankopen vleesvee	56.920	51.710	34.930	76.980	
Bedrag stierenpremie	7.790	9.150	10.510	23.160	
Bedrag slachtpremie	.	6.380	11.070	24.400	
Bedrag snijmaïs premie	1.810	2.610	2.760	6.080	
Bedrag krachtvoer vleesvee	21.650	23.310	24.420	53.810	
Bedrag ruwvoer vleesvee	6.730	6.330	7.660	16.880	
Effect b) t.o.v. voorgaand jaar	-3.150	5.900	-7.000	-15.500	

a) Inclusief aanvullend bedrag uit de nationale enveloppe (Agenda 2000 besluit); b) Alleen effect van de in de tabel vermelde kengetallen op het resultaat.

2.3 Schapenhouderij

De bedrijven met schapen hebben over het algemeen een gemengd karakter, waarbij de schapenhouderij vaak maar een klein deel uitmaakt van de totale bedrijfsomvang. Om die reden wordt de weergave beperkt tot opbrengsten, toegerekende kosten en saldo per gemiddeld aanwezige ooi. Bij de voerkosten betreft het uitsluitend de betaalde kosten. Het

gras of hooi van eigen bedrijf is niet gemeten of gewaardeerd, terwijl het meeste opgenomen voer wel uit deze eigen producten bestaat. De bedrijfsresultaten worden besproken aan de hand van bedrijven met meer dan 25 schapen. De resultaten voor boekjaar 2001/2002 zijn berekend aan de hand van externe prijs- en volumeontwikkelingen.

2.3.1 Structuur

Het aantal bedrijven met schapen blijft teruglopen. In 1990 waren er volgens de CBS-Landbouwtelling ruim 25.000 bedrijven met schapen in Nederland. In 2001 waren dit er nog bijna 16.800. De gemiddelde daling is circa 3,5% per jaar. Van de bedrijven met schapen heeft 55% minder dan 25 schapen per bedrijf. De ruim 7.500 bedrijven in 2001 met meer dan 25 schapen hebben gezamenlijk bijna 83% van de schapen. Het totaal aantal schapen is in 2001 gedaald met 11.800 stuks (-1%). Deze afname bestaat voor het grootste deel uit de ooiën (-4%). Van het totaal aantal dieren in deze branche bestaat de helft uit ooiën, 46% uit lammeren en 4% uit dekrammen. Het aantal schapen per bedrijf van alle bedrijven met deze dieren stijgt van ruim 74 naar ruim 77 omdat het aantal bedrijven (-5%) sterker is gedaald dan het aantal dieren (-1%). Hiermee is de daling van het aantal bedrijven sterker dan gemiddeld.

2.3.2 Opbrengsten, kosten en saldo

De schapenhouderij heeft in tegenstelling tot de rundveehouderij niet te maken gehad met prijsdalingen als gevolg van de BSE- en MKZ-problemen. In het algemeen hebben de prijzen van lams- en schapevlees zich gunstig ontwikkeld. Wel waren er in de MKZ-periode problemen bij het transport en de afzet van dieren. In boekjaar 2001/02 zet het herstel van de resultaten zich door. De omzet en aanwas trekt 2% aan. Dit komt overeen met ruim 2 euro per ooi (tabel 2.8). De ooi-premie neemt met 3 euro toe tot 21 euro. De overige opbrengsten blijven gelijk. De totale opbrengsten per ooi zullen door deze ontwikkelingen met 4,5% stijgen.

Mede doordat op de meeste bedrijven de veearts een extra bezoek heeft afgelegd om de schapen klinisch op MKZ te controleren nemen de diergezondheidskosten toe. De ruwvoerkosten (van het aangekochte ruwvoer) zijn met ruim 20% toegenomen. De prijzen van krachtvoer met 4,5%. De totale toegerekende kosten zullen met 7% toenemen. In combinatie met de hogere opbrengsten resteert zodoende een 4 euro hoger saldo per ooi (tabel 2.8).

Tabel 2.8 *Opbrengsten, toegerekende kosten en saldo schapenhouderij, voor bedrijven met meer dan 25 ooien (in euro per gemiddeld aanwezige ooi)*

	1998/99	1999/00	2000/01 (r)	2001/02 (p)	Idem in gld.
Gemiddeld aantal ooien	99	109	106	106	
Opbrengsten					
Omzet en aanwas	92	91	106	108	239
Premie	20	23	19	22	49
Overig	21	10	11	11	25
Totaal	133	125	136	142	313
Toegerekende kosten					
Voeder	20	17	18	19	42
Overig	14	15	15	16	36
Totaal	34	32	33	36	78
Saldo	99	92	103	107	235

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

2.4 Vleeskalverenhouderij

De vleeskalverenhouderij is het afgelopen jaar ook hard geraakt door de gevolgen van de BSE omdat vooral buitenlandse consumenten minder kalfvlees kopen. Dat gold met name voor de belangrijke exportmarkten Duitsland en Frankrijk. Vleeskalveren kunnen volgens de huidige inzichten geen BSE ontwikkelen, maar het vertrouwen van veel consumenten was toch geschaad. De prijzen van kalfsvlees en vooral rundvlees zijn door de lagere consumptie flink gekelderde. In voorjaar 2001 kwam daar nog de uitbraak van Mond- en Klauwzeer bij, eerst in het Verenigd Koninkrijk en later ook in ons land. Het vertrouwen van de consumenten in rund- en kalfsvlees keert langzaam weer wat terug, maar dat heeft nog weinig invloed op de prijsontwikkeling.

Door afspraken in het kader van Agenda 2000 is per 1 januari 2000 de Europese marktordening rundvlees gewijzigd. Er zijn slachtpremies ingesteld voor volwassen runderen en voor kalveren. De kalveren die in aanmerking komen voor de premie moeten aan een aantal voorwaarden voldoen. De premie was 17 euro per witvleeskalf in 2000, oplopend naar 33 euro in 2001 en 50 euro per kalf in 2002. Voor rosékalveren gelden iets hogere bedragen.

2.4.1 Structuur

Het aantal bedrijven met vleeskalveren schommelde de afgelopen tien jaar rond de 2.400. Volgens de CBS-Landbouwtelling van 2000 is het intussen toegenomen tot bijna 2.900. In 2001 liep het mede vanwege de MKZ zelfs op tot meer dan 3.100 bedrijven. Bijna de helft

van de bedrijven is gespecialiseerd in de vleeskalverenhouderij. Een deel hiervan (ongeveer 20%) is geen agrarische hoofdberoepbedrijf. Het aantal vleeskalveren is vanaf 1990 gestegen van ongeveer 600.000 naar ruim 780.000 in 2000. Volgens de CBS-Landbouwtelling was het aantal vleeskalveren in 2001 met 9% gedaald tot 712.000, waarvan 79% kalveren voor de witvleesproductie. De daling is uiteraard voor een groot deel het gevolg van de MKZ-uitbraken en vooral de geruimde dieren in het gebied Noord-Veluwe. Dat blijkt ook uit de ontwikkeling van de hokcapaciteit voor vleeskalveren. Die hokcapaciteit is volgens de CBS-Landbouwtelling in 2001 nauwelijks gedaald. In de loop van de jaren is dan ook een geleidelijke schaalvergroting zichtbaar. Ongeveer de helft van de 2.400 bedrijven houdt vanaf 1990 meer dan 200 kalveren, waarbij het aantal bedrijven met meer dan 300 kalveren is toegenomen van minder dan 800 tot 960 in het jaar 2000.

2.4.2 Rentabiliteit en inkomen

In mei, bij het begin van het lopende boekjaar 2001/02, waren de opbrengstprijzen van vleeskalveren behoorlijk hoog. Dat kwam vooral omdat de ingesloten MKZ-gebieden net waren vrijgegeven. Veel vleeskalveren werden gehouden in Noord-Veluwe, waar in de MKZ-periode alle aanwezige evenhoevige dieren werden geruimd. Het aanbod in mei was nog te klein voor de afzetmarkt. Toen aan de vraag was voldaan en het aanbod weer toenam, klapten de opbrengstprijzen in elkaar. In juli werd het dieptepunt bereikt en daarna stegen de prijzen weer. Maar het prijsniveau bleef over het gehele jaar genomen teleurstellend. Voor de komende maanden worden geen hogere prijzen verwacht. De prijzen van nuchtere kalveren moesten in navolging van de vleeskalverenprijzen fors terug. De contractgevers kunnen zich geen hoge kosten voor nuchtere kalveren permitteren willen ze nog enig rendement behalen. De prijs van kunstmelk is dit lopende verslagjaar weer gedaald nadat in boekjaar 2000/01 de kunstmelk fors duurder was geworden.

Dit alles heeft een grote invloed gehad op de rentabiliteit van de sector. Ongeveer 90% van de kalveren wordt gehouden op contract. Kalverhouders ontvangen een vergoeding van kalvermelkfabrikanten of handelaren voor het verzorgen van de kalveren, de huisvesting enzovoort. De contractgevers blijven eigenaar van de kalveren en leveren het kunstmelkpoeder. Prijsschommelingen worden daardoor opgevangen door de contractgevers en komen pas op langere termijn tot uitdrukking in de betaalde contractvergoeding aan de kalverhouders.

De resultaten van de contractmesters zijn in 2001/02 duidelijk achteruit gegaan (tabel 2.9). Dat komt door lagere contractvergoedingen bij nieuw afgesloten contracten. Met name een kalverslachterij in het MKZ-gebied op de Veluwe kreeg het financieel zeer moeilijk. Er is gesneden in het aantal contracten met kalverhouders en nieuwe contracten zijn afgesloten tegen lagere vergoedingen. Ook door MKZ is de leegstandperiode iets langer geworden. Daarnaast stegen de kosten, zoals van arbeid en mestafzet. De opbrengstenkostenverhouding daalde scherp van 89% in 2000/01 naar 80% in het lopende verslagjaar. Het gezinsinkomen uit bedrijf daalde met 9.000 euro naar 17.000 euro per ondernemer in 2001/02. De minimale besparingen in 2000/01 slaan naar verwachting om in ontsparingen van 8.000 euro per bedrijf. De contractvergoedingen zullen waarschijnlijk onder druk blijven staan, gezien de nog steeds voortdurende slechte marktomstandigheden. De contractgevers stellen zich daarom terughoudend op bij lopende en nieuwe contracten.

Tabel 2.9 Resultaten (x 1.000 euro) van vleeskalverenbedrijven met contractproductie

	1998/99	1999/00	2000/01 (r)	2001/02 (p)	2001/02 (p) (x 1.000 gld.)
Aantal vleeskalverenplaatsen	567	568	568	555	
Gemiddeld aantal vleeskalveren	499	513	500	485	
Totale opbrengsten					
Vleeskalveren	85,2	89,8	87,5	78,7	173,0
Overig	8,1	7,9	8,0	8,0	18,0
Totaal	93,3	97,7	95,5	86,7	191,0
Totale kosten					
Toegerekend vleeskalveren	4,9	4,9	4,8	4,6	10,0
Toegerekend overig	5,0	5,7	5,7	5,7	13,0
Grond en gebouwen	17,6	19,1	18,7	18,3	40,0
Werktuigen en inventaris	11,6	12,7	12,7	12,4	27,0
Mestkosten	7,9	9,7	11,0	11,7	26,0
Overig algemeen	11,8	12,3	12,5	12,8	28,0
Arbeid	45,1	40,7	42,3	42,7	94,0
Totaal	103,8	105,1	107,8	108,3	238,0
Opbrengsten-kostenverhouding	90	93	89	80	80
Gezinsinkomen uit bedrijf					
per ondernemer	27,9	29,6	26,0	17,0	37,5
Besparingen per bedrijf	3,2	4,3	1,0	-8,0	-18,0

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

3. Intensieve veehouderij

De cijfers over de rentabiliteitsontwikkeling in de intensieve veehouderij zijn gebaseerd op alle bedrijven waarop de betrokken productietak wordt uitgeoefend, ongeacht of het gespecialiseerde of gemengde bedrijven zijn. De resultaten worden in de regel per dier uitgedrukt. Het kengetal arbeidsopbrengst per dier beschrijft daarbij de beloning voor alle geleverde arbeid, onafhankelijk wie de arbeid heeft geleverd.

Vooraf van varkens (biggen en vleesvarkens) en consumptie-eieren is het prijsverloop grillig en onzeker. Bij het bepalen van de verwachte opbrengstprijzen voor het gehele boekjaar is rekening gehouden met prijsindicaties voor de komende maanden voorzover die op dit moment aannemelijk geacht worden. Door de onzekere prijsontwikkeling in de rest van het boekjaar en de grote invloed van relatief kleine prijsveranderingen kunnen de werkelijke uitkomsten dus nog sterk wijzigen (bijlage 4, tabel B4.3).

3.1 Opbrengsten en kosten varkenshouderij

Structuur en markt

Mede dankzij de strenge hygiënemaatregelen op de varkensbedrijven zijn geen varkens met MKZ-verschijnselen geconstateerd. Niettemin werd ook de varkenshouderij in voorjaar 2001 getroffen door de uitbraak van MKZ, vooral door de gevolgen van het ingestelde vervoersverbod en het exportverbod. Afzetmarkten gingen tijdelijk verloren en de varkensstallen raakten overbevolkt. Tijdelijke huisvesting van varkens in noodvoorzieningen en een opkoopregeling voor te zware varkens waren nodig met het oog op het welzijn. Nadat de vervoersverboden waren opgeheven duurde, het nog enkele weken voordat de grote aantallen slachtrijpe varkens bij de slachterijen waren afgeleverd. Het grote aanbod van varkensvlees drukte de opbrengstprijzen omdat de afzetmarkten nog niet waren teruggewonnen. Voor de productie van bacon voor de Engelse markt waren de te zware varkens niet meer geschikt. Dat voelden de varkenshouders meteen in de portemonnee: de varkens zwaarder dan 100 kg geslacht gewicht werden fors gekort op de uitbetalingsprijs, tot wel 18 eurocent per kg bij een gewicht van 120 kg geslachtgewicht.

De varkensmarkt wordt op langere termijn nog het meest beïnvloed door de ontwikkelingen van vraag en aanbod op de EU-markt en daarnaast door ontwikkelingen in andere grote productiegebieden zoals de Verenigde Staten en Canada. Voor geheel 2001 is het geraamde aanbod van varkens in de EU-15 met 1% afgenomen. Vooral het eerste kwartaal van 2001 droeg bij aan deze daling. In de tweede helft van 2001 werd het aanbod weer iets hoger. Voor het eerste kwartaal van 2002 wordt een toename van de varkensproductie van ruim 4% geraamd. Dat zal naar verwachting een druk op de opbrengstprijzen geven.

In verslagjaar 2001/02 als geheel zullen de opbrengstprijzen naar verwachting dalen, nadat vooral in de tweede helft van 2000/01 de prijzen waren hersteld. In het najaar 2000

kreeg de varkensvleesprijs een steun in de rug van de consumenten. De BSE-crisis veroorzaakte een vertrouwenscrisis in rundvlees, waardoor veel consumenten meer varkens- en pluimveevlees kochten. In februari en maart 2001 stegen de varkensprijzen naar een hoog niveau als gevolg van de MKZ-uitbraken in het Verenigd Koninkrijk. Dat land moest meer varkensvlees importeren. In maart brak ook MKZ uit in Nederland. In april kende Nederland geen prijsnoteringen door de vervoersverboden. In mei gingen de varkensprijzen onderuit door het grote aanbod dat loskwam na opheffing van de vervoersverboden. De periode met relatief hoge prijzen in de varkenscyclus is daardoor voorlopig weer achter de rug. Andere EU-landen, die vrij bleven van MKZ, hebben langer van de hoge prijzen geprofiteerd dan Nederland. Zo heeft de Deense varkenshouderij in 2001 een recordjaar beleefd. Nadat de vleesvarkensprijzen in mei 2001 onder de drie gulden per kilogram geslacht gewicht waren gezakt, bleven ze laag in juni en juli, stegen de prijzen pas weer flink in augustus.

De verwachtingen voor de komende maanden zijn minder positief, omdat in het eerste kwartaal van 2002 een groei van de varkensproductie wordt voorzien. Die toename komt vooral voor rekening van de herstelde productie van Nederland en het Verenigd Koninkrijk na de MKZ-crisis. Daarnaast blijft het aanbod in Spanje en Denemarken zich uitbreiden. Ook de productie in Duitsland zal met ongeveer 5% toenemen. De geraamde productiegroei zal in het tweede kwartaal van 2002 voor de gehele EU terugvallen tot minder dan 2%. Bij bovenstaande cijfers dient wel bedacht te worden dat deze zijn gebaseerd op steekproeftellingen van een aantal landen. Van Spanje zijn bijvoorbeeld geen recente cijfers beschikbaar.

De productie van varkensvlees in Nederland zal in het vierde kwartaal 2001 circa 3% lager zijn en het eerste kwartaal van 2002 ruim 18% hoger uitkomen dan een jaar geleden. Dat is grotendeels een 'technisch' herstel van de MKZ-crisis, maar de productie is dan nog steeds 8% lager dan in het eerste kwartaal van 2000. Dat lagere niveau is weer het gevolg van de eerste korting op de varkensrechten in het kader van de Wet Herstructurering Varkenshouderij en de ingestelde opkoopregeling van productierechten. De belangstelling van de varkenshouders voor deelname aan de tweede opkoopregeling dit najaar is ook groot, maar zal pas in 2002 in de productiecijfers doorwerken, omdat eerst de taxaties afgerond moeten worden voordat de productie wordt beëindigd.

In Nederland is het aantal bedrijven met varkens tussen 2000 en 2001 met 1.700 bedrijven (11%) gedaald naar 12.800 bedrijven. Bijna 1.000 verdwenen bedrijven waren gespecialiseerd in de varkenshouderij, zodat ons land in medio 2001 nog ruim 5.000 gespecialiseerde varkensbedrijven had. Niet alleen de bedrijven met een neventak varkens staakten dus de productie. De totale varkensstapel daalde volgens de CBS-Landbouwtelling nauwelijks en was halverwege 2001 met 0,3% afgenomen tot 13,1 miljoen varkens. Dat aantal is wel iets vertekend onder de invloed van de MKZ. Het exportverbod zal het aantal varkens iets hebben verhoogd, maar de geruimde varkens hebben het aantal varkens wat omlaag gebracht.

Resultaten

Door de lagere biggenprijzen in het lopende boekjaar 2001/02 zullen de bedrijfsresultaten in de zeughouderij behoorlijk fors terugvallen na het herstel in het voorgaande jaar (tabel

3.1). Op boekjaarbasis wordt voor 2001/02 een ongeveer 10% lagere biggenprijs verwacht. In het eerste kwartaal van 2001, dus nog voor het lopende boekjaar, stegen de biggenprijzen dankzij een goede vraag tot ruim boven de 50 euro per stuk. Nadat de vervoersverboden en het exportverbod in mei waren opgeheven, gingen de biggen voor lage prijzen van de hand. In de juni tot en met augustus hield een redelijk goede vraag de biggenprijzen op een gunstig niveau. Na een korte dip in september en oktober is de vraag naar biggen weer groot, waardoor de prijzen zich goed kunnen handhaven. Verwacht wordt dat het prijsniveau van de biggen in de komende tijd op redelijk goed niveau kan standhouden. Aan het einde van het eerste kwartaal van 2002 zullen de biggenprijzen naar verwachting wat terrein prijsgeven. De voerprijzen zullen op jaarbasis ongeveer 5% stijgen. Vooral de eiwitrijke grondstoffen (soja, raapzaad) zijn vanaf eind 2000 duurder geworden. Dat kwam door het EU-verbod op het verwerken van diermeel in mengvoeders. Het diermeel moest vervangen worden door andere eiwitrijke grondstoffen zoals sojashroot en raapzaad. Dat had een sterk prijsopdrijvende werking. Sinds februari 2001 zijn de voerprijzen lange tijd vrij stabiel gebleven, met een lichte stijging aan het eind van het jaar. Met name de prijs van tapioca vertoont een stijgende tendens. De hogere voerkosten veroorzaken grotendeels de stijging van de productiekosten. De kosten van aangekochte opfokzeugen en de rentekosten nemen daarentegen af. Voorts is rekening gehouden met de ontwikkeling van de kosten voor de varkensbedrijven in verband met diergezondheid en de mestregelgeving. De arbeidsopbrengst zal uiteindelijk 125 euro lager uitkomen op 45 euro per zeug per jaar. Dat is nog geen 20% van de berekende arbeidskosten en dus ook bij lange na geen kostendeekkende exploitatie.

Bij de vleesvarkenshouderij zullen de bedrijfsresultaten sterker dalen dan in de zeughouderij (tabel 3.2). In 2001/02 zal de arbeidsopbrengst naar verwachting teruglopen tot 7 euro per vleesvarken per jaar. Deze teruggang in 2001/02 is vooral het gevolg van een 11% lagere varkensprijs. Omdat de prijzen van de aangekochte biggen ook dalen, zal de omzet en aanwas met circa 11% afnemen. Naast de kosten van de biggen bepalen de voerkosten voor een groot deel de ontwikkeling van de productiekosten. De voerprijs zal door de duurder grondstoffen met 5% stijgen en voor 7 euro hogere voerkosten per vleesvarken per jaar zorgen. De overige kosten zullen in totaal iets dalen, vooral dankzij de lagere rentekosten.

Tabel 3.1 Resultaten van bedrijven met zeugen

Boekjaar	Euro per zeug per jaar			Grootgebr. biggen (zeug/jaar)	Prijs krachtvoeder (euro/100 kg)	Opbrengstprijs per big (euro)
	opbrengsten	kosten (excl. arb.)	arb.-opbr.			
1998/99	612	821	-209	21,5	19,90	26
1999/00	857	839	18	21,9	19,30	37
2000/01 (r)	1.061	891	170	21,9	20,80	46
2001/02 (p)	958	913	45	21,9	21,70	42
Idem in gld.	2.112	2.012	100		47,80	92

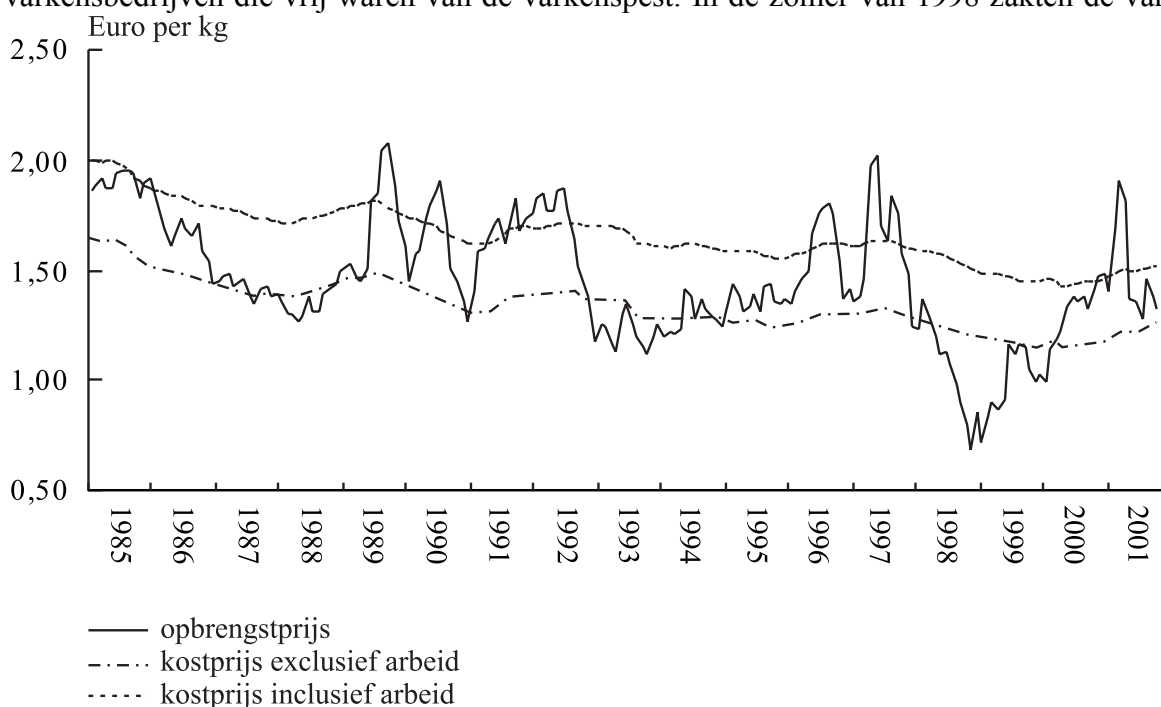
Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Tabel 3.2 Resultaten van bedrijven met vleesvarkens

Boekjaar	Euro per vleesvarken per jaar			Voeder- verbr. per kg (euro/ 100 kg)	Prijs kracht- voeder (euro)	Opbrengst- prijs per kg gesl. gew.
	opbreng- sten (excl.	kosten- opbr. arb.)	arb.- groei			
1998/99	250	278	-28	2,82	17,15	0,91
1999/00	289	298	-9	2,74	16,55	1,09
2000/01 (r)	379	337	42	2,75	17,75	1,43
2001/02 (p)	339	332	7	2,76	18,70	1,27
Idem in gld.	746	731	15	2,76	41,20	2,80

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Figuur 3.1 geeft een beeld van de ontwikkeling van kostprijzen en opbrengstprijzen van vleesvarkens in de afgelopen jaren. De invloed van de varkenscyclus op de bedrijfsresultaten wordt daarbij duidelijk geïllustreerd. Het blijkt dat over een langere periode gezien de opbrengstprijzen gemiddeld lager ligt dan de kostprijs (inclusief arbeid). Als de opbrengstprijzen wordt vergeleken met de kostprijs exclusief arbeidskosten dan valt, behalve gedurende de laatste jaren, de vergelijking veelal positief uit. Dat betekent dat de ingezette arbeid, de bedrijfsleiding en het ondernemersrisico geheel of gedeeltelijk werd vergoed. In 1997 was er door de hoge opbrengstprijzen alleen een winstgevend exploitatie voor de varkensbedrijven die vrij waren van de varkenspest. In de zomer van 1998 zakten de var-

Figuur 3.1 Kostprijzen en opbrengstprijzen van varkensvlees

kensprijzen steeds verder weg met als absoluut dieptepunt de maand november 1998. De aanpassing van de varkensproductie aan de afzetmarkt verliep trager dan normaal, waardoor ook het prijsherstel lange tijd op zich liet wachten.

Pas in mei 2000 doorbrak de opbrengstprijz weer het niveau van de kostprijs exclusief arbeidskosten, zodat er weer een beloning werd ontvangen voor de ingezette arbeid. In de eerste maanden van 2001 is ook duidelijk de invloed van MKZ op de prijsontwikkeling te herkennen. Kort na de MKZ-periode hadden alleen de varkensbedrijven in Zuid-Nederland de gelegenheid om tegen niet al te lage prijzen de varkens te verkopen. Het aanbod van varkens was in mei en juni veel groter dan de slachterijen konden verwerken door het gedwongen langer aanhouden van de varkens. Pas na aflevering van de slachtvarkens konden de varkenshouders weer nieuwe biggen opleggen en de normale bedrijfsvoering hervatten.

3.2 Opbrengsten en kosten pluimveehouderij

Leghennen

Het aantal Nederlandse bedrijven met leghennen is volgens de CBS-Landbouwtelling in 2001 bijna 6% lager dan in 2000. Het aantal leghennen ouder dan 18 weken is ook gedaald. In 2001 was dat aantal ongeveer 2% lager dan in 2000. Voor de leghennenhouders verloopt het verslagjaar 2001/02 tot nu toe economisch minder florissant dan het uitzonderlijk goede jaar 2000/01. De arbeidsopbrengst zal naar verwachting halveren tot 1,20 euro per hen (tabel 3.3). De 7% lagere eierprijzen zijn vooral verantwoordelijk voor de lagere arbeidsopbrengst. De daling van de eierprijzen begon in april 2001 en een maand later werd het dal van 4 eurocent per ei bereikt. Daarna kwamen de eierprijzen weer een beetje uit de gebruikelijke zomerdip met een zwakke vraag. De productie van eieren is in het eerste deel van 2001 groter geworden door de hoge eierprijzen in het afgelopen jaar. Dit grotere aanbod resulteerde in lagere eierprijzen. Maar ook oplopende voerprijzen deden de arbeidsopbrengsten dalen. De prijs van legmeel zal in verslagjaar 2001/02 met 5% stijgen en veroorzaakt een hogere kostprijs. Na het laagste niveau van de voerprijzen begin 1999, is het voer intussen ruim 15% duurder geworden. De veevoedergrondstoffen stegen in prijs door een kleiner aanbod. Eind 2000 kwam daar het diermeelverbod nog overheen, waardoor enkele vervangende grondstoffen de voerprijzen verder verhoogden. In de maanden juli 2000 tot en met maart 2001 werden de productiekosten geheel gedekt door opbrengsten. Daarna was dat tot oktober niet meer het geval. De laatste maanden vertoonde de eierprijs weer een stijgende tendens, waardoor de leghennenhouders weer een positieve arbeidsopbrengst kunnen realiseren. Voor het tweede deel van verslagjaar 2001/02 worden stabiele tot licht hogere eierprijzen voorzien. Tot en met Pasen zullen de eierprijzen zich waarschijnlijk op een redelijk gunstig niveau handhaven. Daarna valt de verkoop meestal terug en dalen de eierprijzen.

Tabel 3.3 Resultaten van bedrijven met leghennen in legbatterijen

Boekjaar	Euro per leghen per jaar			Prijs kracht- voeder (euro/ 100 kg)	Eier- pro- ductie per hen	Eier- prijs (euro/ 100 st.)
	opbreng- sten	kosten (excl. arb.)	arb.- opbr.			
1998/99	12,20	12,49	-0,29	17,40	305	3,94
1999/00	13,11	12,57	0,54	16,55	307	4,13
2000/01 (r)	15,80	13,35	2,45	18,40	308	5,00
2001/02 (p)	14,85	13,65	1,20	19,05	308	4,65
Idem in gld.	32,75	30,10	2,65	42,00		10,25

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Vleeskuikens

Het aantal bedrijven met vleeskuikens in Nederland is volgens de CBS-Landbouwtelling in 2001 6% gedaald vergeleken met 2000. Het totaal aantal vleeskuikens is in 2001 ook gedaald, maar met 1,6% duidelijk minder. In de vleeskuikensector zijn de bedrijfsresultaten in het verslagjaar 2001/02 sterk verbeterd (tabel 3.4). De kuikenprijzen zullen naar verwachting met ongeveer 10% stijgen, terwijl de voerprijs ongeveer 4% hoger zal zijn. Ook de prijs van eendagkuikens zal met circa 3% stijgen. Bij de overige kosten zullen vooral de verwarmingskosten toenemen. De arbeidsopbrengst zal daardoor in 2001/02 per saldo ruim verdubbelen tot 90 euro per 1.000 kg afgeleverd gewicht.

De vleeskuikenhouderij begon het verslagjaar 2001/02 veel beter dan een jaar eerder. De opbrengstprijs was in mei 2001 bijvoorbeeld bijna 25% hoger dan in mei 2000. Het aanbod van kuikenvlees in de EU werd iets kleiner, terwijl de vraag naar pluimveevlees groot was. Dat is mede het gevolg van de crisis rond BSE en MKZ waardoor consumenten meer vertrouwen in pluimveevlees kregen. De concurrentie van varkensvlees werd bovendien minder groot omdat varkensvlees door de tijdelijke tekorten een stuk duurder werd. Bovendien nam in Nederland de productie ook iets af door de ingestelde opkoopregeling van de overheid. Sinds in het voorjaar 2001 de MKZ-crisis uitbrak in het Verenigd Koninkrijk en Nederland hebben de prijzen van vleeskuikens in de maanden mei tot en met augustus een flinke lift omhoog gekregen. De arbeidsopbrengst lag in die maanden gemiddeld op ongeveer 120 euro per 1.000 kg; een niveau dat in november 1990 voor het laatst werd behaald. De kuikenproductie in de EU is in 2001 met ruim 2% toegenomen, waardoor de prijzen in het najaar omlaag gingen. Ook is de invoer van gezouten kipfilet uit Brazilië en Thailand in de laatste jaren sterk toegenomen, waardoor de prijzen ook onder druk komen. Verwacht wordt dat deze negatieve prijstrend nog doorzet. De arbeidsopbrengst bedraagt in het verslagjaar 2001/02 gemiddeld 90 euro per 1.000 kg ofwel 18 eurocent per opgezet kuiken. Dat is een ruim kostendeckende productie, want de arbeidskosten bedragen 50 euro per 1.000 kg afgeleverd gewicht.

Tabel 3.4 Resultaten van bedrijven met vleeskuikens

Boekjaar	Euro per 1.000 kg afgeleverd gewicht			Prijs kracht- voeder (euro/ 100 kg)	Afleve- rings- gewicht (gram/dier)	Voeder- verbruik per kg afgelev. gewicht
	opbreng- sten	kosten (excl. arb.)	arb.- opbr.			
1998/99	728	712	16	23,30	1.950	1,80
1999/00	645	647	-2	20,90	2.000	1,78
2000/01 (v)	729	688	40	22,90	2.040	1,78
2001/02 (p)	800	710	90	23,80	2.050	1,77
Idem in gld.	1.765	1.565	200	52,40		

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

3.3 Rentabiliteit en inkomen

Tot de groep varkens- en pluimveebedrijven behoren bedrijven die ten minste twee derde van de productie (gemeten in nge) in de varkens- en/of pluimveehouderij hebben. Normaliter is ongeveer 65% van de opbrengsten in die groep van bedrijven afkomstig uit de varkenshouderij. De uitkomsten van de varkenshouderij bepalen daardoor in belangrijke mate de bedrijfsresultaten van de totale groep bedrijven. Daarnaast zorgen de leghennen en in mindere mate de vleeskuikens normaliter voor 35% van de bedrijfsopbrengsten. In de presentatie is onderscheid gemaakt tussen gespecialiseerde fokvarkensbedrijven, gespecialiseerde vleesvarkensbedrijven en gesloten varkensbedrijven. Verder wordt ingegaan op de leghennenbedrijven en de vleeskuikenbedrijven.

Rentabiliteit

De bedrijfsresultaten op het gemiddelde varkens- en pluimveebedrijf zullen in 2001/02 omlaag gaan, na het herstel in voorgaand boekjaar 2000/01. Dat was het gevolg van een slechtere rentabiliteit in bijna alle onderliggende sectoren (tabel 3.5). Alleen de vleeskuikensector kan zich onttrekken aan de malaise, want daar zal de opbrengsten-kostenverhouding in 2001/02 met 8 procentpunten verbeteren tot 102%. In 2000/01 werden op het gemiddelde varkens- en pluimveebedrijf alle kosten gedekt door opbrengsten. In 2001/02 zal de gemiddelde kostendekking teruglopen naar 90%. De kostendekking zal op de vleesvarkensbedrijven het meest dalen, gevolgd door de gesloten varkensbedrijven.

Door de slechtere rentabiliteit in de varkenshouderij zal de arbeidsopbrengst per ondernemer van de drie onderscheiden groepen weer dalen in 2001/02. Deze dalingen belopen van 30.000 euro op de fokvarkensbedrijven tot 48.000 euro op de gesloten varkensbedrijven.

Ook de arbeidsopbrengst op de leghennenbedrijven moet in 2001/02 een flinke veer laten en valt terug tot 23.000 euro per ondernemer. Als enige bedrijfstype in de intensieve veehouderij zullen de vleeskuikenbedrijven in 2001/02 hoger scoren. De arbeidsopbrengst stijgt sterk, tot 51.000 euro per ondernemer in 2001/02.

Voor alle sectoren geldt dat kleine veranderingen de productprijzen grote gevolgen kunnen hebben voor het inkomen, gezien de smalle marges in de bedrijfstakken. Als bijvoorbeeld de eierprijs 1% hoger uitvalt heeft dat een positieve invloed van circa 3.500 euro op de arbeidsopbrengst per ondernemer. Een hogere voerprijs van 1% betekent een circa 2.000 euro lagere arbeidsopbrengst per ondernemer.

Tabel 3.5 *Bedrijfsresultaten (pb) en inkomen op varkens- en pluimveebedrijven per ondernemer (x 1.000 euro)*

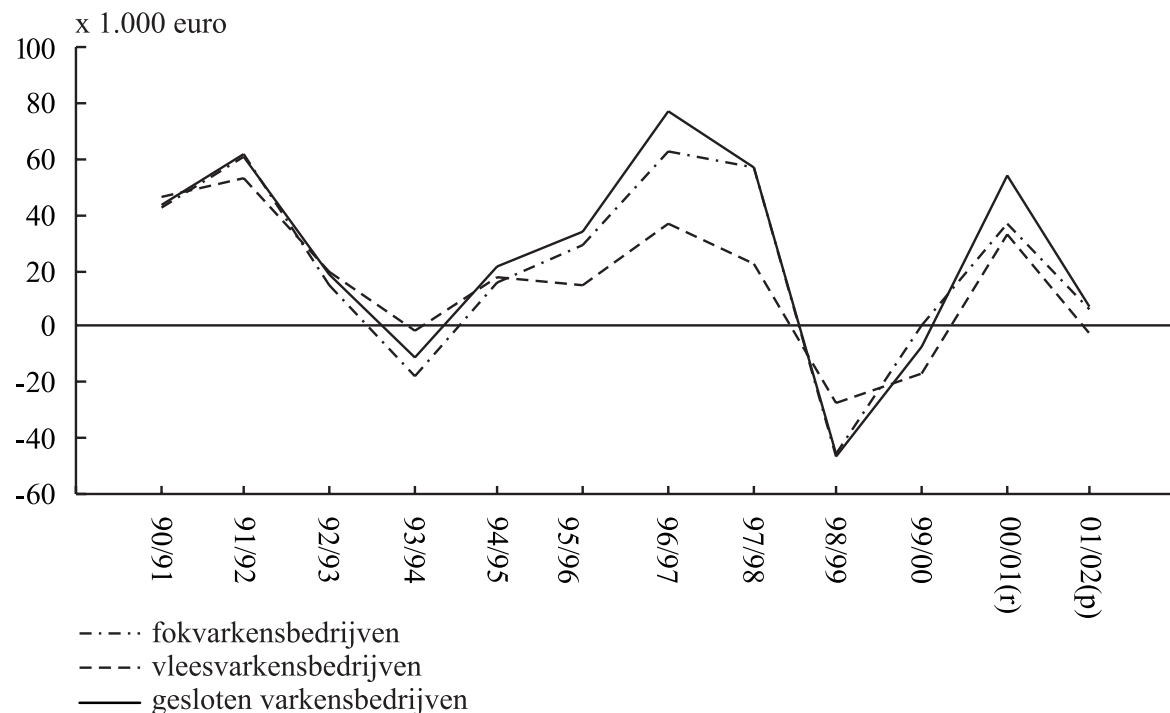
Boekjaar	Totaal	Fokvarkens- bedrijven	Vlees- varkens- bedrijven	Gesloten varkens- bedrijven	Leghennen- bedrijven a)	Vlees- kuiken- bedrijven
Boekjaar 2000/01:						
Aantal bedrijven	7.900	2.050	2.000	1.450	800	650
Aantal zeugen	120	290		240		
vleesvarkens	520	110	1.040	1.150		
leghennen	5.300				36.000	
vleeskuikens	7.100					58.000
Nge per bedrijf	101	99	54	133	145	104
Ondernemers per bedrijf	1,28	1,32	1,05	1,48	1,38	1,22
Opbrengsten-kostenverhouding						
1998/99	72	57	73	67	82	91
1999/00	84	81	79	82	91	88
2000/01 (r)	101	95	101	101	105	94
2001/02 (p)	90	84	86	87	96	102
Arbeidsopbrengst						
1998/99	-42,5	-56,5	-39,9	-60,0	-19,4	-4,4
1999/00	-11,7	-8,2	-19,4	-15,6	4,0	-21,6
2000/01 (r)	34,0	29,0	30,0	48,0	54,0	10,0
2001/02 (p)	5,0	-1,0	-5,0	0,0	23,0	51,0
Ondernemersinkomen						
1998/99	-35,2	-50,6	-32,5	-50,7	-15,1	2,6
1999/00	-7,5	-4,1	-20,1	-11,9	15,5	-18,1
2000/01 (r)	38,0	32,0	29,0	49,0	59,0	12,0
2001/02 (p)	9,0	1,0	-6,0	2,0	27,0	53,0
Gezinsinkomen uit het bedrijf						
1998/99	-30,3	-46,0	-27,2	-46,9	-7,5	7,5
1999/00	-3,3	0,2	-17,1	-7,2	20,9	-13,4
2000/01 (r)	42,0	37,0	33,0	55,0	65,0	17,0
2001/02 (p)	14,0	6,0	-2,0	7,0	33,0	58,0
Idem (1.000 gld.)	31,0	13,0	-4,0	15,0	73,0	128,0

a) Exclusief vleeskuikenmoederdieren.

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

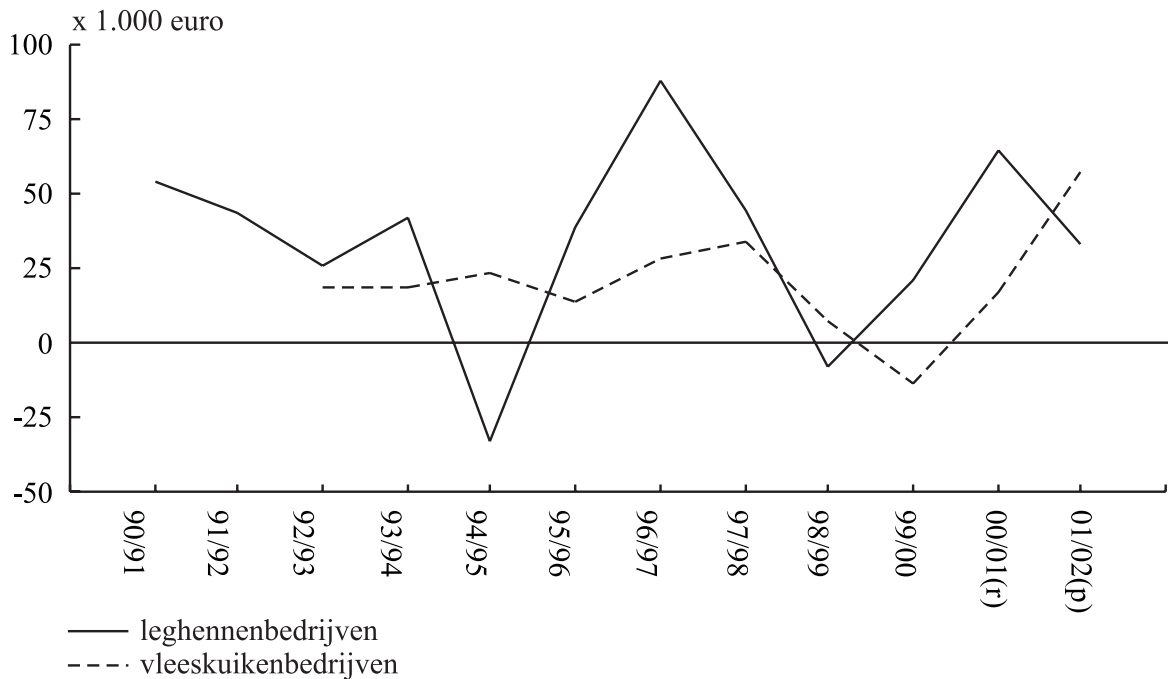
Ook kunnen de resultaten onder invloed van prijswijzigingen in het resterende deel van het boekjaar nog belangrijk veranderen. In tabel B4.3 is het effect van 1% prijswijziging op de arbeidsopbrengst per ondernemer berekend.

Het gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer vertoont per groep een vergelijkbare ontwikkeling als de arbeidsopbrengst. Daarbij kunnen de incidentele bedrijfsopbrengsten, de gerealiseerde beloning voor het bedrijfsvermogen en het berekend loon voor de gezinsleden uiteraard wel verschillen. Ook bij het gezinsinkomen uit bedrijf zijn de vleeskuikenhouders in 2001/02 koplopers met een gezinsinkomen uit bedrijf van 58.000 euro per ondernemer. Daarna volgen de leghennenbedrijven met 33.000 euro per ondernemer. De vleesvarkensbedrijven komen bij dit kengetal als laagste uit de bus, waarbij de verschillen tussen de drie groepen varkensbedrijven in 2001/02 vrij klein zijn.

Figuur 3.2 Ontwikkeling gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer van varkensbedrijven

In figuur 3.2 en figuur 3.3 is duidelijk te zien dat het gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer van de varkens- en pluimveebedrijven door de jaren heen sterke fluctuaties vertoont. De gezinsinkomens van de fokvarkensbedrijven, de vleesvarkens en de gesloten varkensbedrijven ontwikkelden zich in grote lijnen hetzelfde. De verschillen in bedragen worden vooral veroorzaakt door verschillen in bedrijfsgrootte. Zo daalde in 2001/02 het gezinsinkomen uit bedrijf op de gesloten varkensbedrijven wat meer dan op de andere groepen varkensbedrijven. De pieken en dalen in de gezinsinkomens van de leghennenbedrijven vallen vaak in andere jaren dan bij de varkensbedrijven.

Figuur 3.3 Ontwikkeling gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer van pluimveebedrijven

Achter het gemiddelde gezinsinkomen uit bedrijf gaat een grote spreiding schuil (tabel 3.6). Bijna de helft van de ondernemers in de varkenshouderij zal in 2001/02 een negatief gezinsinkomen uit bedrijf behalen. Ongeveer een kwart van de ondernemers realiseert in 2001/02 een gezinsinkomen uit bedrijf van meer dan 25.000 euro. Bij de pluimveehouders ziet het beeld er in dit jaar aanmerkelijk gunstiger uit. Nog geen 10% van de pluimveehouders zal in 2001/02 met een negatief gezinsinkomen uit bedrijf te maken krijgen. Twee derde van de pluimveehouders is terug te vinden in de inkomensklassen van 0 tot 50.000 euro per ondernemer. Gezien de daling van de bedrijfsresultaten voor de leghenhouderij en de verbetering voor de vleeskuikenproducenten is er in vergelijking met vorig jaar wel een verschuiving binnen de gehele pluimveehouderij in het inkomensbeeld.

Inkomensvorming en -besteding

Het totale gezinsinkomen zal in 2001/02 op het gemiddelde varkens- en pluimveebedrijf ongeveer 30.000 euro bedragen. Een substantieel deel daarvan komt van inkomsten van buiten bedrijf. Naar verwachting wordt gemiddeld ongeveer 14.000 euro aan inkomsten van buiten het bedrijf behaald, waardoor het bijna de helft uitmaakt van het totaal gezinsinkomen (tabel 3.7). Het aanvullend inkomen konden veel bedrijven in de afgelopen jaren goed gebruiken, vooral in het dal van de varkenscyclus.

De slechte inkomenssituatie in de jaren 1998/99 en 1999/00 heeft voor de meeste bedrijven in 2000 waarschijnlijk tot lage belastingaanslagen geleid. In 1999/00 hebben vooral de ondernemers op de fokvarkensbedrijven en de gesloten varkensbedrijven nog een terug-gave van de fiscus ontvangen. In de voorlopige belastingaanslag van het lopende

verslagjaar 2001/02 kan de fiscus nog steeds rekening houden met negatieve inkomens in de slechte periode. De gezinsbestedingen op varkensbedrijven zijn in de jaren met slechte inkomens wat lager geworden. Vanaf 2000/01 zijn de gezinsbestedingen toegenomen dankzij hogere inkomens. Na aftrek van de belastingbetalingen en de gezinsbestedingen wordt in 2001/02 op de pluimveebedrijven nog behoorlijk wat geld gespaard. Bij de varkensbedrijven is dat niet meer het geval. De drie groepen varkensbedrijven komen uit op ontsparingen tussen de 15.000 en 20.000 euro per bedrijf. Van de laatste vier jaren realiseerden de varkensbedrijven alleen in 2000/01 besparingen. Hun vermogenspositie is daardoor behoorlijk aangetast. De hoge besparingen op de vleeskuikenbedrijven in 2001/02 zijn wel uitzonderlijk want in de voorgaande jaren kon niet of nauwelijks worden gespaard. Ontsparingen waren meer regel dan uitzondering. In het lopende verslagjaar zal het eigen vermogen duidelijk versterken. De leghennenbedrijven zien in 2001/02 de besparingen afnemen tot 14.000 euro per bedrijf. Vanaf 1995/96 hebben de leghennenbedrijven gemiddeld behoorlijk wat geld kunnen sparen, gemiddeld bijna 24.000 euro per bedrijf. Alleen boekjaar 1998/99 sprong er in negatieve zin uit met flinke ontsparingen. De gespaarde bedragen kunnen de bedrijven goed gebruiken voor de welzijnsinvesteringen in de toekomst in verband met het verbod op legbatterijen.

Tabel 3.6 *Verdeling (%) van ondernemers naar gezinsinkomen uit bedrijf op varkens- en op pluimveebedrijven a)*

Inkomen in euro per ondernemer		Varkensbedrijven				Pluimveebedrijven			
		98/99	99/00	00/01 (r)	01/02 (p)	98/99	99/00	00/01 (r)	01/02 (p)
Minder dan	-50.000	31	8	2	3	5	11	0	0
-50.000 tot	-25.000	37	15	3	9	8	1	2	2
-25.000 tot	0	28	36	10	30	40	36	6	6
0 tot	25.000	2	30	20	35	25	25	35	35
25.000 tot	50.000	1	6	30	15	17	15	30	30
50.000 tot	75.000	0	4	15	5	4	5	13	13
75.000 tot	100.000	0	0	11	2	1	5	8	8
Meer dan	100.000	1	1	9	1	0	2	6	6
Gemiddeld inkomen		-41.700	-7.000	40.000	3.000	200	5.600	43.000	44.000

a) Door het relatief kleine aantal steekproefbedrijven moet de verdeling van de ondernemers over de klassen vooral als globale indicatie worden gezien.

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Tabel 3.7 *Inkomen en inkomensbesteding op varkens- en pluimveebedrijven, per bedrijf (x 1.000 euro)*

Boekjaar	Totaal	Fokvarkens- bedrijven	Vlees- varkens- bedrijven	Gesloten varkens- bedrijven	Leghennen- bedrijven a)	Vlees- kuiken- bedrijven
Gezinsinkomen uit het bedrijf						
1998/99	-35,3	-53,1	-25,2	-63,7	-10,8	8,7
1999/00	-3,0	-0,3	-15,6	-8,3	30,5	-15,2
2000/01 (r)	54,0	49,0	34,0	81,0	89,0	21,0
2001/02 (p)	16,0	7,0	-2,0	10,0	46,0	70,0
Inkomsten van buiten bedrijf						
1998/99	14,4	17,1	14,6	14,4	10,5	12,6
1999/00	14,4	13,6	18,8	12,8	13,3	12,2
2000/01 (r)	14,0	14,0	17,0	13,0	12,0	12,0
2001/02 (p)	14,0	14,0	17,0	13,0	13,0	13,0
Totaal gezinsinkomen						
1998/99	-21,0	-36,0	-10,6	-49,2	-0,3	21,2
1999/00	11,4	13,3	3,3	4,4	43,8	-3,0
2000/01 (r)	68,0	62,0	51,0	94,0	102,0	33,0
2001/02 (p)	30,0	21,0	15,0	23,0	59,0	83,0
Besparingen						
1998/99	-64,1	-79,5	-46,7	-94,0	-54,4	-17,3
1999/00	-14,4	-9,5	-20,1	-18,3	10,6	-37,5
2000/01 (r)	34,0	28,0	22,0	55,0	64,0	2,0
2001/02 (p)	-7,0	-16,0	-16,0	-18,0	14,0	52,0
Idem (1.000 gld.)	-15,0	-35,0	-35,0	-40,0	31,0	115,0

a) Exclusief vleeskuikenmoederdieren.

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

4. Akkerbouw

4.1 Structuur

Het aantal bedrijven met akkerbouw (exclusief snijmaïs) is tussen 1990 en 2000 met 11% afgenomen van 34.700 tot 30.800. Ongeveer 40% hiervan (12.600 bedrijven) kan als akkerbouwbedrijf worden getypeerd. Het aantal akkerbouwbedrijven is in dezelfde periode met 16% afgenomen. Terwijl het akkerbouwareaal van deze bedrijven met 12% verminderde, is het areaal per bedrijf toegenomen. Er heeft een areaalverschuiving plaatsgevonden van het akkerbouwareaal (exclusief snijmaïs) van de akkerbouw- naar de niet-akkerbouwbedrijven. Op de akkerbouwbedrijven is het areaal tussen 1990 en 2000 gedaald van 477.000 ha naar 420.000 ha. Op de overige bedrijfstypen was er een stijging van 121.000 ha naar 181.000 ha. De totale oppervlakte akkerbouwgewassen is dus nauwelijks veranderd in de afgelopen 10 jaar. In 2001 neemt het aantal akkerbouwbedrijven af met ruim 7%. Gemiddeld over de negentiger jaren was dit nog geen 2% per jaar. In de Veenkoloniën en het Zuidwestelijk kleigebied neemt het aantal bedrijven meer af dan in de andere gebieden, namelijk met 11%.

4.2 Opbrengsten en kosten

Kilogramopbrengsten

De kilogramopbrengsten per hectare van een aantal belangrijke akkerbouwgewassen zijn gemiddeld in 2001/02 lager (-6%) dan in het voorgaande jaar (tabel 4.1). Doordat de inzaai van wintertarwe in het najaar van 2000 problemen ondervond, nam het areaal van dit gewas af ten gunste van het areaal zomergerst en in mindere mate zomertarwe. Van het areaal wintertarwe daalde de gemiddelde kilogramopbrengst met 2% en van de zomergerst nam deze met 9% af.

Na een vochtige en zachte herfst en winter, konden pas vanaf half april de werkzaamheden op het land aanvangen. De maanden mei, juli en augustus waren warm en er viel van tijd tot tijd een bui; goed weer voor bacterierot. De schimmeldruk was hoog maar *Phytophthora* in de aardappelen en *Cercospora* in de bieten waren beheersbaar omdat hiervoor vaak tijdig kon worden gewaarschuwd. In de tweede helft van augustus en in september viel er veel regen. De oogst werd hierdoor met name bij de hakvruchten erg bemoeilijkt. De maand oktober maakte veel goed, het was warmer dan in september en droog genoeg om in enkele weken veel te oogsten. Naar verwachting zal van de bieten vrijwel alles kunnen worden geoogst. Van de zetmeelaardappelen zal veel verloren gaan. In de grond blijft circa 5% achter, terwijl naar verwachting (maar is op dit moment nog onzeker) 3% in de bewaring zo snel achteruit gaat dat deze ook niet aan de fabriek kan worden geleverd. AVEBE heeft dan ook 20% levering boven het quotum toegestaan om verzekerd te kunnen zijn van voldoende aanvoer. Bij de pootaardappelen en consumptieaardappelen is circa 7% van de totale productie niet geoogst of verloren gegaan (afgekeurd of rot). Vooral

het hoge percentage (14%) klasseverlaging van het pootgoed valt op. Dit werd met name veroorzaakt door bacterieziekten. In natte jaren (zoals 1998 en 1999) is dit vaker het geval.

Tabel 4.1 Ontwikkeling van de kilogramopbrengsten a) per hectare van de belangrijkste akkerbouwgewassen op grotere akkerbouwbedrijven

Boekjaar	Winter- tarwe	Zomer- gerst	Cons.- aard.	Poot- aard.	Zetmeel- aard.	Suiker- bieten	Zaai- uien
Ton/ha							
1998/99 b)	8,1	5,7	47,5	33,9	51,5	8,3	55,7
1999/00	9,5	6,5	49,1	35,6	49,8	10,0	50,5
2000/01 (r)	8,9	6,5	52,5	35,5	49,5	9,9	58,4
2001/02 (p)	8,7	5,9	47,0	34,0	46,0	9,1	54,2
Mutatie in procenten t.o.v. vorig jaar							
2001/02 (p)	-2	-9	-10	-4	-7	-8	-7

a) Zetmeelaardappelen bij 400 gram o.w.g., suikerbieten in polsuiker; b) Alleen geogoste hectaren.
Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Opbrengstprijzen

In 2000/01 lagen de opbrengstprijzen van de belangrijkste akkerbouwproducten op een laag niveau. Het lopende boekjaar laat een duidelijke verbetering zien (+22,5%) (tabel 4.2). Hiermee liggen de prijzen circa 4% boven het niveau dat onder normale omstandigheden mag worden verwacht.

Tabel 4.2 Prijsontwikkeling a) van de belangrijkste akkerbouwgewassen op grotere akkerbouwbedrijven

Boekjaar	Winter- tarwe	Zomer- gerst	Cons.- aard. b)	Poot- aard. b)	Zetmeel- aard.	Suiker- bieten	Zaai- uien
Prijzen (euro/100 kg)							
1998/99 c)	11,75	13,50	15,95	27,45	5,35	59,65	8,15
1999/00	12,55	13,30	5,90	18,00	5,40	45,90	5,15
2000/01 (r)	12,00	14,10	6,40	16,35	5,50	47,20	7,05
2001/02 (p)	12,40	13,60	10,90	24,50	5,15	54,45	10,00
Idem in guldens	27,35	30,00	24,00	54,00	11,30	120,00	22,00
Mutatie in procenten t.o.v. vorig jaar							
2001/02 (p)	+4	-4	+70	+50	-7	+15	+42

a) Zetmeelaardappelen bij 400 gram o.w.g., suikerbieten in euro/ton product bij 16% suiker, granen exclusief Mac Sharry-compensatie; b) Alle rassen, 0 mm opwaarts; c) Alleen geogoste hectare.
Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

De Europese aardappelproductie is volgens schatting met circa 7% gedaald, mede door een inkrimping van het areaal (circa -3%). In Nederland heeft nog een sterkere daling van de productie plaatsgevonden. Hierdoor ontwikkelen de prijzen van consumptieaardappelen zich positief (+70%). Mede door hoge prijzen voor de vroege aardappelen uit Zuid-Europa is ook de markt voor pootgoed beter gestemd. De geplombeerde pootaardappelproductie zal landelijk, door het geringere geoogst areaal lager uitkomen dan vorig jaar. Terwijl er vorig jaar een overschot boven de markt hing, zal dat nu niet het geval zijn. Er is een goede vraag vanuit het buitenland. Belangrijk is of door de vertraagde oogst de achterstand in het leveren ingehaald kan worden en dit niet zal leiden tot afzeggingen. De pootaardappelprijs wordt, mede gezien de hogere prijzen op de beurs en de lagere potentiële voorraad, geraamd op € 24,50 (+50%).

De opbrengstprijzen van de tarwe zal ondanks de interventieprijzerverlaging (-7,5%) in het kader van de Agenda 2000 besluiten hoger uitkomen (+4%). Een lagere (-6,5%) EU-15 graanoogst is hiervoor verantwoordelijk. Ook wordt de wereldtarweproductie 2,5% lager ingeschat. Mede hierdoor zal de wereldvoorraad opnieuw dalen. Naast een prijsstijging vindt een verhoging van de premie plaats (31 euro per hectare in regio I). In regio II wordt door een overschrijding van het maximale graanareaal de premie met 18,6% verlaagd. Per saldo daalt de premie met 12,5% (36 euro per hectare). De gerstprijzen zijn onder invloed van de Agenda 2000-voorstellen slechts licht gedaald. Er is voldoende productie voor de binnenlandse afzet van brouwergerst, export hiervan kan plaatsvinden.

Het areaal suikerbieten is, volgens de industrie, landelijk gedaald met 5.000 ha. Een van de oorzaken hiervan is dat het BMS-quotum zou worden ingekrompen met 15.000 ton. Omdat in vergelijking met het voorgaande jaar meer A- en B-suiker kan worden geproduceerd is het aandeel C-suiker in het BMS teruggebracht tot 4% van het totaal. Door de lagere kilogramopbrengsten per hectare zal het aandeel C-suiker in 2000/01 boven het BMS beperkt blijven tot circa 4%. De mengprijs (inclusief C-suiker) zal hierdoor hoger uitkomen (+15%). Verder wordt de prijs, evenals vorig jaar, in negatieve zin beïnvloed door de hogere kosten van het energie-intensieve productieproces. Daarentegen was er minder geld nodig om suiker buiten de EU af te zetten. Hierdoor is de heffing op B-suiker voor oogst 2000 verlaagd en wordt per saldo bijna 1,5 euro per ton BMS-bieten in 2001/02 uitgekeerd.

Bij de zetmeelaardappelen is het areaal met ruim 2% afgenomen. Dit werd vooral ingegeven door een afname van het zetmeelquotum (-3%) naar 507.000 ton zetmeel. Door de Agenda 2000-besluiten daalt de minimum prijs wederom met 7,5%. Deze prijsdaling wordt voor 75% gecompenseerd. Mede doordat in het voorgaande jaar AVEBE 3% van het aardappalgeld op de ledenrekening heeft gestort en, als de leden instemmen, 2% winst uitkeert, daalt naar verwachting de uitbetalingsprijs in het lopende boekjaar met bijna 7%. Hierbij wordt verondersteld dat de storting en winstuitkering in het lopende boekjaar niet plaatsvindt.

Doordat een 10% lagere Europese opbrengst van de zaaierijen wordt geraamd, liggen de prijzen, mede doordat de export goed verloopt, bijna 3 euro hoger dan in het voorgaande jaar. De brutokilogramopbrengst in Nederland ligt per hectare circa 7% lager.

De prijzen van de gewassen kunnen in het resterende deel van het boekjaar nog veranderen. In bijlage B5.1 is weergegeven hoeveel de arbeidsopbrengst per ondernemer

verandert bij een verandering van de prijzen. Vooral de invloed van aardappelen en suikerbieten is groot.

Kosten

De kosten stegen in het voorgaande boekjaar 2000/01 met circa 4,5% (circa 8.000 euro) door de prijsstijgingen van (gemiddeld met 2,5%) van meststoffen, gewasbeschermings-

Tabel 4.3 Opbrengsten en kosten per bedrijf, bedrijfsresultaten (pb) en inkomen op akkerbouwbedrijven per ondernemer (x 1.000 euro)

Boekjaar	1998/99	1999/00	2000/01 (r)	2001/02 (p)
Oppervlakte (ha per bedrijf)	50,0	50,5	50,6	51,9
Nge per bedrijf	90	91	91	91
Ondernemers per bedrijf	1,25	1,25	1,24	1,24
Opbrengsten				
Granen	13	13	15	16
Aardappelen	75	57	59	75
W.v. pootaardappelen	37	26	25	35
consumptieaardappelen	28	18	20	27
zetmeelaardappelen	11	13	14	13
Suikerbieten	25	25	25	28
Uien	5	5	8	11
Groenten	9	8	6	7
Overige gewassen	11	12	10	11
Vergoeding waterschade/bruinrot	17	1	0	0
Overig	26	26	29	28
Totaal	182	148	153	177
Kosten				
Zaaizaad-pootgoed	16	19	15	14
Overig toegerekend akkerbouw	25	22	26	29
Overig toegerekend niet-akkerbouw	4	2	2	2
Arbeid	46	46	49	51
Werktuigen	31	34	35	36
Loonwerk	12	13	15	15
Grond en gebouwen (pb)	34	36	37	39
Algemeen	14	15	16	17
Totaal	184	187	195	203
Opbrengsten-kostenverhouding	99	79	78	87
Inkomens per ondernemer				
Arbeidsopbrengst	29,0	-0,6	-2,0	14,0
Ondernemersinkomen	36,8	8,7	6,5	22,0
Gezinsinkomen uit het bedrijf	40,6	12,1	10,0	25,5
Idem (x 1.000 gld.)	89,4	26,7	23,0	57,0

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

middelen, arbeid en energie bij een lagere prijs van het pootgoed (-33%). In 2001/02 zijn met name de prijzen gestegen van meststoffen (+20%), arbeid (+4%) en gewasbeschermingsmiddelen (+3%). De totale kosten per bedrijf nemen met 4% toe, ofwel met circa 8.000 euro. Dit heeft een invloed van ruim 6.000 euro op de arbeidsopbrengst per ondernemer.

Productiviteit en ruilvoet

Na de kleine stijging van de opbrengstprijzen in het vorige boekjaar, zal deze zich naar verwachting flink doorzetten in het huidige boekjaar (+22,5%) (bijlage B5.2). Samen met een prijsstijging van de productiemiddelen (+2,5%) veroorzaakt dit een ruilvoetverbetering van 19,5%. De geldopbrengsten zullen per saldo stijgen (+15%). De brutoproduktiviteit verslechtert (-5%). Bij de kleigebieden stijgen de geldopbrengsten in het Zuidwestelijk kleigebied het minst (+12%) door in absolute zin geringere opbrengststijgingen van met name de uien en consumptieaardappelen. In het Noordelijk en Centraal kleigebied stijgen de geldopbrengsten met circa 25% door het grotere gewicht van de prijsstijging van pootaardappelen. In de Veenkoloniën wijkt, vanwege het grote aandeel van de zetmeelaardappelen en suikerbieten in het bouwplan, de ontwikkeling van de geldopbrengsten vaak af van die in de kleigebieden. De geldopbrengst daalt in 2001/02 met 0,5%. Dit komt doordat de prijsstijging van de suikerbieten en de hogere opbrengsten van de graanteelt (inclusief Mac Sharry) de prijsdaling van de zetmeelaardappelen net niet compenseert.

Uit tabel 4.3 blijkt dat de opbrengsten van alle genoemde gewasgroepen stijgen behalve van de zetmeelaardappelen. De stijging van de kosten wordt met name veroorzaakt door de toegerekende kosten (gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen) en grond- en gebouwkosten.

4.3 Rentabiliteit en inkomen

Rentabiliteit

In de twee voorgaande jaren (1999/00 en 2000/01) was de rentabiliteit van de akkerbouw laag (onder de 80, tabel 4.4). In 2001/02 ligt er een forse verbetering van het resultaat in het verschiet. Voorzien wordt dat de arbeidsopbrengst per ondernemer op de bedrijven met circa 16.000 euro toeneemt tot 14.000 euro. Per gebied loopt de ontwikkeling erg uiteen. De stijging van de arbeidsopbrengst per ondernemer is het grootst in het Noordelijk en Centraal kleigebied (respectievelijk 41.500 en 33.500 euro) door de hogere prijzen van de vrije markt producten (poot- en consumptieaardappelen en uien). In het Zuidwestelijk kleigebied verbetert de arbeidsopbrengst ook, maar minder (+13.000 euro). In de Veenkoloniën loopt deze iets terug (-2.500 euro). Dit gebied profiteert door het bouwplan niet of nauwelijks van de hogere prijzen van de vrije producten.

Inkomensvorming en -besteding

Het gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer varieert in het lopende boekjaar op de grotere bedrijven van 28.000 euro in Veenkoloniën tot 54.000 in Noordelijk kleigebied (tabel 4.4). De ontwikkeling van het gezinsinkomen per regio is vergelijkbaar met de eerdergenoemde arbeidsopbrengst per ondernemer. Ondanks de duidelijke verbetering van de bedrijfsresultaten van de akkerbouwbedrijven, zal in 2001/02 ruim 10% van de ondernemers een negatief gezinsinkomen uit het bedrijf behalen (tabel 4.5). De akkerbouwbedrijven in het Noordelijk kleigebied realiseren vanaf 1995/96 vrijwel ieder jaar het hoogste totale gezinsinkomen van de kleigebieden. Dit heeft niet alleen met het

Tabel 4.4 Bedrijfsresultaten (pb) en inkomen op akkerbouwbedrijven per ondernemer (x 1.000 euro)

Boekjaar	Nederland	Grotere bedrijven					Kleinere bedrijven
		totaal	Noord. kleigebied	Centr. kleigebied	Zuidwst. kleigebied	Veenkoloniën	
Boekjaar 2000/01:							
Aantal bedrijven	9.700	6.980	840	1.980	1.800	1.570	2.720
Hectare	50,6	61,8	79,0	47,5	57,3	75,0	20,0
Nge	91	114	149	103	104	114	27
Ondernemers/bedrijf	1,24	1,32	1,48	1,29	1,25	1,27	1,02
Opbrengsten-kostenverhouding							
1998/99	99	101	104	107	100	94	73
1999/00	79	81	88	76	74	92	62
2000/01 (r)	78	80	79	76	79	92	61
2001/02 (p)	87	91	98	93	87	90	66
Arbeidsopbrengst							
1998/99	29,0	35,1	46,4	44,9	33,8	20,5	2,6
1999/00	-0,6	1,3	12,9	-10,1	-8,0	20,1	-5,6
2000/01 (r)	-2,0	-0,5	-4,5	-9,0	1,5	19,5	-6,5
2001/02 (p)	14,0	20,0	37,0	24,5	14,5	17,0	-3,5
Ondernemersinkomen							
1998/99	36,8	44,1	52,5	52,4	43,4	26,0	5,9
1999/00	8,7	10,8	24,5	-2,9	4,9	28,8	-1,4
2000/01 (r)	6,5	9,0	5,5	-1,5	13,5	27,0	-2,0
2001/02 (p)	22,0	29,5	47,0	31,5	27,0	24,5	1,5
Gezinsinkomen uit bedrijf							
1998/99	40,6	48,3	59,6	56,5	47,0	30,1	7,1
1999/00	12,1	14,9	31,1	0,4	8,6	32,5	-0,3
2000/01 (r)	10,0	13,5	12,5	1,5	17,0	31,0	-1,5
2001/02 (p)	25,5	34,0	54,0	34,5	30,0	28,0	2,0
Idem (x 1.000 gld.)	57,0	75,0	119,0	76,0	67,0	62,0	4,0

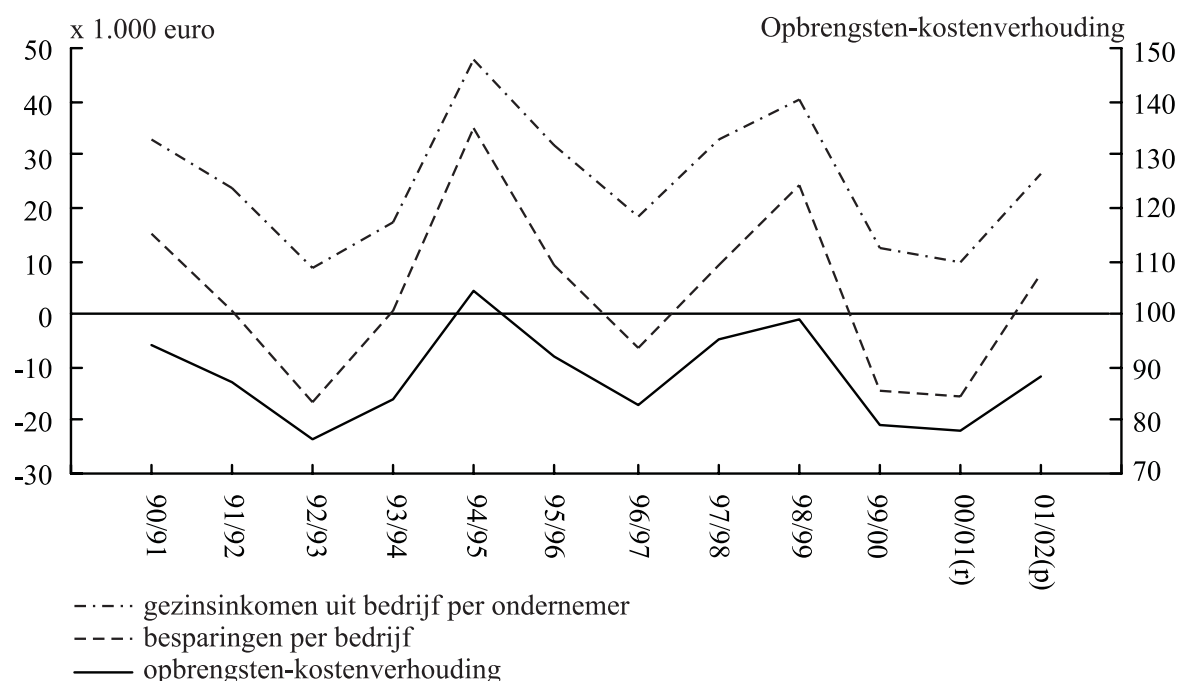
Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Tabel 4.5 Verdeling van ondernemers naar gezinsinkomen uit bedrijf op akkerbouwbedrijven (%)

Inkomen in euro per ondernemer	1998/99	1999/00	2000/01 (r)	2001/02 (p)
Minder dan 0	6	32	31	11
0 tot 10.000	15	22	26	20
10.000 tot 20.000	20	12	15	17
20.000 tot 30.000	14	14	15	18
30.000 tot 40.000	8	6	6	10
40.000 tot 50.000	8	3	2	6
50.000 tot 75.000	15	7	4	9
Meer dan 75.000	15	3	1	9
Gemiddeld inkomen (euro)	40.600	12.100	10.000	26.500

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Figuur 4.1 Ontwikkeling uitkomsten op akkerbouwbedrijven 1990-2001

bouwplan te maken maar ook met het groot aantal ondernemers en gezinnen op deze bedrijven die van dit inkomen moeten leven. Alleen in slechte jaren 2000/01 en in 1996/97 behalen de akkerbouwers in de Veenkoloniën een hoger totaal gezinsinkomen.

In 2001/02 nemen op de akkerbouwbedrijven de besparingen gemiddeld naar verwachting met 22.000 euro toe tot een niveau van 6.500 euro (tabel 4.6). De besparingen nemen sterker toe dan het totaal gezinsinkomen. Dit wordt veroorzaakt door de lagere belastingafdrachten. Door de slechte voorgaande jaren, lopen deze met ruim 3.000 euro terug. Door de hoge inflatie zullen naar verwachting de gezinsbestedingen toenemen en zullen het belastingvoordeel enigszins afnemen. De besparingen lopen uiteen van -1.000 euro in

de Veenkoloniën tot 46.500 euro in het Noordelijk kleigebied. Over de laatste 5 jaren liggen de gemiddelde besparingen in het Centraal kleigebied net boven de nullijn. In het Noordelijk kleigebied bedraagt deze 18.000 euro. Voor de kleinere bedrijven zullen ook in 2001/02 naar verwachting geen besparingen resterend. Het besparingsniveau zal naar verwachting in het lopende boekjaar voor veel bedrijven onvoldoende zijn om de ontsparingen van de voorgaande twee jaar te repareren.

Tabel 4.6 *Inkomen en inkomensbesteding op akkerbouwbedrijven, per bedrijf (x 1.000 euro)*

Boekjaar	Nederland	Grotere bedrijven					Kleinere bedrijven
		totaal	Noord. kleigebied	Centr. kleigebied	Zuidwst. kleigebied	Veenkoloniën	
Gezinsinkomen uit het bedrijf							
1998/99	48,1	61,8	85,7	69,7	58,0	33,1	7,0
1999/00	12,8	17,3	36,2	-1,1	7,1	36,0	-2,5
2000/01 (r)	12,0	18,5	22,5	0,5	19,0	34,0	-3,5
2001/02 (p)	31,5	45,0	84,0	43,5	35,5	30,0	-0,5
Inkomsten van buiten bedrijf							
1998/99	13,9	12,3	12,0	15,6	9,2	14,4	18,9
1999/00	14,3	11,5	12,5	13,9	10,5	11,7	22,2
2000/01 (r)	15,0	11,5	12,5	14,0	10,5	11,5	22,0
2001/02 (p)	15,0	11,5	12,5	14,0	10,5	11,5	22,0
Totaal gezinsinkomen							
1998/99	62,0	74,1	97,7	85,3	67,2	47,4	25,8
1999/00	27,1	28,8	48,7	12,8	17,6	47,8	19,6
2000/01 (r)	26,5	30,0	35,0	14,5	29,5	45,5	18,5
2001/02 (p)	46,0	56,5	96,5	57,0	46,0	42,0	22,0
Besparingen							
1998/99	24,1	31,9	50,5	41,4	29,0	7,5	0,7
1999/00	-14,5	-18,0	-0,7	-35,9	-25,3	2,6	-9,3
2000/01 (r)	-15,5	-19,0	-19,0	-34,5	-11,5	4,0	-8,0
2001/02 (p)	6,5	11,5	46,5	12,5	9,0	-1,0	-5,0
Idem (x 1.000 gld.)	14,0	25,0	102,0	27,0	19,0	-2,0	-11,0

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

5. Glastuinbouw

5.1 Opbrengsten en kosten glasgroentebedrijven

Het totale areaal glastuinbouw is in 2001 vrijwel gelijk aan het jaar ervoor. Wel nam het areaal glasgroenten toe met ruim 70 ha tot 4.100 ha. Vooral de oppervlakte met tomaat en paprika is in 2001 toegenomen, terwijl het komkommerareaal constant is gebleven.

De glasgroentetelers kijken terug op een slecht jaar. Zeker in vergelijking met het zeer goede jaar 2000 zijn de verschillen groot. De slechte resultaten over 2001 zijn het gevolg van een forse daling van de productprijzen in combinatie met een substantiële stijging van de kosten. Alle belangrijke gewassen (uitgezonderd groene paprika en aubergine) laten een prijsdaling zien, die in de orde van grootte van 10-15% (komkommer, rode en gele paprika), tot 20-25% (tomaat) ligt. De slechte prijzen worden veroorzaakt door een te groot aanbod op de Europese markt. In de Zuid-Europese landen (Spanje, Italië, Canarische Eilanden) lag de productie een stuk hoger dan in 2000. Mede door de hoge prijzen in 2000 is het groentearaal in deze landen in 2001 uitgebreid. Ook gaan meer Spaanse tomatentelers langer door met de teelt, waardoor de overlap met het Nederlandse aanvoerseizoen steeds langer duurt. In Nederland was de fysieke productie per m² in 2001 circa 2% hoger dan in 2000, doordat 2001 een relatief 'licht' jaar was (en 2000 relatief 'donker'). Het exportvolume van glasgroenten lag in 2001 5% hoger dan in 2000.

De combinatie van lagere prijzen en een hogere fysieke productie resulteert in een daling van de omzet met bijna 14%. De opbrengst per m² komt in 2001 uit op 31,7 euro,

Tabel 5.1 Opbrengsten en kosten in euro per m² glasoppervlakte van glasgroentebedrijven

	Opbrengsten		Kosten			Nettobedrijfsresultaat	
	rente en afschrijving	energie	arbeid	overig	totaal		
1998	32,30	5,00	5,70	11,60	9,10	31,40	0,90
1999	31,60	5,30	5,40	11,70	9,40	31,80	-0,20
2000 (v)	36,80	6,00	6,90	11,90	9,90	34,70	2,10
2001 (r)	31,70	5,80	8,00	12,40	10,00	36,20	-4,50
Idem (gld.)	69,80	12,70	17,60	27,30	22,10	79,70	-9,90
Mutatie, 2001 in procenten t.o.v. 2000							
Waarde	-13,8	-3,8	16,8	3,8	1,5	4,4	
W.v. prijs	-15,4	-4,6	21,3	3,8	2,6	5,5	
volume	2,0	0,9	-3,6	0	-1,0	-0,9	

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

wat 5 euro minder is dan in 2000. De kosten per m² zijn gemiddeld met ruim 4% gestegen (tabel 5.1). Evenals in 2000 zorgt vooral de hoge gasprijs (in 2001 gemiddeld 40,7 ct/m³, tegen 33,0 ct/m³ in 2000) voor een belangrijk deel van deze kostenstijging. Daarnaast is in 2001 ook arbeid duurder geworden. De rente- en afschrijvingskosten zijn echter met bijna 4% gedaald als gevolg van de gedaalde rentevoet. De totale kosten komen uit op ongeveer 36,0 euro per m². Door de gestegen kosten en de daling van de opbrengsten komt het nettobedrijfsresultaat in 2001 uit op 4,5 euro/m² negatief. In 2000 was dit nog 2,1 euro/m² positief.

5.2 Opbrengsten en kosten snijbloemenbedrijven

Het areaal snijbloemen is in 2001 met ruim 100 ha afgenomen tot 3.600 ha. De arealen van roos en gerbera bleven nagenoeg constant, en het chrysantenareaal nam licht af. Het anjerareaal is sinds 1997 gehalveerd en komt in 2001 uit op 67 ha. De fysieke productie per m² is in 2001 met gemiddeld 1% toegenomen. Daarnaast lagen de snijbloemenprijzen in 2001 gemiddeld op hetzelfde niveau als in 2000. Fresia bracht in 2001 gemiddeld 10% meer op dan in 2000. Het qua omzet belangrijke gewas troschrysanot noteerde in 2001 echter gemiddeld 13% lagere prijzen dan in het jaar ervoor. In het algemeen geldt dat 2001 wat prijzen betreft een redelijk jaar is geweest. De exportwaarde van sierteeltproducten lag in 2001 circa 5% hoger dan in 2000. Duitsland, Engeland en Frankrijk zijn de belangrijkste afnemers. De groei van de exportwaarde was het hoogst in Ierland (+27%) en Engeland (+12%). De terreuraanslagen in de Verenigde Staten in september 2001 en daaropvolgende vluchtbeperkingen hadden geen noemenswaardige gevolgen voor de totale Nederlandse export van sierteeltproducten.

Tabel 5.2 Opbrengsten en kosten in euro per m² glasoppervlakte van snijbloemenbedrijven

	Opbrengsten		Kosten			Nettobedrijfsresultaat	
	rente en afschrijving	energie	arbeid	overig	totaal		
1998	45,10	8,70	6,30	14,20	15,60	44,80	0,30
1999	44,10	8,90	5,90	14,20	16,90	45,90	-1,80
2000 (v)	49,10	9,80	7,40	14,70	17,60	49,50	-0,40
2001 (r)	49,70	9,50	8,60	15,40	18,10	51,60	-1,90
Idem (gld.)	109,50	20,90	19,00	33,90	40,00	113,80	-4,30
Mutatie, 2001 in procenten t.o.v. 2000							
Waarde	1,1	-3,3	16,6	4,4	3,2	4,3	
W.v. prijs	0,2	-4,0	19,1	3,8	2,6	4,1	
volume	1,0	0,7	-2,0	0,6	0,6	0,2	

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

De combinatie van dezelfde gemiddelde prijs en een hogere productie per m² leidt tot een stijging van de omzet per m² met circa 1%, tot 49,70 euro/m². De kostenstijging per m² bedraagt in 2001 gemiddeld bijna 5%. Ook op snijbloemenbedrijven wordt deze stijging vrijwel geheel veroorzaakt door de hogere gasprijs (waardoor de energiekosten toenemen met 16,6%), en de stijgende arbeidskosten (+4,4%) (tabel 5.2). De kosten voor rente en afschrijving zijn met ruim 3% gedaald. De totale kosten komen uit op 51,60 euro/m², en het nettobedrijfsresultaat per m² bedraagt 1,90 euro negatief. In 2000 was het nettobedrijfsresultaat per m² 40 eurocent negatief.

5.3 Opbrengsten en kosten pot- en perkplantenbedrijven

Het areaal pot- en perkplanten vertoont al jaren een stijgende tendens. In 2001 bedraagt de toename ruim 1,5% en komt het totale areaal uit op 1.280 ha. De prijzen voor potplanten namen in 2001 gemiddeld met ruim 2% toe. Onder andere de volgende soorten wisten hogere prijzen te realiseren: Ficus (+2%), Kalanchoë (+5%), Saintpaulia (+4%), Potchrysanthe (+4%). Soorten als Hedera (-40%) en Begonia (-2%) brachten in 2001 echter minder op.

Tabel 5.3 Opbrengsten en kosten in euro per m² glasoppervlakte van pot- en perkplantenbedrijven

	Opbrengsten	Kosten				totaal	Nettobedrijfsresultaat
		rente en afschrijving	energie	arbeid	overig		
1998	53,20	7,40	5,20	16,80	24,20	53,60	-0,40
1999	53,50	7,50	5,10	17,40	25,30	55,30	-1,80
2000 (v)	57,80	8,50	6,50	18,20	26,50	59,70	-1,90
2001 (r)	60,40	8,10	7,70	19,00	27,60	62,40	-2,00
Idem (gld.)	133,00	17,90	16,90	41,90	60,80	137,50	-4,50
Mutatie, 2001 in procenten t.o.v. 2000							
Waarde	4,5	-3,7	17,7	4,5	4,0	4,5	
W.v. prijs	2,1	-5,4	20,4	3,8	2,5	3,8	
volume	2,3	1,8	-2,1	0,7	1,4	0,8	

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

De omzet op pot- en perkplantenbedrijven stijgt in 2001 met 4,5% en komt uit op 60,40 euro/m². De stijging van de kosten per m² is eveneens 4,5%. Evenals bij de glasgroenten en de snijbloemen komt de kostenstijging vrijwel geheel voor rekening van de hogere energiekosten (bijna 18%) en arbeidskosten (circa 4,5%). De totale kosten per m² bedragen 62,40 euro, waarmee het nettobedrijfsresultaat in 2001 2,00 euro/m² negatief is. In 2000 lag het nettobedrijfsresultaat per m² met 1,90 euro negatief op nagenoeg hetzelfde niveau.

5.4 Rentabiliteit en inkomen in de glastuinbouw

Het gemiddelde glastuinbouwbedrijf werd in 2001 geconfronteerd met een kostenstijging van energie van bijna 17%, en een toename van de arbeidskosten met ruim 4% (tabel 5.4). De kosten voor rente en afschrijving daarentegen werden iets lager door de daling van de rentevoet. De totale kosten per m² komen uit op 47,50 euro, een toename van 4,4% ten opzichte van 2000. Naast deze toename van de kosten heeft het gemiddelde glastuinbouwbedrijf te maken met een daling van de opbrengsten. De opbrengsten per m² komen uit op 44,50 euro, ofwel 3,2% lager dan in 2000. Deze daling van de opbrengsten is het resultaat van een 1,6% hogere fysieke productie per m², en daling van de gemiddelde prijs met 4,8%. Het nettobedrijfsresultaat komt uit op 3,00 euro negatief.

De rentabiliteit (opbrengsten-kostenverhouding) van een gemiddeld glastuinbouwbedrijf voor 2001 wordt geraamd op 94, terwijl dit in 2000 nog 101 was. Na het uitzonderlijk goede jaar 2000 (rentabiliteit was 106) gaat 2001 voor de glasgroentetelers de boeken in als een slecht jaar, met een geraamde rentabiliteit van 88. Het verschil met het voorgaande jaar bedraagt hiermee bijna 20 procentpunten, en de glasgroentebedrijven zijn qua rentabiliteit weer terug op het niveau van begin jaren negentig.

Sierteeltbedrijven hebben een redelijk (snijbloemen) tot goed jaar (pot- en perkplanten) achter de rug. Op deze bedrijven werd de kostenstijging gedeeltelijk tot geheel gecompenseerd door een toename van de opbrengsten. Voor snijbloemenbedrijven komt de rentabiliteit in 2001 uit op 96 (was 99 in 2000), en voor pot- en perkplantbedrijven wordt de rentabiliteit in 2001 geraamd op 97, wat gelijk is aan het voorgaande jaar.

Tabel 5.4 Opbrengsten en kosten in euro per m² glasoppervlakte van glastuinbouwbedrijven

	Opbrengsten		Kosten			Nettobedrijfsresultaat	
	rente en afschrijving	energie	arbeid	overig	totaal		
1998	41,00	6,90	5,90	13,50	14,20	40,50	0,50
1999	41,00	7,20	5,60	13,90	15,50	42,20	-1,20
2000v	46,00	8,00	7,00	14,30	16,20	45,50	0,50
2001r	44,50	7,70	8,20	14,90	16,70	47,50	-3,00
2001r (f)	98,10	17,00	18,10	32,80	36,80	104,70	-6,60
Mutatie, 2001 in procenten t.o.v. 2000							
Waarde	-3,2	-3,6	16,9	4,2	3,0	4,4	
W.v. prijs	-4,8	-4,5	20,2	3,8	2,6	4,4	
volume	1,6	1,0	-2,7	0,4	0,4	0,0	

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

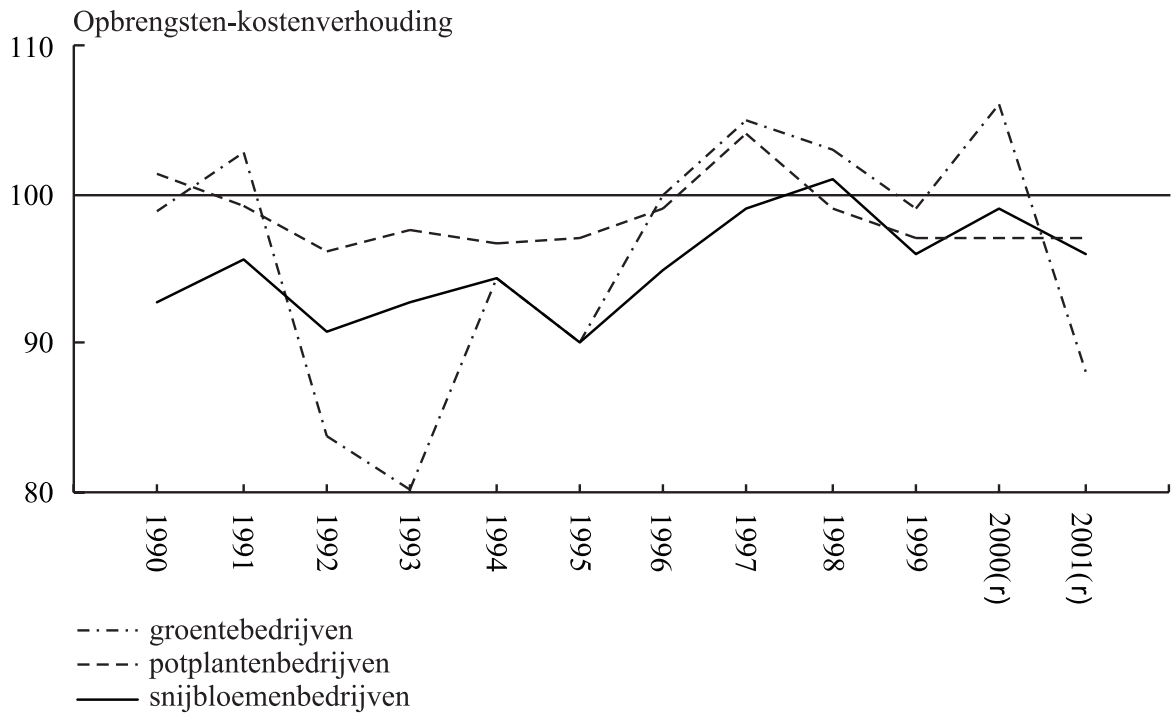
Tabel 5.5 *Bedrijfsresultaten en inkomen op glastuinbouwbedrijven per ondernemer (x 1.000 euro)*

Boekjaar	Totaal	Groente- bedrijven	Snijbloemen- bedrijven	Potplanten- bedrijven
Boekjaar 2000 (v):				
Aantal bedrijven	7.450	2.550	3.300	1.600
Hectare glas/bedrijf	1,2	1,4	1,1	1,1
Nge per bedrijf	189	192	171	221
Ondernemers/bedrijf	1,39	1,44	1,35	1,37
Opbrengsten-kostenverhouding				
1998	101	103	101	99
1999	97	99	96	97
2000 (v)	101	106	99	97
2001 (r)	94	88	96	97
Arbeidsopbrengst				
1998	49,8	53,7	48,9	44,2
1999	35,8	41,9	31,6	33,6
2000 (v)	51,5	65,8	44,9	34,0
2001 (r)	23,1	2,5	33,9	35,1
Ondernemersinkomen				
1998	51,6	57,0	50,1	45,0
1999	37,6	45,1	33,2	33,8
2000 (v)	56,5	72,0	49,6	37,6
2001 (r)	25,6	6,4	36,1	35,9
Gezinsinkomen uit bedrijf				
1998	60,1	65,6	58,1	54,3
1999	45,6	53,6	40,7	42,1
2000 (v)	64,6	80,4	57,4	46,2
2001 (r)	33,8	14,9	43,8	44,5
Idem (x 1.000 gld.)	74,4	32,9	96,5	98,1

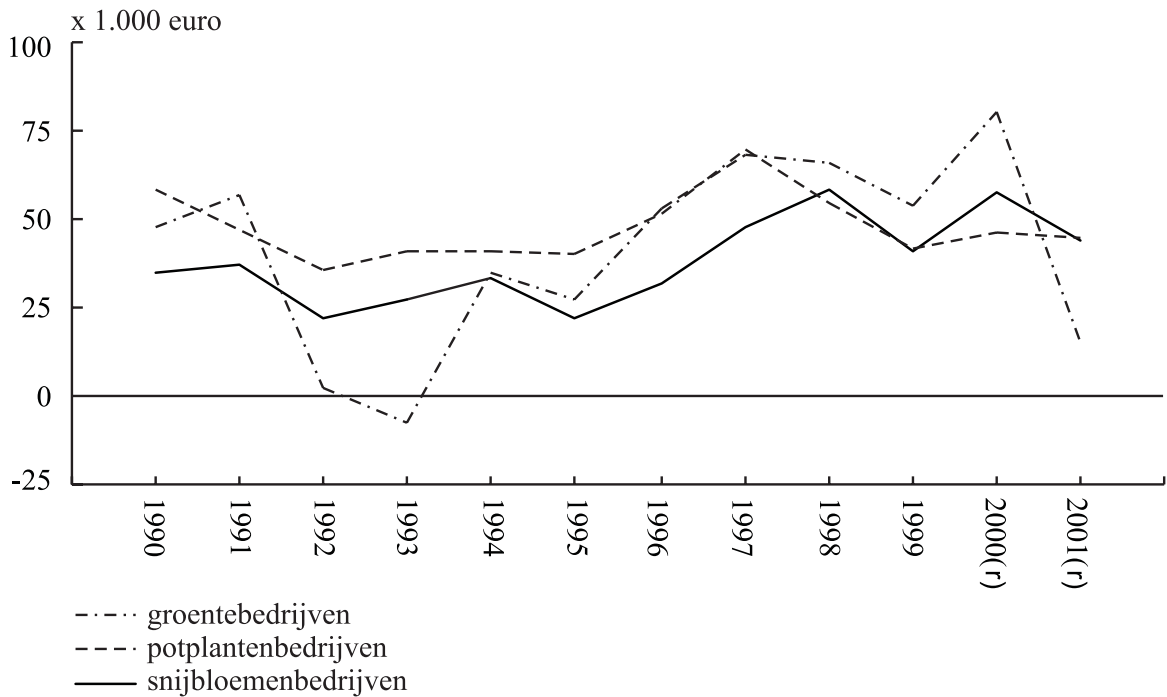
Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Inkomensvorming en -besteding

De gemiddeld arbeidsopbrengst per ondernemer in de glastuinbouw wordt voor 2001 geraamd op circa 23.000 euro. De verschillen tussen de 3 tuinbouw takken zijn echter sinds 1993 niet meer zo groot geweest. Glasgroentebedrijven wisten in 2000 nog de hoogste arbeidsopbrengst te realiseren, terwijl ze in 2001 op een erg laag niveau uitkomen. Snijbloemenbedrijven en pot- en perkplantbedrijven laten veel constantere uitkomsten zien. Het gemiddelde ondernemersinkomen in de glastuinbouw wordt door de slechte resultaten bij de glasgroenten gedrukt en komt uit op ruim 25.000 euro per ondernemer. Het gezinsinkomen uit het bedrijf bedraagt voor een gemiddeld glastuinbouwbedrijf bijna 34.000 euro per ondernemer.

Figuur 5.1 Ontwikkeling opbrengsten-kostenverhouding op glastuinbouwbedrijven 1990-2001

Figuur 5.2 Ontwikkeling gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer op glastuinbouwbedrijven 1990-2001

Tabel 5.6 *Inkomen en inkomensbesteding op glastuinbouwbedrijven per bedrijf (x 1.000 euro)*

Boekjaar	Totaal	Groente- bedrijven	Snijbloemen- bedrijven	Potplanten- bedrijven
Gezinsinkomen uit bedrijf				
1998	81,8	91,8	77,3	72,2
1999	63,3	77,2	54,9	57,7
2000 (v)	89,8	115,8	77,5	63,3
2001 (r)	46,9	21,5	59,1	61,0
Inkomen van buiten het bedrijf				
1998	11,9	11,5	11,9	12,6
1999	11,9	13,7	10,6	11,6
2000 (v)	12,3	13,6	10,9	11,8
2001 (r)	12,3	13,6	10,9	11,8
Totaal gezinsinkomen				
1998	93,7	103,4	89,2	84,9
1999	75,3	90,8	65,5	69,3
2000 (v)	102,1	129,4	88,4	75,1
2001 (r)	59,2	35,1	70,0	72,8
Besparingen a)				
1998	29,2	32,4	28,2	25,0
1999	6,8	9,3	4,4	6,6
2000 (v)	26,7	41,4	24,4	11,6
2001 (r)	-13,0	-42,0	0	7,0
Idem (x 1.000 gld.)	-29,0	-93,0	0	15,0

a) De besparingen over 2001 zijn geraamd met een marge van +5.000 en -5.000 euro (+11.000 en -11.000 gulden).

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

De grote verschillen in rentabiliteit tussen de 3 takken komen ook in het gezinsinkomen en de besparingen tot uiting. Het totale gezinsinkomen ligt op pot- en perkplantenbedrijven met gemiddeld 73.000 euro ruim 2 keer zo hoog als op glasgroentebedrijven. Daarnaast zal de spreiding in het gezinsinkomen tussen verschillende glasgroentebedrijven erg hoog zijn als gevolg van de grote verschillen in opbrengstprijzen. Bij snijbloemenbedrijven ligt het totale gezinsinkomen op hetzelfde niveau als bij de potplantenbedrijven. Alleen de potplantenbedrijven houden gemiddeld in 2001 geld over (de besparingen zijn positief). Snijbloemenbedrijven zullen qua besparingen ongeveer rond nul uitkomen. Bij glasgroentebedrijven is het slechte jaar ook in de besparingen zichtbaar; deze zullen ongeveer 42.000 euro negatief (-93.000 gulden) bedragen en bevinden zich hiermee op een historisch dieptepunt. Het verschil met het jaar 2000, toen de besparingen nog 41.000 euro positief waren, is dan ook erg groot.

6. Champignonteelt

6.1 Opbrengsten en kosten

Het landelijke areaal champignonteelt is in 2001 met bijna 2% uitgebreid en komt uit op 967.590 m² teeltoppervlak. Verdere mogelijkheden voor uitbreiding zijn beperkt. De verwerkende industrie geeft de bedrijven met mechanische oogst geen garantie voor de afname van extra productie door uitbreiding.

In 2001 is de kwaliteit van de compost over het algemeen goed geweest. Er waren geen ernstige problemen met de opbrengst of de kwaliteit van de champignons. De productiviteit van de compost ligt ongeveer op hetzelfde niveau als in 2000. De ontwikkeling in de kilogramopbrengsten per m² teeltoppervlakte is daarom vooral bepaald door de ontwikkeling van het aantal teelten per jaar en de gebruikte hoeveelheid compost per teelt. De teelten worden gemiddeld korter, waardoor meer teelten per jaar gerealiseerd worden. Het gemiddelde vulgewicht van de compost lijkt nog steeds licht te dalen. Per saldo wordt een stijging van de kilogramopbrengsten per m² met 1% verwacht.

De gemiddelde prijzen in 2001 wijken weinig af van die in 2000. De prijsstijging die medio 2000 inzette, leidde tot een hoger prijsniveau in de eerste helft van het jaar 2001. Daarna zijn de prijzen echter weer gedaald, zodat het gemiddelde prijsniveau over beide jaren gelijk blijft. Het gemiddeld opbrengstprijsniveau op de bedrijven is echter wel gestegen omdat het aandeel van de beter betaalde kwaliteitsklassen op de bedrijven toeneemt. Deze stijging van de opbrengstprijs is geschat op 1%.

Tabel 6.1 Opbrengsten en kosten in euro per m² teeltoppervlakte van champignonbedrijven

	Opbrengsten			Kosten			Netto- bedrijfs- resultaat	
	rente en af- schrijving	energie	arbeid	compost, broed- en dek- grond	overig	totaal		
1998	280	29	11	105	94	48	287	-7
1999	252	29	11	94	95	45	274	-22
2000 (v)	276	31	13	98	100	47	289	-13
20001 (r)	281	31	15	103	102	50	301	-20
Idem (in gld.)	619	69	34	226	225	109	663	-44
Mutatie, 2001 in procenten t.o.v. 2000								
Waarde	2,0	1,2	14,6	4,4	2,5	4,7	3,9	
W.v. prijs	1,0	0,1	12,2	4,4	2,5	3,3	3,5	
volume	1,0	1,0	2,4	0	0	1,3	0,4	

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

De ontwikkeling van de kilogramopbrengst en de prijzen resulteert in een gemiddelde omzetstijging van ruim 2% per m².

De kosten stijgen in 2000 met bijna 4% (tabel 6.1). Voor deze stijging zijn met name verantwoordelijk: de energiekosten, de arbeidskosten, de kosten van grondstoffen en van werk door derden. De energiekosten zijn aanzienlijk toegenomen. Dat geldt zowel voor de gas- als de elektriciteitskosten. Terwijl de omvang van het gasverbruik de laatste jaren ongeveer gelijk bleef, zijn door een stijging van de gasprijs de kosten toegenomen. Ook de elektriciteitskosten stijgen, voornamelijk door een toename van het stroomverbruik. Steeds meer bedrijven passen mechanische koeling toe bij de klimaatregeling in de teeltcellen.

De arbeidskosten zijn gestegen, niet omdat er meer arbeid ingezet is, maar door de hogere uurlozen. De prijzen van grondstoffen zijn in de loop van 2000 gestegen. Het gemiddelde prijsniveau in 2001 ligt daarom boven het prijsniveau van het voorgaande jaar. Ook voor de afvoer van de gebruikte grondstoffen, de champost, moet meer betaald worden. Dat komt tot uiting in een stijging van de kosten van werk door derden.

6.2 Rentabiliteit en inkomen

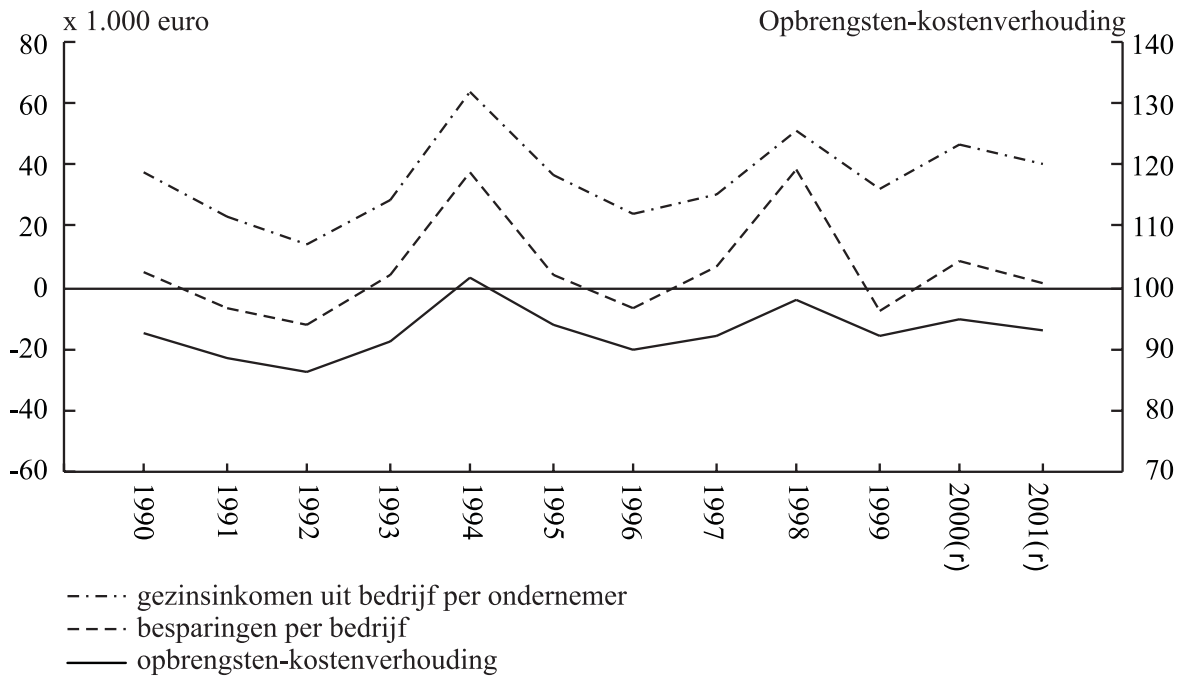
De toename van de omzet (2,0%) kan de stijging van de kosten (+3,9%) niet compenseren. De rentabiliteit (opbrengsten-kostenverhouding) van de bedrijven zal dan ook dalen van 95 (in 2000) naar 93 in 2001 (tabel 6.2).

Het gezinsinkomen uit het bedrijf per ondernemer wordt geraamd op ruim 40.000 euro (89.000 gulden). De bijbehorende besparingsniveau is circa 1.200 euro (2.700 gulden) per bedrijf, wat bijna 8.000 euro minder is dan in 2000 (tabel 6.3). Bijgeenomen ziet het er naar uit dat 2001, vergeleken met de resultaten over een langere reeks van jaren (figuur 6.1) een relatief matig jaar is voor de champignon telers.

Tabel 6.2 *Bedrijfsresultaten en inkomen op champignonbedrijven per ondernemer (x 1.000 euro)*

Boekjaar 2000				
Aantal bedrijven		503		
Oppervlakte champignonteelt (m ²)		1.614		
Nge per bedrijf		180		
Ondernemers per bedrijf		1,17		
	Opbrengsten- kosten verhouding	Arbeids- opbrengst	Ondernemers- inkomen	Gezinsinkomen uit bedrijf
Boekjaar				
1998	98	40,5	39,7	51,0
1999	92	19,9	18,2	32,2
2000 (v)	95	32,7	32,6	46,6
2001 (r)	93	26,4	26,3	40,3
Idem (x 1.000 gld.)		58,2	58,0	88,8

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Figuur 6.1 Ontwikkeling uitkomsten champignonbedrijven 1990 t/m 2001

Tabel 6.3 Inkomensvorming en besparingen op champignonbedrijven per bedrijf (x 1.000 euro)

	Gezins-inkomen uit bedrijf	Inkomen buiten bedrijf	Totaal gezins-inkomen	Besparingen a)
Boekjaar				
1998	74,0	12,7	86,7	38,6
1999	37,7	11,7	49,3	-7,9
2000 (r)	54,5	11,8	66,3	9,0
2001 (r)	47,1	11,3	58,5	1,2
Idem (x 1.000 gld.)	103,8	25,0	128,9	2,7

a) De besparingen over 2001 zijn geraamd met een marge van +5.000 en -5.000 euro (+11.000 en -11.000 gulden).

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

7. Tuinbouw in de open grond

Dit hoofdstuk bevat een verkenning van de rentabiliteits- en inkomensontwikkeling van de tuinbouwsectoren opengrondsgroenteteelt, bloembollenteelt, fruitteelt en boomteelt. In deze sectoren wordt de opbrengst van de oogst van 2001 volledig toegerekend aan kalenderjaar 2001. Een groot gedeelte van de afzet en daarmee de prijsvorming van deze producten moet nog plaatsvinden. De verkenning is daardoor meer kwalitatief van aard en geeft een beeld van de ontwikkelingen in 2001 per sector, en de consequenties daarvan voor de rentabiliteit en het inkomen. De uitkomsten zijn daarom omgeven door een grotere onzekerheidsmarge dan van de andere sectoren in de tuinbouw.

7.1 Groenteteelt in de open grond

Opbrengsten

Na de forse terugval in het areaal vollegrondsgroenten in 2000, is in 2001 het areaal licht gedaald tot ruim 41.000 ha. Opvallend is dat het areaal spruitkool en bewaarkool wel sterk is gedaald met 9% tot respectievelijk 4.394 en 1.388 ha. De oorzaak hiervan ligt met name in de matige resultaten van deze gewassen in het afgelopen jaar, waardoor telers overgestapt zijn op andere gewassen.

De bloemkoolprijzen zijn gemiddeld over het hele jaar beter dan vorig jaar, al waren de fluctuaties erg groot. Door het natte voorjaar bleef de productie achter bij de verwachtingen waardoor het prijsniveau hoog was. De uitgestelde productie had wel tot gevolg dat later in het seizoen het aanbod sterk opliep. In de zomermaanden was de vraag naar bloemkool vanwege het warme weer gering, wat resulteerde in lage prijzen. Aan het eind van de zomer trokken de prijzen weer wat aan. Ook het prijsverloop van ijsbergsla, vertoonde veel pieken en dalen. Er werden prijzen genoteerd uiteenlopend van 11 tot 91 eurocent, wat resulteerde in een goede middenprijs van 34 eurocent. De witlofprijzen zijn eveneens beter dan vorig jaar. Dit is het gevolg van een kleinere trekoppervlakte, maar ook door de lage beschikbaarheid van pennen. De productie van witlof is hierdoor kleiner dan vorig jaar. Gemiddeld genomen is er minder aanvoer van zomergroenten geweest, waardoor het prijsniveau hoger ligt dan vorig jaar.

De vraag naar wintergroenten wil nog niet erg op gang komen vanwege het zachte weer in oktober en november. De vraag naar wintergroenten is altijd groter als het buiten koud is. Het is daarom moeilijk een goede prognose te maken van de prijzen van wintergroenten voor het oogstjaar 2001. Bij de sluitkool worden hogere prijzen dan vorig jaar verwacht. Enerzijds door een inkrimping van het areaal, anderzijds door een lage opbrengst per hectare vanwege de wateroverlast in september. Een grote vraag vanuit Rusland kan de prijzen positief beïnvloeden. Momenteel is het echter nog onduidelijk hoeveel er naar Rusland geëxporteerd kan worden. Ook de verwachtingen voor spruitkool zijn momenteel

onzeker. Door het warme weer in de herfstmaanden is de kwaliteit van de spruiten lager en de vraag van de consument beperkt, terwijl het aanbod groot is. Lagere temperaturen kunnen de prijs opdrijven. Het aanbod van prei is hoger dan vorig jaar. Een oorzaak hiervan is dat steeds meer bedrijven overstappen op de teelt van meer productieve rassen. Ook voor de prei geldt dat de afzet moeizaam verloopt vanwege het zachte weer. De prijzen zijn daardoor matig.

Kosten

De kostenontwikkeling in vollegrondsgroentesector is vrij stabiel. De arbeidskosten zullen hoger zijn dan vorig jaar, door de hoge loonkosten maar ook door de moeilijke oogstomstandigheden. Ook de hoge inflatie zorgt voor hogere kosten. De lagere rentestand heeft tot gevolg dat de berekende rentekosten lager zullen zijn dan vorig jaar. Naar verwachting zullen de kosten met ongeveer 5% stijgen in vergelijking met 2000.

Bedrijfsuitkomsten

Een raming van de rentabiliteit (opbrengsten-kostenverhouding) voor vollegrondsgroentebedrijven is moeilijk. Vooral de prijsontwikkeling van de wintergroenten is op dit moment moeilijk in te schatten. De rentabiliteit zal naar verwachting tussen de 84 en 88 uitkomen. Dit is hoger dan de geraamde rentabiliteit van ongeveer 82 van vorig jaar. Het gezinsinkomen uit het bedrijf per ondernemer zal gemiddeld uitkomen op een niveau van ongeveer 32.000 tot 42.000 euro. Het besparingsniveau per bedrijf ligt dan op 2.000 tot 12.000 euro.

7.2 Bloembollenteelt

Opbrengsten

Het groeiseizoen van voorjaarsbloeiërs zoals tulp en hyacint is in 2001 goed verlopen. De oogst van de meeste voorjaarsbloeiërs was in kwantitatief opzicht normaal tot goed. Door het late oogstseizoen en de weersomstandigheden zijn er opnieuw problemen met de kwaliteit ontstaan als gevolg van zuur.

De prijzen van de voorjaarsbloeiërs zijn over het algemeen op peil gebleven dankzij een goed broeiseizoen in 2000/01. De positieve stemming in de voorverkoop was het gevolg van goede prijzen in de broeierij en een gelijkblijvend areaal. Wel zullen de zuurproblemen ervoor gezorgd hebben dat de verhandelde volumes iets achtergebleven zijn bij het vorige seizoen.

De oogst van de zomerbloeiërs zoals lelies is zowel in kwantitatief als in kwalitatief opzicht goed. De bollen zijn over het algemeen wat minder grof dan het vorig seizoen, dankzij de koude september maand. Dit hoeft overigens geen nadeel te zijn voor de kwaliteit van de bloemen. Tot nu toe zijn de rooiomstandigheden tamelijk goed geweest.

De prijsvorming van Aziatische lelies, de Longiflorums en de LA-hybriden laat nog steeds te wensen over. Wel laten areaalstatistieken een herschikking in het assortiment zien. Een groot deel van de verouderde cultivars is niet meer aangeplant waardoor met na-

me het areaal Aziaten sterk is afgenomen. De prijzen van Orientals zijn nog redelijk op peil gebleven.

Kosten

Het jaar 2001 kenmerkt zich niet door grote verschuivingen in de kosten. Door toenemende milieukosten en kosten van arbeid per uur stijgen de kosten dit jaar waarschijnlijk sterker dan in voorgaande jaren. Verdergaande mechanisatie en teeltintensivering zorgen daartegenover voor een demping van de kosten per eenheid product.

Bedrijfsuitkomsten

De rentabiliteit in 2000 is geraamd op 98 euro opbrengsten per 100 euro kosten. Op basis van de geschetste ontwikkelingen wordt verwacht dat de rentabiliteit in 2001 iets afneemt of gelijk blijft op een niveau van 95 tot 100. Het gezinsinkomen uit bedrijf ligt op 50.000 tot 60.000 euro per ondernemer en de besparingen komen uit tussen 22.000 en 43.000 euro per bedrijf, hetgeen een wat lager niveau is dan in het jaar 2000. Niettemin kan gesproken worden van een redelijk seizoen voor de bloembollenteelt.

7.3 Fruitteelt

Opbrengsten

Het oogstjaar 2001 is een opvallend jaar wat de perenproductie betreft. De kilogramproductie per hectare was in vrijwel alle Europese landen veel lager dan gemiddeld, vanwege het lage aantal vruchten per boom. In de gehele EU is de productie met zo'n 9% gedaald ten opzichte van vorig jaar. In Nederland bedraagt de perenproductie 70.000 ton; ongeveer 64% minder dan in 2000 bij een gelijk gebleven areaal. Zowel de productie van Conference als Doyenné du Comice was erg laag ten opzichte van vorig jaar (een daling van respectievelijk 71 en 58%). De kwaliteit van de peren is daarentegen goed wat hardheid en suikergehalte betreft. De vruchtmaat vertoont grote verschillen. Door het beperkte aanbod is de verwachte middenprijs voor peren in 2001/2002 fors hoger dan vorig jaar, ongeveer 90 eurocent.

De appelproductie is in Nederland ten opzichte van vorig jaar met zo'n 5% gedaald tot ongeveer 475.000 ton. Dit is niet zozeer te wijten aan een lage productie per hectare, maar aan een daling van het areaal met ruim 1.100 ha. Met name de totale productie van Jonagold en Jonagored was lager dan vorig jaar (17% minder dan in 2000). De productie van Elstar is ongeveer gelijk aan vorig jaar. Mede doordat de totale EU-productie van Elstar lager is dan vorig jaar, wordt een betere prijs verwacht dan vorig jaar. De goede kwaliteit van Elstar versterkt dit nog verder. Bij de Jonagold is door het warme najaarsweer de kleuring moeizaam verlopen. Dit hoeft geen negatief effect te hebben op de prijs als de vraag voldoende groot blijft en de invoer uit het Zuidelijk halfrond beperkt. De middenprijs voor appels zal volgens de eerste inschatting ongeveer 11 eurocent hoger zijn dan vorig jaar en uitkomen op 40 à 45 eurocent.

Kosten

De totale kosten per bedrijf zullen in 2001 op een iets hoger niveau uitkomen dan in 2000. De loonkosten per uur zijn met ruim 4% behoorlijk gestegen bij een ongeveer gelijke arbeidsinzet. De hoeveelheid te plukken peren was weliswaar veel lager dan vorig jaar, maar de natte septembermaand heeft negatief gewerkt op de plukprestatie. Ook dunwerkzaamheden in de appels vroegen de nodige arbeid. De berekende rentekosten zijn door het lage renteniveau fors lager dan vorig jaar. De lage perenproductie zorgt daarnaast voor lagere afzetkosten per bedrijf.

Bedrijfsuitkomsten

De prijsontwikkeling van fruit voor het oogstjaar 2001 is nog onzeker, waardoor de raming van de rentabiliteit (opbrengsten-kostenverhouding) enkel met een slag om de arm kan worden bepaald. Zeker is dat de rentabiliteit hoger uitkomt dan de geraamde rentabiliteit van ongeveer 84 in 2000. Voor 2001 zal de rentabiliteit naar verwachting uitkomen tussen de 88 en 92. Bij dit rentabiliteitsniveau zal het gezinsinkomen uit bedrijf uitkomen op 33.000 tot 43.000 euro per ondernemer. De besparingen per bedrijf nemen ten opzichte van vorig jaar toe tot een niveau tussen 7.000 en 17.000 euro.

7.4 Boomteelt

Opbrengsten

Het groeiseizoen 2001 kenmerkt zich niet door extremen. Een uitzondering is september, die door haar koude, natte en sombere karakter de groei van lang doorgroeiende gewassen heeft afgeremd. In de boomkwekerij vindt de afzet hoofdzakelijk in twee perioden plaats. Het eerste deel van de handel begint eind augustus, piekt in september en ebt vervolgens weg. De belangrijkste periode is echter maart tot en met mei, wanneer ongeveer 70% van de producten afgezet wordt. Het seizoen 2001/02 is daarom nog pril. Wel heeft de koude, sombere septembermaand de handel geen goed gedaan. Het seizoen wordt echter gemaakt of gebroken in het voorjaar. De toenemende impulsgevoeligheid van de consument in combinatie met het weer bepalen de omzetten op tuincentra in het voorjaar. Een doorzettende trend is een toenemende afhankelijkheid in de keten. Handelaren werken bij voorkeur met vaste leveranciers. Tegelijkertijd worden er minder orders aan het begin van het seizoen vastgelegd. Overigens leeft op dit moment niet de indruk dat de neergaande lijn gevolgen heeft voor het aankoopgedrag van consumenten. Wel nemen de kosten sterker toe dan opbrengstprijzen.

De vruchtboomtelers zijn voor het eerst sinds lange tijd voorzichtig optimistisch als gevolg van het aantrekken van de fruitprijzen. Dit optimisme is niet zozeer gestoeld op hogere prijzen als wel op grotere verhandelde volumes. Laan- en parkboomtelers zijn iets minder optimistisch, met name de telers van grote bomen hebben achterstand opgelopen in de afzet. In de teelt van bos-en haagplantsoen is nog weinig verbetering te zien.

Kosten

Het seizoen 2001/2002 kenmerkt zich tot nu toe niet door extreme omstandigheden die extra kosten met zich meebrengen. Wel is merkbaar dat de kosten, waaronder de lonen, sterker stijgen dan de afgelopen jaren, conform de inflatie dit jaar. De productprijzen blijven waarschijnlijk achter bij deze stijging.

Bedrijfsresultaten

Samenvattend kan gesteld worden dat de afzet in de herfstperiode matig is verlopen; wat dat betreft kan gesproken worden van een koude start. Het is nog te vroeg om te stellen of dit louter te wijten is aan het weer, marktontwikkelingen of de structurele verschuiving van de afzet van herfst naar voorjaar. Bij gelijkblijvende afzet zal de rentabiliteit uitkomen tussen de 88 en 93 euro opbrengsten per 100 euro kosten en dus mogelijk wat lager zijn dan voorgaande jaren. Het gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer ligt tussen 41.000 en 48.000 euro. De besparingen komen uit tussen 13.000 en 20.000 euro per bedrijf. Deze niveaus wijken nauwelijks af van de resultaten in eerdere jaren.

Tabel 7.1 Gezinsinkomen uit bedrijf (per ondernemer) en besparingen (per bedrijf) op tuinbouwbedrijven in de open grond (x 1.000 euro)

	Vollegronds- groenteteelt	Fruitteelt	Bloembol- lenteelt	Boomteelt
Gezinsinkomen uit bedrijf				
1998	31,3	7,6	74,2	42,4
1999	35,4	11,3	57,6	44,9 (r)
2000 (v)	23,7-33,7	28,2-38,2	62,6	41,7
2001 (r)	31,9-41,9	33,1-43,1	50,0-60,0	41,0-48,0
Idem (x 1.000 gld.)	70,9-92,3	72,9-95,0	110,2-132,2	90,4-105,8
Besparingen per bedrijf				
1998	3,7	-10,3	66,3	13,3
1999	0,5	-6,1	39,6	17,2 (r)
2000 (v)	-6,0-4,0	4,0-14,0	46,0	13,0
2001 (r)	2,0-12,0	7,0-17,0	22,0-43,0	13,0-20,0
Idem (x 1.000 gld.)	4,5-27,0	15,5-38,0	48,5-94,5	28,5-44,0

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

8. Agrarische sector

8.1 Productie en inkomen

Areaal

De totale oppervlakte akkerbouwgewassen daalde in 2001 licht, met circa 1%. De afname wordt vooral veroorzaakt door een daling van de oppervlakte aardappelen en suikerbieten. Het graanareaal, vooral van gerst, daarentegen steeg, terwijl de oppervlakte snijmaïs gelijk bleef.

Het totale areaal tuinbouwgewassen in de open grond daalde in 2001 eveneens met ruim 1%. De teruggang is over vrijwel de gehele sector terug te vinden. Alleen de oppervlakte boomkwekerijproducten en bloembollen blijft vrijwel op hetzelfde niveau. Het areaal peren is iets uitgebreid. De oppervlakte glastuinbouw is ongeveer gelijk aan het voorgaande jaar. Binnen de glastuinbouw is het areaal glasgroenten gestegen, terwijl vooral het areaal snijbloemen onder glas een daling laat zien.

Productievolume

Het natte najaar zorgde aanvankelijk voor oogstproblemen in de akkerbouw. Uiteindelijk is door een droge oktobermaand een groot deel van de productie toch nog geoogst. Met name de productie van aardappelen valt uiteindelijk nog mee in tegenstelling tot eerdere prognoses. De hoeveelheid geproduceerd graan neemt toe in vergelijking met een jaar eerder, vooral door een uitbreiding van het de productie van zomergerst. De hoeveelheid geproduceerde suiker zal naar verwachting 5% onder het niveau van vorig jaar liggen. De productie van peulvruchten en handelsgewassen is binnen de akkerbouw nauwelijks nog van invloed op de totale volumeontwikkeling.

De oogst van appelen en peren heeft een behoorlijke invloed op de volumemutatie in de plantaardige sector. De perenoogst zal in dit jaar slechts een derde zijn van de oogst 2000. Slechts het gegeven dat we rekenen met kalenderjaarafzet houdt de volumemutatie enigszins beperkt. De oogst van appelen is overigens maar licht gedaald, met circa 5%. Uiteindelijk neemt het volume van de plantaardige sector als geheel met iets meer dan 1% af.

Van grotere invloed op de ontwikkeling van het productievolume in 2001 is de uitbraak van MKZ in het voorjaar. Gedurende een aantal maanden heeft dat de slacht en export van dieren grotendeels stil gelegd. Hierdoor groeide de veestapel zowel in aantallen als in gewicht en schuift een belangrijk deel van de productie naar de tweede helft van 2001. Omdat ook de waarde van de grotere veestapel wordt meegewogen in de productiewaarde valt de volumedaling nog enigszins mee. Ter verduidelijking kan worden gemeld dat met de waarde van de daling van de veestapel in 2000 een bedrag gemoeid was van

Tabel 8.1 *Brutoproductiewaarde agrarische sector*

Productgroep	Waarde in mln. euro			Index 2001 in % van 2000		
	1999 (v)	2000 (v)	2001 (r)	hoeveelheid (r)	prijs (r)	waarde (r)
Landbouwproducten, totaal	2.240	2.008	2.418	97,0	124,0	120,5
Waaronder:						
granen	181	234	246	99,5	105,5	105,0
aardappelen	853	619	946	96,0	159,0	152,5
suikerbieten	308	299	306	95,0	108,0	102,5
uien	46	30	49	85,0	190,0	161,5
voedergewassen a)	539	523	577	100,0	110,5	110,5
Tuinbouw, totaal	7.185	7.624	7.797	99,0	104,0	102,5
Waaronder:						
verse groenten b)	1.829	1.922	1.904	99,0	100,0	99,0
vers fruit	288	325	351	90,0	120,0	108,0
bloemen	1.912	2.174	2.283	100,0	105,0	105,0
bloembollen	492	497	487	100,0	98,0	98,0
plant- en boomkwekerijgew.	1.732	1.789	1.852	101,5	101,5	103,0
Rundveehouderij, totaal c)	4.009	3.991	3.903	100,0	98,0	98,0
Waaronder:						
rundvee (exclusief kalveren)	484	484	330	82,0	65,0	53,0
melk d)	3.184	3.186	3.386	101,0	105,0	106,0
Intensieve veehouderij, totaal	3.628	4.122	4.298	94,5	110,0	104,0
Waaronder:						
kalveren	707	656	570	98,5	88,0	87,0
varkens	1.994	2.431	2.563	92,0	115,0	105,5
pluimvee	646	675	778	96,0	120,0	115,0
eieren	269	351	340	104,0	93,0	97,0
Overige landbouw	1.463	1.537	1.564	98,0	103,5	101,5
Totaal generaal	18.526	19.288	19.982	97,5	106,0	103,5

NB: Voor aardappelen, appelen en peren wordt niet naar volume en prijzen van de productie gekeken, maar naar de afzet gedurende het kalenderjaar. Dit heeft vanzelfsprekend ook invloed op de totale volumemutaties bij de diverse groepen.

a) Inclusief snijmaïs; b) Inclusief champignons; c) Inclusief schapen- en geitenhouderij enzovoort; d) Zonder rekening te houden met superheffing.

Bron: 1999 en 2000: CBS; 2001: raming LEI.

ruim 400 miljoen gulden. Omdat er in 2001 slechts een beperkte daling is van de veestapel (waarde circa 100 miljoen) heeft dat binnen het volume van de veehouderijproductie een invloed van ongeveer 2%. Voor de verschillende categorieën (met name runderen en kalveren) is de invloed echter nog aanzienlijk groter. De slacht van zowel runderen als kalveren zal in 2001 naar verwachting ruim 20% kleiner zijn dan een jaar eerder. De export

van levende dieren daalt relatief gezien nog sterker. Dit leidt er wel toe dat de jaarlijkse daling van de melkveestapel tijdelijk enigszins tot staan is gebracht. De slacht van het melkvee, dat nu langer is aangehouden, is geleidelijk aan uitgesmeerd over zowel het tweede halfjaar van 2001 als de eerste maanden van 2002. De stand van de melkproductie ten opzichte van het quotum en de prijzen voor rundvee zullen mede bepalend zijn voor het moment van slachten. In de veehouderijtakken waar de productiecycclus korter is wordt sneller gereageerd op ontwikkelingen in de markt. De uitbraak van MKZ en de daaraan gekoppelde tijdelijke transport en exportbeperkingen leidde tot een daling van de varkensvleesproductie met bijna 10%. Ook in productie van pluimveevlees was in 2001 lager. In zijn totaliteit daalde de productie van slachtvee in Nederland gedurende 2001 met circa 10%. Zonder rekening te houden met de waardering van de veestapel zou de daling ongeveer 13% bedragen. Hier tegenover staat een lichte toename van de melkproductie met ruim 1% en een grotere eierproductie. Het totale volume van de veehouderijproductie nam door bovenstaande ontwikkelingen met ruim 3% af.

De ontwikkelingen in de verschillende sectoren zorgen voor een afname van de productie in de Nederlandse land- en tuinbouw met ruim 2%.

Prijsvorming en productiewaarde

De prijs van aardappelen bepaalt voor een groot deel de prijs in de akkerbouwsector. De ontwikkeling van die prijs gedurende het jaar is nogal uiteenlopend. Binnen het systeem van de nationale rekeningen (waar de sectorrekening een onderdeel van is) rekenen we met de afzet gedurende het kalenderjaar. De prijs voor met name consumptieaardappelen is voor de oogst van 2001 erg hoog. De relatief lagere prijzen in het voorjaar drukken de te verwachten prijsmutatie enigszins. Ook de prijzen voor suikerbieten zullen bij de iets kleinere oogst hoger zijn dan het voorgaande jaar. In de graansector zijn de prijzen nagenoeg gelijk aan die van de vorige oogst.

In de tuinbouw zijn de ontwikkelingen uiteenlopend. Terwijl er voor de glasgroenteteelt lagere prijzen zijn, zijn de prijzen voor groenten in de volle grond gedurende 2001 een kwart tot een derde hoger dan tijdens de oogst van 2000. Door iets hogere prijzen voor champignons blijven de prijzen in de groenteteelt vrijwel op het niveau van vorig jaar. De prijzen voor fruit zijn aanzienlijk hoger. Een mislukte perenoogst en een matige productie van appels hebben de prijs in het tweede halfjaar omhoog gestuwd. De prijzen voor de verschillende producten in de sierteeltsector geven een lichte toename te zien.

In zijn totaliteit leidt dat er toe dat de plantaardige productie in Nederland in 2001 is afgezet tegen prijzen die ongeveer 8% hoger zijn.

Het kleinere volume van de veehouderijproductie wordt zo goed als geheel gecompenseerd door de hogere nominale prijzen. Voor de meeste producten van de veehouderij zijn de prijzen hoger. Uitzonderingen hierop zijn de prijzen van rundvee en eieren. De rundveeprijzen zijn als gevolg van de MKZ-crisis en de BSE-crisis in Europa op een zeer laag niveau uitgekomen. De geringe vraag en het grotere aanbod in de tweede helft van het jaar zorgen dat het prijsniveau het gehele jaar laag blijft. Varkens- en pluimveevlees daarentegen profiteren van de teruglopende vraag naar rundvlees en noteren hogere prijzen. De iets grotere melkproductie wordt afgezet tegen hogere prijzen. Aan het einde van het jaar komt de prijs voor boter onder druk, waardoor de melkprijs ook onder druk komt te staan.

Tenslotte neemt ook het prijsniveau van de overige agrarische activiteiten iets toe, zodat de prijzen van de Nederlandse agrarische producten in 2001 van een redelijk niveau waren. Evenals vorig jaar zal de nominale stijging van die prijzen circa 6% bedragen. Dat gerelateerd aan de iets kleinere productiehoeveelheden leidt uiteindelijk tot een stijging van de brutoproductiewaarde in 2001 met circa 3,5% tot ongeveer 20,0 miljard euro. Deze stijging komt vooral op het conto van de akkerbouwsector. Wel dient nog te worden opgemerkt, dat een gedeelte van de daling van de productiewaarde van de rundveehouderij als gevolg van de MKZ-crisis wordt gecompenseerd door subsidies die nog niet in de brutoproductiewaarde zijn opgenomen.

8.2 Toegevoegde waarde en inkomen

Productiemiddelen

De ontwikkeling van het verbruik van goederen en diensten vertoont in 2001 een vrijwel gelijk beeld aan dat van de productie. Evenals in het voorgaande jaar daalt de hoeveelheid zaaizaad en pootgoed opnieuw. Dat heeft voor een belangrijk deel te maken met de verdere daling van de teelt van de verschillende tuinbouwzaden. De iets kleinere landbouwproductie wordt gerealiseerd met een licht dalend energieverbruik. Dit is mede het gevolg van het relatief zachte weer dit jaar. Wel zijn de prijzen voor energie aanzienlijk hoger dan het jaar er voor. Overigens is hierin nu sprake van een kentering. De aardgasprijzen worden afgeleid van de prijzen van zware stookolie in de voorafgaande twaalf maanden. De sterke stijging van de energieprijzen aan het einde van 2000 werken dus ook in 2001 nog verder door. De aardgasprijs voor de glastuinbouw stijgt daardoor naar verwachting met ongeveer 20%. Ook de prijs voor elektriciteit geeft een aanzienlijke toename te zien. De overige prijzen, overigens van minder belang binnen het totale bedrag aan verbruikte energie, geven een daling te zien. Door de hogere energieprijzen zijn ook de kosten van kunstmest verder gestegen. De 20% hogere prijzen werden echter deels gecompenseerd door een daling van het verbruik. De nu in een paar jaar zeer fors duurder geworden kunstmeststoffen lijken in toenemende mate te worden vervangen door organische meststoffen. Deze ontwikkeling wordt ook beïnvloed door de recente ontwikkelingen in het mest- en mineralenbeleid (Minas en mestafzetcontracten). Mede door het milieubeleid is ook het verbruik van gewasbeschermingsmiddelen verder afgenomen.

De ontwikkelingen in het veevoerverbruik lopen in grote lijnen gelijk met die van de productie in de veehouderijsector. De prijzen voor veevoeders liggen echter wel weer op een hoger niveau dan een jaar eerder, zodat de waarde van het veevoerverbruik toeneemt met ruim 3%. Deze toename kan vooral worden toegeschreven aan het verbruik van mengvoeders. De hoeveelheid gebruikte diensten en aangekochte kleine materialen dalen licht. De hogere prijzen zorgen echter voor een hogere waarde van het verbruik.

Door deze ontwikkelingen in volume en prijs neemt de waarde van de aangekochte goederen en diensten evenals de productiewaarde met ruim 3% toe. De ruilvoet verandert daarbij nauwelijks. De bruto toegevoegde waarde stijgt door deze ontwikkelingen met ruim 3%. Het totaalbedrag aan productgebonden subsidies die opgenomen zijn bij de productiewaarde is in 2001 ruim 300 miljoen euro, wat ruim 9% meer is dan een jaar eerder. De

toename van de ontvangen subsidies wordt veroorzaakt door hogere premies voor de verschillende gewassen en dieren in verband met de Europese Agenda 2000 besluiten. Daarnaast wordt er ruim 21 miljoen euro minder aan heffingen betaald, omdat er in 2001 geen superheffing hoeft te worden afgedragen.

Toegevoegde waarde en resterend inkomen

Doordat de prijsverhouding (ruilvoet) nauwelijks verandert is en er slechts een beperkte verandering van de productiviteit optreedt, stijgt de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen met bijna 3,5%. De afschrijvingen op de investeringen zijn naar verwachting ruim 3% hoger.

Tabel 8.2 Raming toegevoegde waarde agrarische sector

	Waarde in mln. euro			Index 2001 in % van 2000		
	1999 (v)	2000 (v)	2001 (r)	hoeveelheid (r)	prijs (r)	waarde (r)
Totale brutoproductie	18.526	19.288	19.982	97,5	106,0	103,5
Aangekochte goederen en diensten a)	10.096	10.526	10.922	98,0	106,0	104,0
Waaronder:						
zaaizaad en pootgoed	975	964	989	95,0	108,0	102,5
veevoeder	3.315	3.412	3.521	98,0	105,5	103,0
energie	1.149	1.308	1.469	99,0	113,5	112,5
kunstmest	226	260	281	90,0	120,0	108,0
goederen en diensten	3.871	4.017	4.099	98,5	103,5	102,0
Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen	8.430	8.763	9.060	97,5	106,0	103,5
Af:						
afschrijvingen	2.317	2.408	2.492			103,5
niet productgebonden heffingen	378	417	431			103,5
Bij:						
niet productgebonden subsidies	327	132	247			188,0
Waarvan:						
vergoedingen waterschade	207	6	0			-
vergoeding MKZ	0	0	116			
overige subsidies	120	126	131			-
Netto toegevoegde waarde	6.062	6.070	6.384			105,0

Bron: 1999 en 2000: CBS; 2001: raming LEI.

De niet productgebonden subsidies omvatten normaliter vooral loonsubsidies en dergelijke. In de afgelopen jaren was er steeds sprake van bijzondere omstandigheden. Zo werden vooral in 1999 vergoedingen uitbetaald voor de in 1998 opgetreden waterschade en waren er in de jaren daarvoor ook vergoedingen voor varkenspest. Dit jaar is er vanwege de uitbraak van Mond- en Klauwzeer wederom sprake van bijzondere subsidies. In het kader van de MKZ-regeling werd er 116 miljoen euro vergoed aan de Nederlandse veehouderij. De niet productgebonden heffingen nemen in 2001 licht toe. De betaalde heffingen op mest zullen ongeveer hetzelfde zijn als vorig jaar. Omdat naar verwachting in 2002 de achterstand dienaangaande wordt ingelopen zal het betaalde bedrag dan waarschijnlijk substantieel hoger uitkomen.

Uit de netto toegevoegde waarde moet het loon van de werknemers, de rente voor geleend vermogen en de pacht worden betaald. De lonen in de land- en tuinbouw zijn het afgelopen jaar aanzienlijk gestegen. (ruim 4%) Het volume van de betaalde arbeid neemt enigszins toe, zodat de loonsom naar verwachting met 6% groeit.

Het bedrag aan betaalde rente wordt bepaald door een aantal factoren, zoals de afname van het aantal bedrijven, de toename van het vreemd vermogen per bedrijf en de ontwikkeling van de rentevoet. De rentevoet vertoont in 2001 een neerwaartse trend. De 10-jaars rente daalt van 5,35% naar bijna 4,5%. Tegenover de daling van de rentevoet staat een groei van het vreemd vermogen per bedrijf. Tezamen met de daling van het aantal bedrijven in de agrarische sector kan verwacht worden dat het bedrag aan betaalde rente vrijwel op het niveau van het voorgaande jaar blijft.

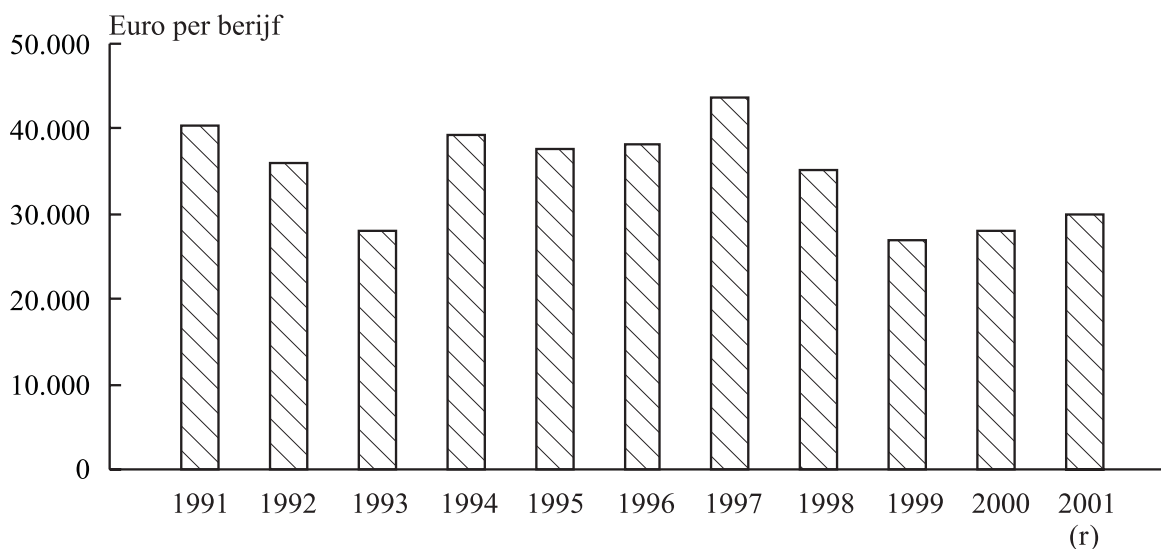
De pachtnormen zijn per 1 januari 1999 aangepast. De gemiddelde verhoging voor bouwland is 20% en voor gebouwen 16%. Ook in de bestaande pachtcontracten zijn deze wijzigingen doorgevoerd. De gemiddelde landelijke prijsstijging voor de genoemde pachtvormen in 1999-2001 is berekend op 17,5% in drie jaar. Omdat het grootste deel daarvan reeds in de eerste twee jaren van deze periode zijn gerealiseerd blijft de stijging van de betaalde pacht in 2001 beperkt tot bijna 2,5%.

Tabel 8.3 Ontwikkeling netto toegevoegde waarde en resterend inkomen (in miljoenen euro)

	1996	1997	1998	1999 (v)	2000 (v)	2001 (r)
Netto toegevoegde waarde	6.868	7.587	6.790	6.062	6.070	6.384
Betaalde loonkosten a)	1.547	1.616	1.717	1.819	1.936	2.052
Betaalde rente en (netto)pacht b)	1.012	1.098	1.183	1.301	1.120	1.122
Resterend inkomen b)	4.309	4.874	3.890	2.942	3.014	3.210
Indexcijfers c)						
Netto toegevoegde waarde, reëel	96	106	93	81	79	80
Idem, per arbeidskracht b)	97	105	94	83	80	84
Totaal resterend inkomen, reëel	97	108	85	63	63	64
Idem, per bedrijf	100	113	92	70	73	78

a) Bron: CBS; b) Schatting LEI; c) 1994-1996=100.

Concluderend kan gesteld worden dat met een resterend inkomen van ruim 3,2 miljard euro het herstel zich opnieuw enigszins doorzet. Ten opzichte van de inkomens in de tweede helft van de jaren negentig is het resterend inkomen echter laag. Door de continue daling van het aantal bedrijven is de ontwikkeling per bedrijf wat gunstiger dan die van het totaal van de agrarische sector. Wel moet worden aangetekend dat een deel van de inkomens in de verschillende jaren voort komt uit vergoedingen voor geleden schade. Ook geldt daarbij dat zonder de geleden schade de productiewaarde aanzienlijk hoger had kunnen uitvallen.

Figuur 8.1 Ontwikkeling van het reële resterende inkomen per bedrijf (in gulden)

De ontwikkeling van de reële netto toegevoegde waarde en het reële resterende inkomen geeft na de forse daling in 1999 de laatste twee jaren enigszins een herstel aan. Rekening houdend met de dalende trend in zowel het aantal arbeidskrachten als het aantal bedrijven, laat de ontwikkeling van beide indicatoren respectievelijk per arbeidskracht en per bedrijf een verbetering zien. In reële termen blijven ook deze echter onder het niveau van het gemiddelde van de jaren 1994-1996.

8.3 Ontwikkeling van agrarisch inkomen en inkomen in het midden- en kleinbedrijf

In deze paragraaf wordt in het kort de vergelijking tussen het gemiddelde inkomen van een zelfstandige in het midden- en kleinbedrijf en het inkomen per ondernemer in de land- en tuinbouw beschreven. De gegevens voor het MKB hebben alleen betrekking op bedrijven met minder dan 10 werknemers.

Het gemiddeld brutototaalinkomen van zelfstandigen in het MKB wordt voor ongeveer 90% bepaald uit de winst uit de ondernemingen.

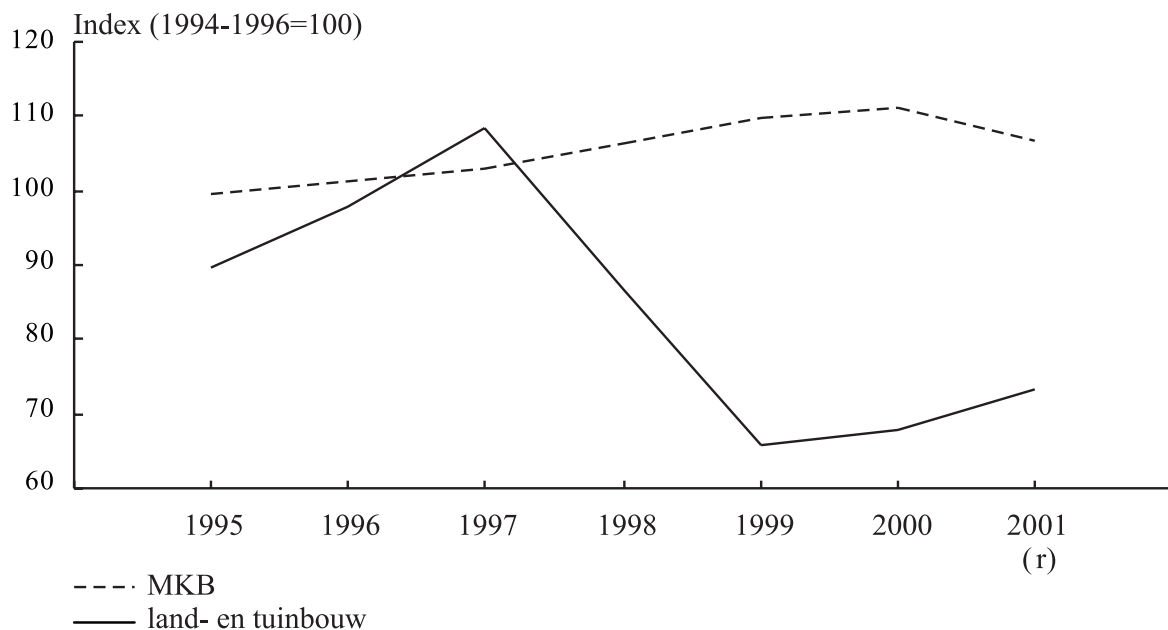

Het blijkt, mede door de verschillende definities, in de praktijk moeilijk om de verschillen in hoogte tussen de beide inkomens te vergelijken. Het is in dit kader dan ook belangrijker om te kijken naar de ontwikkelingen door de jaren heen in beide sectoren.

De inkomens in het midden- en kleinbedrijf blijken zich in het algemeen veel stabiel te ontwikkelen dan die in de landbouw. In het MKB wordt de ontwikkeling voor een groot deel bepaald door de vrij stabiele hoogte en marges van de prijzen. In de landbouw is naast de voor veel producten fluctuerende prijs de volumeontwikkeling eveneens van groot belang. Het behoeft geen betoog dat de landbouw daardoor een gevoeliger sector is dan het MKB. Behalve conjuncturele verschijnselen zijn immers onberekenbare factoren als het weer, ziekten en dergelijke mede van invloed op productie en daarmee direct op de inkomenssituatie.

Waar de inkomens in de Nederlandse land- en tuinbouw, mede onder invloed van vergoedingen voor geleden schade, langzaam uit het dal kruipen (zie paragraaf 8.2), lijkt het MKB dit jaar duidelijk schade te ondervinden van de verslechterende situatie in de wereldeconomie (EIM, 2001). Na de aanslagen in de Verenigde Staten van 11 september is de wereldeconomie verder verslechterd en het Nederlandse bedrijfsleven ondervindt daarvan de gevolgen. Door de verslechterende concurrentiepositie van de Nederlandse exporteurs valt ook de exportgroei van het MKB tegen. Omdat de binnenlandse afzet zich eveneens minder gunstig ontwikkelt blijft de groei van de consumptieve bestedingen achter bij de verwachtingen.

De winstmarges bij het MKB komen bij deze teruglopende economische ontwikkeling verder onder druk te staan. Door de sterke stijging van de loonsom per werknemer in het midden- en kleinbedrijf en de verwachte algemene kostenstijging neemt de druk op de marges verder toe. Daardoor stijgt dit jaar de winst nominaal gezien slechts met 0,5%. Een

Figuur 8.2 Reële inkomensontwikkeling in de land- en tuinbouw en het MKB

en ander betekent dat de land- en tuinbouw van de in de jaren 1998 en 1999 opgelopen aanzienlijke inkomensachterstand ten opzichte van het MKB in 2000 en 2001 een betrekkelijk gering deel kan inlopen (figuur 8.2). Het gemiddelde inkomen in de land- en tuinbouw is dan ook over de afgelopen vier jaar duidelijk lager dan in het MKB.

8.4 Agrarische inkomens in Europees perspectief

Op basis van de eerste ramingen van EUROSTAT geeft deze paragraaf zicht op de ontwikkeling van het agrarisch inkomen in de EU-lidstaten in 2001. EUROSTAT gaat hierbij met name uit van de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht, waarbij het arbeidsvolume betrekking heeft op alle arbeid, zowel gezinsarbeid als betaald personeel. Doordat EUROSTAT deze indicator benut, zijn de resultaten in deze paragraaf voor Nederland enigszins afwijkend van die in paragraaf 8.2.

Evenals in het jaar 2000 neemt ook in 2001 de netto toegevoegde waarde van de land- en tuinbouw per arbeidskracht in de 15 lidstaten van de Europese Unie toe. De gemiddelde groei bedraagt in 2001 2,7% en is daarmee een procent lager dan in 2000. Doorslaggevend is de teruglopende hoeveelheid agrarische arbeid in de Europese Unie. Deze daalt in 2001 met ruim anderhalf procent. De totale netto toegevoegde waarde in de EU-15 neemt slechts met iets meer dan 1% toe.

De ontwikkeling in de inkomens in de verschillende lidstaten lopen sterk uiteen (figuur 8.3). Italië en Luxemburg noteren als enige een daling van de inkomens. Daartegenover staat een sterke groei in Denemarken (12,5%), Portugal (9,5%) en Oostenrijk (8,5%). Nederland behoort in 2001 tot de middenmoot in de Europese Unie. De toename van de netto toegevoegde waarde in onze buurlanden België, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk is vrijwel gelijk aan die in ons land. Voor het Verenigd Koninkrijk is dit opmerkelijk gezien de enorme problemen die er dit jaar zijn geweest door de vele mond- en klauwzeerbesmettingen.

Over een langere periode, gerelateerd aan 1995 als basisjaar, scoort Nederland echter matig in Europees verband. Alleen het Verenigd Koninkrijk doet het relatief gezien slechter dan Nederland. Naast de problemen in de veehouderijsector in het Verenigd Koninkrijk is de waardeinstijging van het Britse Pond hier de belangrijke oorzaak van (Silvis en van Bruchem, 2001).

In reële waarde gemeten neemt in 2001 in de plantaardige sector in de EU-15 de productiewaarde van aardappelen, fruit en olijven toe, terwijl in de dierlijke sector de reële groei beperkt blijft tot varkens, slachtpluimvee en melk.

In de plantaardige sector is er over vrijwel de gehele linie sprake van een dalende productie-omvang. Hogere prijzen zijn er vooral in de fruitsector, waarbij de prijzen voor citrusfruit ruim 20% hoger zijn dan in 2000. In de veehouderijsector is het productievolume vrijwel gelijk gebleven. De prijzen voor rundvee dalen sterk, maar voor de andere dierlijke producten is er gemiddeld sprake van een stijging van de prijzen. In reële termen nemen de prijzen in de veehouderij in 2001 met ruim 3% toe. Opvallend is de relatief sterke stijging van de prijzen voor varkensvlees (reëel met circa 16%), nadat deze ook in 2000

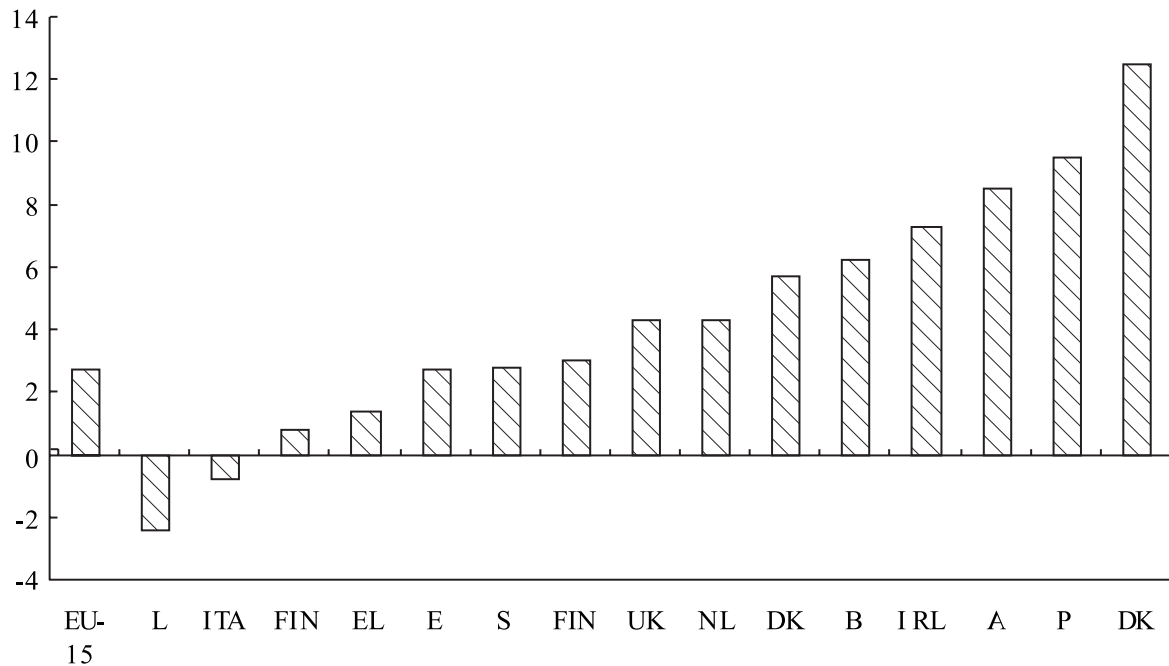
al sterk waren gestegen. De flinke stijging in twee achtereenvolgende jaren volgt echter wel op lage prijzen in de daarvoor liggende jaren.

Het totale volume van de landbouwproductie in de EU-15 daalde met bijna 2%. De reële prijzen nemen met circa 2% toe, zodat de bruto productiewaarde in reële termen vrijwel op hetzelfde niveau blijft als in 2000.

Hetzelfde geldt overigens voor de waarde van de aangekochte goederen en diensten. Over de gehele linie is er sprake van een volumedaling van de gebruikte goederen en diensten. Dit gaat echter gepaard met hogere prijzen, vooral voor kunstmeststoffen en veevoerders. Reëel gezien bedraagt de prijsstijging voor deze middelen respectievelijk ruim 3 en 2%.

De bruto toegevoegde waarde in de EU-15 is ruim 2,5% hoger, maar blijft door de inflatie in reële termen op het niveau van vorig jaar. Een groter bedrag aan uitbetaalde subsidies zorgt vervolgens voor een reële groei van de netto toegevoegde waarde van ruim 1%.

Het totale arbeidsvolume daalt in 2001 met ruim 1,5%, vooral door een daling in het aantal niet betaalde arbeidskrachten (gezinsarbeid). Daarmee is de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht in de EU-15 in 2001 bijna 3% hoger dan in 2000.

Figuur 8.3 Ontwikkeling van de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht in 2001 vergeleken met 2000 (procentuele mutatie)

Literatuur

Alleblas, J.T.W., A. Boers, C.J.A.M. de Bont en J.H. Jager, *Achtergronden van inkomensverschillen in drie agrarische sectoren*. Mededeling 622. LEI, Den Haag, 1998.

Bont, C.J.A.M. de en J.H. Jager, *Inkomensproblematiek akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt*. Rapport 6.01.02, LEI, Den Haag, 2001.

Bont, C.J.A.M. de en J.H. Wisman, *MKZ, gevolgen voor inkomen van veehouderijbedrijven*. Nota, LEI, Den Haag, 8 juni 2001.

Bont, C.J.A.M. de, W.H. van Everdingen en M.G.A. van Leeuwen, *Inkomensgevolgen voor de Nederlandse landbouw van de besluiten van de Europese regeringsleiders op 26 maart 1999*. Notitie 99.21, LEI, Den Haag, 1999.

Dijk, J.P.M. van et al., *De steekproef voor het Bedrijven-Informatienet van het LEI; Bedrijfskeuze 1999 en selectieplan 2000*. Rapport 6.00.94, LEI, Den Haag, 2000.

Everdingen, W.H. van, K.H.M. van Bommel en G.S. Venema, *Agrarische gezinnen en hun inkomens; is er sprake van armoede*. Rapport 5.99.09, LEI, Den Haag, 1999.

Everdingen, W.H. van en J.P.P.J. Welten, *Berekening en toepassing van Nederlands grootte-eenheden en standaardbedrijfseenheden (nge 1994 en sbe 1997)*. Periodieke Rapportage 63-94, LEI, Den Haag, 1998.

EIM, *Ondernemen in 2002; Ontwikkelingen in het midden en kleinbedrijf*. Zoetermeer, 2001.

Eurostat, *Statistics in focus*. Diverse edities, Luxemburg, 2001.

Poppe, K.J. (red.), *LEI-boekhoudnet van A tot Z*. LEI-DLO, Den Haag, 1993.

Silvis, H.J. en C. van Bruchem (red.), *Landbouw-Economisch Bericht 2001*. Periodieke Rapportage 1-01, LEI, Den Haag, 2001.

Venema, G.S. et al., *Inkomens in de agrarische sector en administratieve lasten door wet- en regelgeving door het Ministerie van LNV*. Rapport 6.01.08, LEI, Den Haag, 2001.

Wisman, J.H. en D.W. de Hoop, *Gevolgen invoering Minas in 1998 op bedrijfsvoering en economie in de veehouderij*. Rapport 2.01.06, LEI, Den Haag, 2001.

Aanvullend kan naast de in deze publicatie opgenomen informatie over prognoses en ramingen van bedrijfsuitkomsten, meer actuele informatie en definitieve uitkomsten worden verschaft door de per hoofdstuk genoemde auteurs.

Regelmatig verschijnt er actuele informatie van het LEI over bedrijfsontwikkelingen en prijzen in land- en in tuinbouw in *Agri-Monitor* en op de website van het LEI (www.lei.wag-ur.nl).

Bijlage 1 Toelichting op indicatoren

Opbrengsten-kostenverhouding (rentabiliteit)

Het totaal van de opbrengsten die per 100 euro kosten wordt gerealiseerd. De kosten zijn inclusief berekende kosten voor de onbetaalde arbeids- en vermogenskosten van het gezin. Een beloning voor bedrijfsleiding is echter niet in de kosten opgenomen. Voor akkerbouw- en veehouderijbedrijven worden de kosten op pachtbasis berekend. Wanneer de kosten niet volledig door de opbrengsten worden goed gemaakt resulteert dit in een cijfer beneden 100. Zijn de opbrengsten hoger dan de kosten dan is de rentabiliteit meer dan 100.

Nettobedrijfsresultaat

Het verschil tussen de bedrijfsopbrengsten en de bedrijfskosten. De kosten zijn inclusief berekende kosten.

Pachtbasis (pb)

Uitgangspunt voor de berekening van de rentabiliteit van akkerbouw- en veehouderijbedrijven, waarbij voor alle kosten van grond (ongeacht de feitelijke eigendompachtverhouding) een brutopacht in rekening is gebracht zoals die geldt voor vergelijkbare pachtbedrijven.

Arbeidsopbrengst van de ondernemer

Beloning die de ondernemer realiseert voor de inzet van zijn arbeid, de bedrijfsleiding en voor het gelopen ondernemersrisico.

Ondernemersinkomen

Arbeidsopbrengst van de ondernemer vermeerderd met de vergoeding voor eigen (bedrijfs)vermogen en incidentele bedrijfsopbrengsten.

Gezinsinkomen uit bedrijf

Beloning die het ondernemersgezin realiseert voor de inzet van arbeid, management en vermogen in het bedrijf en voor het gelopen ondernemersrisico. Berekend als het ondernemersinkomen plus het berekend loon van meewerkende gezinsleden.

Totaal gezinsinkomen

Gezinsinkomen uit bedrijf plus het inkomen van buiten het bedrijf van de ondernemer en zijn echtgenote.

Besteedbaar inkomen voor gezin en bedrijf

Totaal gezinsinkomen minus betaalde persoonlijke belastingen.

Besparingen

Het deel van het inkomen dat niet in het huishouden is besteed en aan het eigen vermogen wordt toegevoegd. Bij negatieve bedragen: de onttrekking aan het eigen vermogen voor het doen van gezinsbestedingen en/of het dekken van tekorten in de bedrijfsexploitatie.

Factorkosten

Kosten (beloningsaanspraken) van de productiefactoren arbeid en vermogen. In deze kosten is geen vergoeding begrepen voor bedrijfsleiding.

Non-factorkosten

Kosten van grondstoffen en diensten betrokken van andere sectoren, die in het productieproces zijn aangewend (inclusief afschrijvingen).

Netto toegevoegde waarde (sectorinkomen)

De opbrengstwaarde van de productie minus de non-factorkosten.

Bijlage 2   Prijsontwikkeling algemene kosten en meststoffen

Tabel B2.1   *Prijsontwikkeling van enkele belangrijke productiemiddelen (mutaties in procenten per jaar) voor akkerbouw- en veehouderijbedrijven*

Boekjaar	Arbeid per gewerkt uur a)	Werktuigen b)	Loonwerk	Grond en gebouwen c)	Rente d)	Algemeen prijspeil e)
1998/99	+2,5	-0,3	+1,5	+0,5	-12,5	+2,0
1999/00	+2,9	+5,8	+3,0	+6,0	+14,3	+2,2
2000/01 (r)	+4,0	+3,0	+3,0	+2,0	-12,5	+3,4
2001/02 (p)	+4,0	-1,0	+2,5	+0,5	-21,5	+4,0

a) CAO-loon en premies sociale verzekeringen; b) Afschrijving, rente, onderhoud, brandstoffen en smeermiddelen; c) Op pachtbasis en inclusief kosten grond en gebouwen voor rekening van pachter (pachtersinvesteringen, onderhoudskosten); d) Berekende rentevoet volgens LEI-uitgangspunten; e) Consumentenprijsindex van alle huishoudens, bron CBS.

Tabel B2.2   *Prijzen en prijsontwikkeling van meststoffen voor akkerbouw- en veehouderijbedrijven*

Boekjaar	Prijzen (euro/kg)			Mutaties (% t.o.v. voorgaand jaar)		
	stikstof	fosfaat	kali	stikstof	fosfaat	kali
1998/99	0,49	0,50	0,35	-9,3	+7,8	+6,8
1999/00	0,45	0,53	0,37	-7,5	+6,0	+5,1
2000/01 (r)	0,60	0,58	0,42	+34,0	+10,0	+12,0
2001/02 (p)	0,76	0,68	0,46	+27,0	+17,0	+11,0

Bijlage 3   Aanvullende gegevens melkveehouderij

Tabel B3.1   *Invloed in euro per procent prijswijziging op de arbeidsopbrengst per ondernemer op melkveebedrijven in 2001/02*

	Nederland	Kleinere bedrijven		Grotere bedrijven	
		extensief	intensief	extensief	intensief
<i>Producten</i>					
Melk	1.047	616	630	1.184	1.397
Omzet en aanwas rundvee	111	83	72	135	136
Varkenshouderij	75	85	240	34	102
<i>Productiemiddelen</i>					
Arbeid	78	71	92	67	91
Werktuigen	171	121	102	199	203
Werk door derden	67	50	42	83	75
Krachtvoer rundvee	141	87	86	160	182
Ruwvoer rundvee	20	5	20	14	44
Krachtvoer varkens	47	40	115	16	50
Stikstof	39	28	22	46	44
Grond en gebouwen	229	180	146	269	262

Tabel B3.2   *Ontwikkeling prijzen en productiviteit op melkveebedrijven (in procenten per jaar)*

Boekjaar	Opbrengst- prijzen per eenheid product	Prijzen produc- tiemid- delen	Bruto- produc- tiviteit	Produc- tiekos- ten per eenheid product	Opbreng- sten- kosten- verhou- ding
1998/99	-3,4	-0,7	-0,9	+0,2	-3,6
1999/00	-3,6	+2,7	+2,2	+0,5	-3,1
2000/01 (r)	+5,0	+3,5	+2,0	+1,0	+3,5
2001/02 (p)	+0,5	+2,5	+0,5	+2,0	-1,5

Bijlage 4 Aanvullende gegevens intensieve veehouderij

Tabel B4.1 Ontwikkeling prijzen en productiviteit op bedrijven met varkens (in % per jaar)

Boekjaar	Opbrengst- prijzen per eenheid product	Prijzen produc- tiemid- delen	Bruto- produc- tiviteit	Produc- tiekos- ten per eenheid product	Opbreng- sten-kosten- verhou- ding
Zeugenhouderij					
1998/99	-40,8	-4,9	+0,9	-5,7	-46,7
1999/00	+40,3	+3,4	+1,0	+2,4	+37,0
2000/01 (r)	+22,5	+4,5	+1,0	+3,5	+18,5
2001/02 (p)	-11,0	+2,5	+1,0	+1,5	-12,5
Vleesvarkenshouderij					
1998/99	-39,0	-22,8	+0,3	-23,1	-20,7
1999/00	+20,0	+10,6	+0,3	+10,3	+8,9
2000/01 (r)	+31,5	+11,5	-0,5	+12,0	+17,5
2001/02 (p)	-11,0	-2,0	-0,5	-1,5	-9,5

Tabel B4.2 Ontwikkeling prijzen en productiviteit op bedrijven met pluimvee (in % per jaar)

Boekjaar	Opbrengst- prijzen per eenheid product	Prijzen produc- tiemid- delen	Bruto- produc- tiviteit	Produc- tiekos- ten per eenheid product	Opbreng- sten-kosten- verhou- ding
Leghennenhouderij					
1998/99	-17,7	-6,6	-2,0	-4,6	-13,7
1999/00	+3,5	-1,3	+1,7	-3,0	+6,6
2000/01 (r)	+21,0	+5,5	+0,0	+5,5	+14,5
2001/02 (p)	-6,5	+2,0	+1,0	+1,0	-7,5
Vleeskuikenhouderij					
1998/99	-9,3	-4,4	+0,4	-4,8	-4,7
1999/00	-11,2	-6,2	+2,7	-8,6	-2,9
2000/01 (v)	+12,7	+6,4	+0,7	+5,7	+6,7
2001/02 (p)	+10,0	+3,5	+1,0	+2,5	+7,0

Tabel B4.3 *Invloed in euro per procent prijswijziging op de arbeidsopbrengst per ondernemer op varkens- en pluimveebedrijven in 2001/02*

Boekjaar	Totaal	Fokvarkens- bedrijven	Vlees- varkens- bedrijven	Gesloten varkens- bedrijven	Leghennen- bedrijven	Vleeskuiken- bedrijven
Producten:						
Vleesvarkenshouderij	843	158	2.002	1.716	23	35
Zeugenhouderij	821	1.971		1.337		
Legpluimveehouderij	545				3.407	
Slachtpluimveehouderij	582					5.015
Productiemiddelen:						
Arbeid	94	131	39	102	125	59
Werktuigen	189	199	91	198	309	187
Mengvoer varkens	916	1.016	1.264	1.709	18	22
Mengvoer leghennen	335				2.095	
Mengvoer vleeskuikens	371					3.194
Grond en gebouwen	312	290	264	415	271	336

Bijlage 5 Aanvullende gegevens akkerbouw

Tabel B5.1 Invloed in euro per procent prijswijziging op de arbeidsopbrengst per ondernemer op akkerbouwbedrijven in 2001/02

Boekjaar	Nederland	Grotere bedrijven					Kleinere bedrijven
		totaal	Noord. klei-gebied	Centraal klei-gebied	Zuidwst. klei-gebied	Veenkoloniën	
<i>Producten</i>							
Wintertarwe	72	78	194	66	121	22	36
Zomergerst	24	26	28	9	15	72	14
Consumptieaardappelen	148	159	75	242	268	97	65
Pootaardappelen	204	205	772	348	49	106	6
Zetmeelaardappelen	113	115	4	0	0	589	10
Suikerbieten	188	203	245	230	220	279	82
Zaaiuien	45	48	41	125	49	0	11
<i>Productiemiddelen</i>							
Arbeid	57	65	136	51	56	65	4
Werktuigen	258	282	377	337	274	334	97
Werk door derden	109	117	114	134	127	99	56
Gewasbesch.middelen	125	136	177	145	139	191	50
Pootgoed	100	110	181	165	120	139	33
Stikstof	34	37	46	34	55	45	17
Fosfaat	10	11	17	15	10	6	3
Grond en gebouwen	286	308	427	397	317	328	137

Tabel B5.2 Ontwikkeling prijzen en productiviteit op grotere akkerbouwbedrijven (in % per jaar)

Boekjaar	Opbrengst-prijzen per eenheid product	Prijzen productiemiddelen	Bruto-productiviteit	Productiekosten per eenheid product	Opbrengsten-kosten-verhouding
1998/99	+19,5	+1,2	-11,8	+14,7	+4,2
1999/00	-12,2	+2,9	+6,2	-3,0	-19,8
2000/01 (r)	+2,0	+2,0	-1,0	+3,0	-1,0
2001/02 (p)	+22,5	+2,5	-5,0	+7,5	+13,5

Bijlage 6   Aanvullende gegevens glastuinbouw en champignonteelt

Tabel B6.1   *Ontwikkeling prijzen en productiviteit op glastuinbouw- en champignonbedrijven (in % per jaar)*

Boekjaar	Opbrengst- prijzen per eenheid product	Prijzen produc- tiemid- delen	Bruto- produc- tiviteit	Produc- tiekos- ten per eenheid product	Opbreng- sten-kosten- verhouding
Glasgroenten					
1998	-3,1	1,0	-5,0	6,4	-9,0
1999	-15,0	0,6	3,5	-2,8	-12,6
2000 (v)	21,2	9,0	-4,4	14,1	6,3
2001 (r)	-15,4	5,5	2,9	2,4	-17,4
Snijbloemen					
1998	7,9	1,1	-1,5	2,6	5,2
1999	-7,7	0,8	0,4	0,5	-8,2
2000 (v)	10,7	7,2	-0,5	7,7	2,8
2001 (r)	0,2	4,1	0,7	3,3	-3,0
Potplanten					
1998	0,4	1,3	-0,9	2,2	-1,7
1999	-2,0	1,2	-1,3	2,6	-4,5
2000 (v)	3,9	6,6	2,1	4,4	-0,4
2001 (r)	2,1	3,8	1,5	2,2	-0,1
Totaal glastuinbouw					
1998	2,5	1,1	-2,6	3,8	-1,2
1999	-9,0	0,8	1,1	-0,2	-8,8
2000 (v)	12,6	7,6	-1,1	8,9	3,4
2001 (r)	-4,8	4,4	1,6	2,7	-7,3
Champignons					
1998	3,0	0,8	-1,2	2,0	0,9
1999	2,0	0,5	-5,1	5,9	-3,7
2000 (v)	4,0	5,6	5,0	0,5	3,4
2001 (r)	1,0	3,5	0,6	2,9	-1,9

Bijlage 7 Translation of table and figure headings

- Figure 1 Family farm income per entrepreneur on milk production farms, arable farms, intensive livestock farms and glasshouse holdings (x 1,000 euro).
- Table 2.1 Development of kg concentrate per cow, kg nitrogen (from fertiliser) per ha grassland, dairy cows and kg milk per ha feed crops and grassland on milk production farms.
- Table 2.2 Development of prices of milk, concentrates and cattle on milk production farms.
- Table 2.3 Returns, costs and results on milk production farms: smaller extensive and intensive; larger extensive and intensive farms
- Table 2.4 Farm results and farm income on milk production farms per entrepreneur (returns/costs relation) , labour income, entrepreneurial income and family farm income (1,000 euro per entrepreneur)
- Table 2.5 Dispersion of family farm income per entrepreneur on milk production farms
- Table 2.6 Income statement on milk production farms per farm (total family farm income, non-farm income, total family income and current savings); see 2.4
- Table 2.7 Development of prices of cattle and feed, amounts of premiums on farms with steers
- Table 2.8 Returns, direct costs and margins per ewe on farms with more than 25 ewes
- Table 2.9 Results on farms specialised on fattened calves
- Figure 2.1 Results on milk production farms: output/costs relation, family farm income and savings (x 1,000 euro)
- Table 3.1 Indicators of developments on farms with sows (per sow per year: returns, costs (minus labour), labour income, number of litters; price of concentrate, price per piglet)
- Table 3.2 Indicators of developments on farms with fattening pigs (per fattening pig per year: returns, costs (minus labour), labour income; kg of concentrate per kg growth, price of concentrate, output price per kg slaughtered weight)

- Table 3.3 Indicators of developments on farms with laying hens (per laying hen per year: returns, costs (minus labour), labour income; price of concentrates, eggs per laying hen, egg price)
- Table 3.4 Indicators of developments on farms with broilers (per 1,000 kg live weight: returns, costs (minus labour), labour income; price of concentrate, live weight (gr.), kg concentrate per kg live weight)
- Table 3.5 Farm results and farm income on farms with sows, fattening pigs and combined pig farms and laying hen and broiler farms per entrepreneur (see table 2.4)
- Table 3.6 Dispersion of family farm income per entrepreneur on intensive livestock farms (see also table 2.5)
- Table 3.7 Income statement on pig and poultry farms per farm (see table 3.5 and 2.6)
- Figure 3.1 Development of prices and costs per kg pig meat
- Figure 3.2 Family farm income on farms with pigs (x 1,000 euro, see also table 3.5)
- Figure 3.3 Family farm income on farms with poultry (x 1,000 euro, see also table 3.5)
- Table 4.1 Development of the yields (1,000 kg/ha) of some important cash crops on larger arable farms (winter wheat, spring barley, ware potatoes, seed potatoes, starch potatoes, sugar beets, spring-sown onions)
- Table 4.2 Development of the prices (euro/100 kg, sugar beets: euro/ton) of some important cash crops on larger arable farms (see table 4.1)
- Table 4.3 Returns and costs on arable farms per entrepreneur
- Table 4.4 Farm results and farm income on arable farms per entrepreneur (per region) (see table 2.4)
- Table 4.5 Dispersion of incomes on arable farms (see table 2.4)
- Table 4.6 Income statement on arable farms per farm (see table 2.6)
- Figure 4.1 Results on arable farms (see figure 2.1)
- Table 5.1 Returns and costs in euro per m² area of glass of glasshouse holdings with mainly vegetables (output, costs: interest and depreciation, fuel, labour, other costs, total costs; net result)

- Table 5.2 Output and costs in euro per m² area of glass of glasshouse holdings with mainly cutflowers (see table 5.1)
- Table 5.3 Output and costs in euro per m² area of glass of glasshouse holdings with mainly potplants (see table 5.1)
- Table 5.4 Output and costs in euro per m² glass of area of glasshouse holdings with horticulture (see table 5.1)
- Table 5.5 Farm results and farm income on glasshouse holdings in horticulture per entrepreneur (per farm type) (see table 2.4)
- Table 5.6 Income statement on glasshouse holdings with horticulture per entrepreneur (see table 2.6)
- Figure 5.1 Returns/costs relation on glasshouse holdings with vegetables, cut flowers and pot plants
- Figure 5.2 Family farm income in glasshouse holdings
- Table 6.1 Output and costs in guilders per m² area of mushroom growers (output, costs: interest and depreciation, fuel, labour, compost, other costs, total costs; net result)
- Table 6.2 Farm results and farm income of mushroom growers per entrepreneur (see table 2.4)
- Table 6.3 Income statement of mushroom growers per farm (see table 2.6)
- Figure 6.1 Results on mushroom farms (see also figure 2.1)
- Table 7.1 Family farm income per entrepreneur and saving per farm of specialised holdings with outdoor vegetable production, fruit and bulb production (x 1,000 euro)
- Table 8.1 Gross production value of the agriculture and horticulture sector (mln. euro) (arable products: cereals, potatoes, sugar beets, onions, forage; horticultural products: fresh vegetables, fresh fruit, flowers and plants, bulbs, tree nursery; cattle: meat, milk; intensive livestock: calves, pigs, broilers, eggs; other agricultural products and services)
- Table 8.2 Estimate of net value added in the agriculture and horticulture (mln. euro: gross production value; inputs as seeds, feed, energy, fertiliser; gross value added; depreciation, taxes, subsidies, net value added)

- Table 8.3 Development net value added and income (mln. euro.: net value added, wages paid, interest paid, remaining income; indexes: net value added, net value added per labourer, remaining income, remaining income per holding)
- Table 8.4 Change in real agricultural terms of trade
- Figure 8.1 Development of remaining income per farm in constant euro per farm.
- Figure 8.2 Development of income in agriculture compared with small and medium-size holdings outside agriculture
- Figure 8.3 Development of net value added per labour unit in 2001
- Table B2.1 Development of prices for some important inputs (changes in % per year) (labour, machinery, contract work, land and buildings, interest, inflation)
- Table B2.2 Prices and development of prices (in % per year) of fertilisers (N, P₂O₅ and K₂O)
- Table B3.1 Influence of one percent change of price on the labour income per entrepreneur on milk production farms (products: milk, meat, pigs; inputs: labour, machinery, contractors, concentrates cattle, roughage, concentrates pigs, nitrate, land and buildings)
- Table B3.2 Changes of volume and prices in % compared to previous year on milk production farms (prices of products, prices of inputs, gross productivity, production costs per quantity of output, output/input rate)
- Table B4.1 Changes of volume and prices in % compared to previous year on farms with sows and on farms with fattening pigs (see table B3.2)
- Table B4.2 Changes of volume and prices in % compared to previous year on farms with laying hens and on farms with broilers (see table B3.2)
- Table B4.3 Influence of one percent change of price on the labour income per entrepreneur on farms with sows, other pig farms and poultry farms (products: fattening pigs, piglets (breeding farms), broilers, eggs; inputs: labour, machinery, concentrates pigs, concentrates laying hens, concentrates broilers, piglets (fattening farms), land and buildings)
- Table B5.1 Influence of one percent change of price on the labour income per entrepreneur on arable farms (products: see table 4.1; inputs: labour, machinery, contractors, chemicals, seeds and plants, nitrate, phosphate, land and buildings)

Table B5.2 Changes of volume and prices in % compared to previous year on larger arable farms (see table B3.2)

Table B6.1 Changes of volume and prices in % compared to previous year on glasshouse holdings and of mushroom growers (see table B3.2).

Tabel 8.1 Profitability and income of agricultural enterprises (x 1.000 guilders)

Bijlage 8 Samenvattende tabel in guldens

Tabel B8.1 Rentabiliteit en inkomen op agrarische bedrijven

Bedrijfstype	Opbrengst per 100 gulden kosten			Gezinsinkomen uit bedrijf (x 1.000 gulden per ondernemer)		
	1999	2000 (raming)	2001 (prog.)	1999	2000 (raming)	2001 (prog.)
Boekjaar mei/april a)						
Melkveebedrijven	77	80	79	44,9	55,0	50,0
Intensieve veehouderij	84	101	90	-7,3	93,0	31,0
W.v. fokvarkensbedrijven	81	95	84	0,4	81,0	13,0
vleesvarkensbedrijven	79	101	86	-37,6	72,0	-5,0
gesloten varkensbedrijven	82	101	87	-15,9	120,0	15,0
leghennenbedrijven	91	105	96	46,0	143,0	73,0
vleeskuikenbedrijven	88	95	102	-29,6	38,0	127,0
Akkerbouwbedrijven	79	78	87	26,8	22,0	58,0
Boekjaar januari/december b)						
Glastuinbouwbedrijven	97	101	94	100,4	142,0	75,0
W.v. glasgroenten	99	106	88	118,1	177,0	33,0
glasbloemen	96	99	96	89,6	127,0	97,0
pot- en perkplanten	97	97	97	92,6	102,0	98,0
Champignonbedrijven	92	95	93	71,0	103,0	89,0

a) Kosten op pachtbasis; b) 2001: raming.